

Att inventera ett folk

Populariseringar av vetenskaplig släktforskning i Sverige i början av 1900-talet

Britas Benjamin Eriksson

NUMMER		4	5	1	1
Aldern som uppgifterna avse		83	60	35	
Kroppslängd i cm.	Över medellängd	✓	179		
	Under medellängd		✓	171	
Vikt	Kilo	67,0	95	82	
	Kilo				
Kropps- byggnad	Klen				
	Ordinär	✓		✓	
Huvudets form	Krafig		✓		
	Långskalle		✓	✓	
	Mellanskalle				
Näsrygs form	Kortskalle				
	Rak		✓	✓	
	Konkav				
	Konvex			✓	
Näsans	Vägg				
	Längd i mm.	-	58	55	
	Bredd i mm.	-	36	27	
	Guld eller Askblond				
Hårfärg	Röd				
	Brun		✓	✓	
	Svart			✓	
Hårets beskaffenhet	Lent		✓	✓	
	Strävt		✓	✓	
Ogonens färg	Blå		✓	✓	
	Grå				
	Gröna				
Temperament	Bruna				
	Saraginskiskt		✓		
	Koleriskt			✓	
	Melankoliskt			✓	
	Flegmatiskt				
Begåvning	Konstnärlig			✓	
	Musikalisk			✓	
	Teknisk (Mekanisk)		✓		
	Litterär				
	Språksinne		✓	✓	✓
	Särskilt gott minne		✓	✓	✓
Medfödda lyten	Corvina		✓		
	Corvina				
Andra sjukliga anlag	Corvina			✓	
	Corvina				
Utseendet påminnande om nr.		-	33	4	

Arachne, grekiska för spindel, är namnet på en skriftserie som ges ut av Institutionen för litteratur, idéhistoria och religion vid Göteborgs universitet.

ISBN 978-91-89284-08-1

ISSN 0283-2798

ARACHNE

Att inventera ett folk | Britas Benjamin Eriksson

2022

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Att inventera ett folk

Att inventera ett folk

Populariseringar av vetenskaplig släktforskning i Sverige i början av 1900-talet

Britas Benjamin Eriksson

Arachne, nr 23

GÖTEBORGS UNIVERSITET

© Britas Benjamin Eriksson, 2022
ISBN 978-91-89284-08-1
ISSN 0283-2798

Omslag: ”Kroppsliga och själsliga egenskaper”, tabell i Erik C:son Swartz, *Kortfattad handledning vid förandet av Släktens bok* (Stockholms: Gernandts Boktryckeri, 1939), s. 15. Med hjälp av denna förväntades släktforskare sammanställa en översikt över sin släkts egenskaper. Se vidare sidorna 78-79 i detta arbete. Foto: Diana Collin.

Redaktör: Henrik Björck

Sättning: Johan Kärnfelt

Tryck: Stema Specialtryck AB, Borås, 2022

Abstract

Title: *Att inventera ett folk: Populariseringar av vetenskaplig släktforskning i Sverige i början av 1900-talet* [English: *Stock-Taking a People: Popularisations of Scientific Genealogy in Sweden During the Early 20th Century*]

Author: Britas Benjamin Eriksson

Language: Swedish with an English summary

ISBN: 978-91-89284-08-1

ISSN: 0283-2798

Keywords: Genealogy, Race-Biology, Field-networks, Field-science, Amateur family-researchers, The Nordic thought, The Nordic race, Scientific genealogy, Scientific racism, Jeremy Vetter, Ottokar Lorenz, Christian conservatism

This licentiate-thesis aims to describe and analyse the popularisation of what was called “scientific genealogy” in Sweden during the early 20th century. The study is constructed around two case-studies where I describe and analyse two different attempts to popularise “scientific genealogy” amongst Swedish amateur family-researchers, a knowledge-practise first formulated by the Historian Ottokar Lorenz in 1898. According to the proponents of these attempts, amateur family-researchers were not only expected to collect names, dates of birth and death and other traditional genealogical data but also other parameters, e.g. inherited diseases, physical and psychological traits, personality traits, and in some cases and if possible shape of skulls and predominant race-type; parameters that in the time-period was seen as being of scientific interest.

I examine if these attempts can be understood as following the same mode of knowledge-production as the field networks described by Jeremy Vetter. This mode of knowledge-production involved amateurs as information-gatherers to acquire larger sets of data than earlier possible. I conclude that it is fruitful to understand the attempts to popularise “scientific genealogy” to laymen as a part of broader trends in historical changes of knowledge-production. Furthermore, the tendency to try to include laymen in broader surveys also made it possible to use the attempts to include laymen in the knowledge-production, as a tool to legitimize political ideas and ideologies – including but not exclusive to visions of eugenics and racial hygiene.

Tackord

Jag vill tacka mina handledare Henrik Björck och Mats Andrén vars idoga och oförtröttliga vägledning har hjälpt mig att komma från begynnande idéer ända fram i hamn. Jag vill även tacka Johan Kärnfelt som följt med en betydande del av vägen och även i stor del bidrog till olika teoretiska överväganden. Jag tackar min före detta handledare Sven Widmalm som inspirerade mig att på allvar fördjupa mig i den svenska rasbiologins historia. Jag tackar Annelie Drakman utan vars uppmuntrande om att fortsätta söka doktorandtjänst jag troligtvis aldrig hade sökt den tjänst jag senare fick i Göteborg. Jag vill även rikta uppskattning till Mats Persson vars stöttande kommentarer gav mig mod att flytta från Uppsala till Göteborg.

Jag vill rikta ett tack till Maria Björkman, Olof Ljungström, Maria Hagerman, Ingrid Dunér samt Petter Hellström för intressanta och upplysande konversationer om rasbiologins, antropologins, ärftlighetsforskningens historia samt vetenskapshistoria över lag. Jag vill även tacka kollegiet i Idéhistoria Göteborg som bidragit med många intressanta diskussioner och fruktbara samtal både på seminarier och i fikarum och korridorer, samt hela doktorandkollegiet vid institutionen för Litteratur, Idéhistoria och Religion i Göteborg. Jag vill speciellt nämna den mycket hjärtliga samvaron i doktorandrummet i nya Humanisten i Göteborg tillsammans med Anton Svanqvist, William Isley, Guillaume Le Huche, Jens Norrby samt Tobias Ålöw. Den skämtsamma stämningen, våra olika perspektiv på historieforskningen samt det gemensamma intresset för musik gjorde stor skillnad. Jag vill även nämna Elin Thorsén, Johanna Lindbo, Sandra Kottum samt Malin Nordvall. Inte heller vilja lämna osagt, att jag uppskattat den sociala samvaron med Dag Hedman och Olle Widhe på nya Humanisten, vars elokventa sällskap förgyllt mina arbetsdagar.

Jag vill även visa min uppskattning till min mor Ann-Katrin Eriksson som hjälpt till med moraliskt stöd och språkkorrektur, samt min far Britas Lennart Eriksson som alltid stöttat mitt val av verksamhet. Jag vill avslutningsvis också rikta ett tack till mina vänner Henrik Thelin och Peter Isojärvi, med vars stöd jag tog mig igenom den mest krisartade perioden av mitt liv och lyckades fortsätta med detta arbete.

Innehåll

INLEDNING.....	1	AVSLUTNING.....	95
Historieforskning om den vetenskapliga släktforskningen	3	SUMMARY.....	105
Syfte, frågor samt upplägg.....	9	Aim.....	105
Släktforskare som observatörer och släktforskning som fältvetenskap	10	Research-question.....	106
Material och avgränsningar.....	12	Theory and method.....	106
Fallstudier	14	Material.....	106
GENEALOGINS OCH DEN VETENSKAPLIGA SLÄKTFORSKNINGENS GRUNDLÄGG- ANDE VILLKOR OCH HISTORIA	17	The chapters.....	107
Genealogi i Sverige innan sekelskiftet 1900	17	Results	108
Svenskt namnskick och svenska namnlagar.....	26	FIGURFÖRTECKNING.....	110
KRISTEN KONSERVATISM OCH DET NATIONELLA SOM GEMENSKAP	35	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	111
Släktforskningens pånyttfödelse	36	Otryckta källor och arkivmaterial	111
Johan Wretmans <i>Släktvetenskapen med hänsyn till svensk forskning</i>	39	Tryckta källor och litteratur.....	111
Släktforskning och vetenskaplig kunskapsproduktion	41	Digitala källor	117
Släktforskare som observatörer	53		
Vetenskaplighet som legitimitetsskapande för politiskt danande.....	56		
RASBIOLOGI OCH DEN NORDISKA RASEN SOM GEMENSKAP	61		
Den göthiska nordrasen.....	62		
Samfundet.....	66		
Nordrasen lanseras	71		
Pedagogiska exempel.....	74		
Instruktioner.....	77		
Fotfolket mobiliseras.....	85		
Släktforskare som observatörer i rasbiologins tjänst	90		

Inledning

De flesta blir någon gång i livet intresserade av att söka sina rötter i det förflutna, hos de människor vi är descendenter till vilka av många upplevs som bestämmande för de vi är. Av det skälet är det vanligt att människor börjar släktforska. Inträdesporten till mycket av de släktstudier som utförs idag är digitala tjänster som saluförs av multinationella företag vilka specialiserat sig på släktforskning. Dessa företag vägleder släktforskaren att organisera sina släktstudier och hitta digitaliserade urkunder hämtade från ministerialböcker samt bouppteckningar. Dessa företag erbjuder även analyser av släktforskarens genetiska ursprung – släktforskaren erbjuds skicka in salivprov vars genetiska make-up jämförs med företagets databaser. Släktforskaren får sedan ta del av resultat som översatts till distinkta etniska kategorier. Dessa starkt avgränsade etniska indelningar får en flärd av objektivitet eftersom det vetenskapliga arbetet sker ”backstage” och inte ”frontstage” för att använda Stephen Hilgartners terminologi från *Science on Stage: Expert Advice as Public Drama*.¹ Nutida naturvetenskaplig teknik används som säljargument av dessa företag för att locka till sig användare, men det är en vetenskaplig kunskapsproduktion vilken släktforskaren inte tar någon aktiv del i. Liknande teknik används även av bland annat arkeologer och populationsgenetiker i vetenskapliga studier.

Släktforskningens naturvetenskapliga och digitala metoder framstår främmande i relation till hur släktforskning föreställdes under exempelvis 1970 och 80-talen. Släktforskning förstås idag av de flesta som en fritidssysselsättning som engagerar människor vilka exempelvis efter sin pensionering blivit alltmer intresserade av sitt förgångna. De platser som förknippats med att släktforska och som har varit de samlingspunkter där släktkunskap producerats har framför allt varit statsarkiv eller universitetsbibliotekens speciälläsalar snarare än framför en datorskärm hemma vid. Som regel förstås även släktforskning som en harmlös hobby befriad från politiska undertoner, en hobby som utförs av intresse och inte i syfte att vara del av naturvetenskapliga kartläggningar.

---

¹ På så sätt döljs eventuella tvetydigheter som exempelvis att släktforskarnas DNA-prover jämförs med ett för begränsat material för att ge trovärdiga resultat. En släktforskare kan få olika resultat beroende på hur många som ansluter sig till den tjänst det företag probanden har valt att använda. Stephen Hilgartner, *Science on Stage: Expert Advice as Public Drama* (Stanford, California: Stanford University Press, 2000).

Under mellankrigstiden fanns en annan typ av släktforskning med naturvetenskapliga anspråk som skilde sig från både dagens kommersiella digitala tjänster och den mer beprövade analoga släktforskning som engagerar många. De som försökte popularisera denna form av släktforskning avsåg att inkludera lekmannasläktforskare i en kunskapsproduktion med naturvetenskapliga anspråk där lekmännen förväntades ha en mer aktiv roll än idag. Denna släktforskning kallades vetenskaplig släktforskning och var en kunskapspraktik som ursprungligen härstammade från Tyskland. En märkbar skillnad mellan exempelvis 1700-talets släktforskning och den vetenskapliga släktforskningen som lanserades efter sekelskiftet 1900 bestod i att släktforskarna förväntades samla in olikartade typer av information.

Traditionellt för släktforskare bok över döds- och födelsedatum, döds- och födelseort, personhistoriska minnen, eventuella släktgårdar, sigill, släktvapen samt andra historiska spår av släktforskarens förfäder. 1700-talets genealogi påminde exempelvis om juridisk bevisföring, historiska källor användes för att påvisa släktskap. En stor del av den terminologi som används inom släktforskning är också juridiska termer som exempelvis *proband* som åsyftar ”den vars anor skall bevisas”.²

De släktforskare som följde den vetenskapliga släktforskningens metoder och kunskapsmål förväntades även att föra bok över deras släktingars längd, personlighetsdrag, ärftliga sjukdomar, skallmått, ansiktsformer samt psykiska och fysiska konstitution. De nya typerna av information som släktforskare förväntades notera om sina släktingar var uppgifter som antogs vara användbara för medicinska, psykiatriska samt rasbiologiska studier. I mellankrigstiden var det även vanligt att benämna denna typ av släktforskning som modern släktforskning till skillnad från den ”omoderna” släktforskning som inte krävde att släktforskare bokförde biologiska, fysiologiska, psykologiska samt medicinska variabler.

Under tidigt 1900-tal populariserades en kunskapspraktik fylld med avancerad naturvetenskaplig fackterminologi och rasbiologiska idéer hos svenska amatörsläktforskare, varför hände detta? Historiker har inte undersökt denna fråga. Svenska vetenskapshistoriker har visat att populariseringen av rasbiologiska idéer under de första decennierna av 1900-talet användes för att lansera ett rashygieniskt program i Sverige samt påverka opinionen om hur landet borde styras. Dessa populariseringar har den gemensamma nämnaren att de utgick från ett nätverk av individer som inkluderade både forskare, mediastrateger samt riksdagsledamöter.³ Bör vi förstå populariseringen av den vetenskapliga släktforskningen som framför

² Proband är gerundivum av det latinska ordet för att pröva. En proband är alltså den som bör provas. Detta begrepp kommer sig av att genealogi en gång i tiden framför allt var en verksamhet som angick de som behövde kunna presentera ett anbevis för att exempelvis erhålla riddartitel.

³ Maria Björkman & Sven Widmalm, “Selling Eugenics: The Case of Sweden”, *Notes & records of The Royal Society* nr 64 (London: Royal Society of London, 2010), s. 379–400.

allt ett sätt att popularisera samma uppsättning rasbiologiska idéer och samma politik som de utställningar, pamfletter samt uttalanden i dagspress som utgick från detta nätverk? Låt oss se vad historieforskningen säger om den vetenskapliga släktforskningen.

Historieforskning om den vetenskapliga släktforskningen

Den kunskapspraktik som kallades den vetenskapliga släktforskningen hade sitt ursprung från Tyskland men blev som jag kommer att visa påfallande populär i svenska släktforskningsksammanhang under mellankrigstiden. Trots detta finns ingen svensk forskning som visar hur vetenskaplig släktforskning användes av svenska forskare och inte heller om det genomfördes försök att lära ut vetenskaplig släktforskning till lekmän och varför. Det finns desto mer historieforskning på dessa teman utförda av tyskar.

Vetenskapshistorikern Bernd Gausemeier har i artikeln “From pedigree to database. Genealogy and Human Heredity in Germany, 1890–1914” undersökt hur den vetenskapliga släktforskningen lanserades av den tyske historikern Ottokar Lorenz i slutet av 1800-talet.⁴ Gausemeier visar att Lorenz ansåg att 1800-talets framgångar inom biologi, medicin och antropologi fick till nödvändig följd att genealogins metoder och kunskapsmål omvärderades. Han publicerade år 1898 läroboken *Lehrbuch der gesamten wissenschaftlichen Genealogie: Stammbaum und Ahnentafel in ihrer geschichtlichen, sociologischen, und naturwissenschaftlichen Bedeutung*.⁵ Enligt Gausemeier ville Lorenz motverka en tilltagande ärftlighetsvidskepelse och degenerationskräck som han ansåg orsakats av en undermålig genealogisk metod inom ärftlighetsforskningen, vilken gett intrycket av att mänskligheten urartade alltmer och i allt snabbare takt.⁶ Lorenz arbete syftade dock inte enbart till att förbättra metodanvändningen hos vetenskapsmän eller förmå genealoger att börja föra bok över biologiska och medicinska variabler. Gausemeiers forskning visar att Lorenz formulerade den vetenskapliga släktforskningen med vetenskapliga ambitioner

⁴ Bernd Gausemeier, “From pedigree to database. Genealogy and Human Heredity in Germany, 1890–1914”, *PREPRINT 294 Conference. A Cultural History of Heredity III: 19th and Early 20th Centuries* (Max Planck Institute for the History of Science, 2005), s. 179–182.

⁵ Ottokar Lorenz, *Lehrbuch der gesamten wissenschaftlichen Genealogie: Stammbaum und Ahnentafel in ihrer geschichtlichen, sociologischen, und naturwissenschaftlichen bedeutung*, (Berlin: Hertz, 1898).

⁶ Gausemeier uttryckte det med orden: ”In the eyes of the conservative historian, the fear of degeneration was a modernist folly stirred up by fashionable authors like Zola and Ibsen. For Lorenz, the idea that mankind was riding a biological avalanche was a complement to the excessive belief in progress.” Gausemeier 2005, s. 183.

men att Lorenz författarskap även hade politiska bevekelsegrunder. Tanken var att dessa amatörsläktaforskare skulle bidra till att skapa landsomfattande register med genealogiska uppgifter för att främja naturvetenskaplig forskning och samtidigt forma tyskars nationella identitet. Gausemeier har visat att den tyske historikern önskade att kunskapspraktiken populariserades bland amatörsläktaforskare vilket Lorenz ansåg skulle bidra till att motverka vad han uppfattade som skadliga politiska strömningar vilket enligt Lorenz innefattade marxism, socialdemokrati samt idén att alla människor var jämlika. Gausemeiers forskning om den vetenskapliga släktaforskningens grundtext och dess författare Ottokar Lorenz visar tydliga exempel på att den vetenskapliga släktaforskningen formulerades med i huvudsak vetenskapliga ambitioner men att han även författade den första läroboken i denna kunskapspraktik utifrån politiska bevekelsegrunder.

Gausemeier har även undersökt hur forskare använde släktaforskning för att bedriva vetenskapliga studier i ”Search for the Ideal population” som publicerades år 2016 i antologin *Heredity Explored – Between Public Domain and Experimental Science, 1850–1930*.⁷ I studien visar Gausemeier att släktaforskning var en metod som användes under 1900-talets början av vetenskapsutövare vilka studerade ärftliga egenskaper och sjukdomar. Han visar även att släktaforskning användes som metod inom psykiatri och för att studera rasskillnader. Gausemeier lär oss att släktaforskning användes som metod av vetenskapsmän inom en rad olika naturvetenskapliga discipliner under slutet av 1800-talet och de första decennierna av 1900-talet och att vetenskaplig släktaforskning inte enbart var en vision författad av en historiker med stora anspråk.

Gausemeiers forskning visar dock inte huruvida det fanns försök att lära ut den vetenskapliga släktaforskningen till lekmän och diskuterar inte heller hur vi bör förstå detta. Kan populariseringen av det som kallades vetenskaplig släktaforskning betraktas som försök att lära amatörsläktaforskare att bli fältarbetare i vetenskapens tjänst?

Vetenskapshistorikern Keith R. Benson har beskrivit hur fältvetenskap i den meningen vi förstår företeelsen hade sin begynnelse i och med de insamlingar av naturalier som resande från Europa till kolonierna i den nya världen under 1700-

⁷ Under tidigt 1900-tal användes uttrycket ärftlighetsforskning i större utsträckning än uttrycket genetik. Ärftlighetsforskning är även ett äldre begrepp som innefattar fler typer av forskning än genetik som inte formaliserades förrän ca år 1915. Se: Richard M. Burian & Doris T. Zallen, ”Genes”, i *The Cambridge History of Science Vol. 6 The Modern Biological and Earth Sciences*, red. Peter J. Bowler & John V. Pickstone (Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2009). Se även: Staffan Müller-Wille & Christina Brandt, ”From Heredity to Genetics: Political, Medical, and Agro-Industrial Contexts”, i *Heredity Explored: Between Public Domain and Experimental Science, 1850–1930*, red. Staffan Müller-Wille & Christina Brandt (Massachusetts: Massachusetts Institute of Technology, 2016).

talet tog hem till Europa. Dessa resor utvecklades under 1800-talet till undersökningar av hela biotoper vilket han bland annat exemplifierade med Charles Darwins studie av Galapagosöarna.⁸ Benson visar vidare hur dessa fältresor utvecklades till stationära insamlingscentraler som bland annat inkluderade de marina laboratorier vilka användes för att undersöka hur havsströmmarna påverkade fiskenäringen, men även experimentfältstationen i Rothamsted som användes av Ronald Fisher i sina studier i populationsgenetik.

Även Vetenskapshistorikern Jeremy Vetter har undersökt fältvetenskapernas historia.⁹ I sina studier har Vetter visat att lekmän i större utsträckning och i allt mer formaliserad mening började användas som fältarbetare under 1900-talet. På detta sätt kunde vetenskapsmän få tillgång till uppgifter från större områden än vad de själva hade kunnat samla in och det möjliggjorde även kontinuerlig tillgång till uppgifter om fenomen som förändrades över långa tidsperioder. Vetter exemplifierade detta med en undersökning om hur kunskap om klimat producerades med hjälp av att lekmän användes som lokala observatörer.¹⁰

Vetenskapshistorikern Jenny Beckman har studerat ett liknande fenomen i Sverige rörande hur lekmän användes för att skapa spridningskartor av växter under 1970-talet.¹¹ Sammantaget kan det sägas att forskningen om fältvetenskaperna visat att fältarbetare skulle komma att få en oumbärlig funktion för vetenskaplig kunskapsproduktion och att sätten de skulle komma att användas diversifierades mer och mer. Detta framkommer exempelvis i de fallstudier som presenteras i antologin *Understanding Field Science Institutions*.¹² Forskningen visar att fältarbetare använts sedan 1800-talet av universitetsanställda eller annan expertis i syfte att få tillgång till större material eller i syfte att få tillgång till uppgifter från exempelvis väderfenomen eller spridningen av växttyper och se hur dessa förändrades över längre tidsperioder. Forskningen visar oss att fältarbete från 1800-talets mitt och framåt blev en viktig del av vetenskaplig kunskapsproduktion och detta även inom kunskapsområden som ärftlighetsstudier. Forskningen visar även att detta sätt att skapa kunskap blev vanligare och mer formaliserat vid 1900-talets inträde och att

⁸ Keith Benson, ”Field Stations and Surveys”, i *The Cambridge history of science Vol. 6 The modern biological and earth sciences*, red. Peter J. Bowler & John V. Pickstone (Cambridge, Cambridge Univ. Press: 2009).

⁹ Han har även undersökt fenomenet tillsammans med andra historiker i antologin: *Knowing global environments: new historical perspectives on the field sciences*, red. Jeremy Vetter (New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, 2011).

¹⁰ Jeremy Vetter, ”Lay Observers, Telegraph Lines, and Kansas Weather: The Field Network as a Mode of Knowledge Production”, *Science in Context* 24 (4) (2011), s. 259-280.

¹¹ Jenny Beckman, ”Landskapsfloror”, i *Vetenskapens sociala strukturer: sju historiska fallstudier om konflikt, samverkan och makt*, red. Sven Widmalm (Lund: Nordic Academic Press, 2008).

¹² *Understanding field science institutions*, red. Helena Ekerholm, Karl Grandin, Christer Nordlund, & Patience A Schell (Sagamore Beach, MA: Science History Publications, 2017).

både utbildade assistenter eller lekmän kunde utföra fältarbete med hjälp av instruktioner om hur de skulle samla in uppgifter och formulär vari de skrev ned dem.

Historieforskningen om fältvetenskaperna har dock inte undersökt om och hur genealogisk kunskap producerades med hjälp av fältarbetare. Detta har berörts av vetenskapshistorikerna Staffan Müller-Wille och Hans-Jörg Rheinberger i artikeln "Heredity, Race, and Eugenics" som publicerades i antologin *A Cultural History of Heredity* år 2012. I artikeln nämner Müller-Wille och Rheinberger att ärftlighets- och rasforskaren Charles Davenport utbildade vad de kallar "Eugenic field-workers" i syfte att samla in genealogiska uppgifter från amerikanska familjer. Dessa uppgifter användes av Davenport i syfte att studera hur personlighetsdrag, mentala förmågor, kriminalitet, alkoholism, musikalisk begåvning samt sjukdomar ärvdes.¹³ Müller-Wille och Rheinberger beskriver inte dessa fältarbetare i någon utförlig mening men deras forskning visar att dessa fältarbetare existerade och användes för att samla in information.

Davenport's fältarbetare har emellertid undersökts mer utförligt av den amerikanska historikern Amy Sue Bix i artikeln "Experiences and Voices of Eugenic Field-Workers: 'Women's Work' in Biology" från år 1997.¹⁴ Bix visade att Davenport utbildade 258 studenter att samla genealogisk information till institutets studier.

Sammanfattningsvis kan sägas att dessa tre historikers undersökningar visar att institutioner och vetenskapsmän försökte lära människor som inte var vetenskapsmän att släktforska och föra bok över biologiska variabler i syfte att få bättre insyn i ärftlighetsfrågor samt studera effekterna av rasblandning. Detta visar att fältarbetare användes för att samla in empiri med hjälp av släktforskning till gagn för vetenskapliga kartläggningar på ett liknande sätt som inom andra vetenskapliga områden. Forskningen har dock inte berört om och hur just amatörsläktforskare enrollerats för att bli dessa fältarbetare. Detta har förvånat mig eftersom kända rasbiologer som exempelvis Herman Lundborg föreslog ett liknande modus operandi i sina populärvetenskapliga publikationer.¹⁵

Historikern Jason Tebbes har undersökt tysk släktforskning i artikeln "From Memory to Research: German Popular Genealogy in the Early Twentieth Century". Han visar att fler och fler människor började släktforska i Tyskland samt att de började föra bok över egenskaper och sjukdomar som antogs vara ärftliga – en tendens som historikern Michel Foucault visat förekom sporadiskt hos bourgeoisien i Frankrike redan på 1800-talet men som Tebbes visar blev vanligare hos fler typer av sociala grupper och på ett mer formaliserat sätt i Tyskland under det tidiga 1900-talet.¹⁶ Tebbes visar hur släktforskning, som innan denna tid framförallt förstått som kulturhistoriskt intresse, eller en juridisk kunskapspraktik under tidigt 1900-tal alltmer förstods som ett naturvetenskapligt intresse även hos amatörsläktforskare. Tebbes påpekar i sin artikel att han misstänker att ärftlighetens intåg i den släktforskande praktiken kan ha haft effekter som underlättade för senare decenniernas politiska beslut men undersöker inte huruvida det fanns vetenskapliga motiv bakom att släktforskare lärts kartlägga rasbiologiska variabler och ärftligheter. Han har dock visat att den vetenskapliga släktforskningen brukades av amatörsläktforskare.

En slutsats vi kan dra av en genomgång av tidigare studier är att det finns en avsaknad av forskning som undersökt försök att lära ut det som kallades vetenskaplig släktforskning till amatörsläktforskare trots att tidigare forskning har visat att det fanns ett sådant intresse, samt att amatörsläktforskare under tidigt 1900-tal de facto använde sig av en rasbiologisk terminologi och kartlade ärftligheter. Gausemeier har visat att Lorenz ville att den vetenskapliga släktforskningen skulle läras ut till amatörsläktforskare och att den tyske historikern visserligen hyste politiska bevekelsegrunder men även hade vetenskapliga ambitioner med denna önskade enrollering. Gausemeier har visat att antropologer och rasbiologer under tidigt 1900-tal såg ett stort värde i att lära ut en nischad typ av släktforskning i syfte att få tillgång till mer empiri än de själva var kapabla att samla in. Müller-Wille, Rheinberger och Bix har visat att liknande kartläggningar med hjälp av studenter som utbildades att bli dessa fältarbetare vid ett forskningsinstitut som var tillägnat eugenisk forskning men det finns ingen forskning som undersökt försök att instru-

¹³ Staffan Müller-Wille & Hans-Jörg Rheinberger *A Cultural History of Heredity* (Chicago: The University of Chicago Press, 2012), s. 95-126.

¹⁴ Amy Sue Bix, "Experiences and Voices of Eugenic Field-Workers: 'Women's Work' in Biology", *Social Studies of Science* Vol. 27 (1997), 625-668.

¹⁵ Detta har bland annat nämnts av mig i mitt mastersarbete *Delaktighet som pedagogik* från år 2013 men har inte undersökts i någon uttömmande mening av forskare. Institutet hade även heltidsanställda genealoger. Se: Britas Benjamin Eriksson, *Delaktighet som pedagogik – föreställd ras och publikpositioner i den svenska folktipsutställningen* publicerad år 2013. URN: urn:nbn:se:uu:diva-207584

¹⁶ Han noterade i första bandet av *Sexualitetens historia Viljan att veta* att den franska bourgeoisien i mitten av 1800-talet började registrera ärftliga drag i sina stamträd. Även om Foucault identifierat tendenser som skulle kunna ses som försteg till den vetenskapliga släktforskningen så var den franska bourgeoisiens stamtavlor snarare ett sätt för bourgeoisien att skapa distans till lägre samhällsklasser än ett led i att få kunskap om hur egenskaper och sjukdomar ärvdes. Foucault har dock lyckats identifiera en intressant tendens i hur släktforskning utvecklades i 1800-talets mitt. Michel Foucault, *Sexualitetens historia. Bd 1, Viljan att veta*. (Göteborg: Daidalos, 2002), s. 129f.

era amatörsläkthistorikare att bli dessa fältarbetare. Tebbes har visat att tyska släkthistorikare kartlade rasbiologiska variabler och ärftligheter men har inte studerat hur och varför de kartlade dessa variabler, inte heller har han undersökt frågan i större utsträckning än att notera att så skedde.

Det har förvånat mig att det skrivits så lite om detta temas tyska förhållanden men tysk släkthistorik har åtminstone berörts av vetenskapshistoriker även om detta är förhållandevis lite och i regel enbart nämnts i förbipasserande, i studier som i huvudsak undersökt andra frågor. Den vetenskapliga släkthistorikens historia i Sverige har behandlats i ännu mindre utsträckning. Inte heller finns det någon forskning som berör rasbiologins förhållande till släkthistorik eller svenska amatörsläkthistorikare i tidsperioden vilket också är förvånande.

Det som skrivits om den vetenskapliga släkthistorikens svenska historia återfinns i Bengt Hildebrands *Handbok i släkt- och personforskning* från år 1961 vilken innehåller en mycket omfattande historik över svensk släkthistorik.¹⁷ Hildebrand framhållde i åsikten att genealogi skulle betraktas som en historisk disciplin och inte borde sammanblandas med vare sig naturvetenskap eller samhällsvetenskap eftersom dessa kunskapsformer vilade på helt olika vetenskapsteoretiska ramar. Utifrån dessa premisser kritiserade Hildebrand den mest inflytelserika svenska handboken i vetenskaplig släkthistorik författad av rådmannen Johan Wretman. Han ansåg att handboken var ett utslag av dilettantism på grund av att författaren berörde områden som exempelvis rasbiologi, medicin och ärftliga sjukdomar utan att vara utbildad inom dessa områden. Hildebrands analys av den vetenskapliga släkthistorikens historia har färgats av efterkrigstidens skarpa avståndstagande från rasbiologi vilket beskrevs utförligt av Johan Östling i *Nazismens sensmoral* som publicerades år 2008.¹⁸

Om vi ska förstå varför det fanns försök att lära ut vetenskaplig släkthistorik till amatörsläkthistorikare under tidigt 1900-tal anser jag att vi bör försöka förstå dessa försök utifrån sina egna förståelsehorisonter, inte utifrån senare decenniers avståndstagande från de vetenskapliga utsagor som samtiden förutsatte var fakta. Hildebrands forskning hjälper oss inte heller att förstå dynamiken mellan de vetenskapliga ambitioner och de politiska bevekelsegrunder som motiverade att försöka lära ut vetenskaplig släkthistorik till amatörsläkthistorikare. Hans forskning visar dock att vad som kallades den vetenskapliga släkthistorikens historia hade ett genomslag i

släkthistorikens historia eftersom han kände ett behov att adressera och avfärda kunskapspraktiken samt hur släkthistorik sammanblandades med genetik och rasbiologi.

Min slutsats av ovanstående presentation och diskussion av tidigare forskning föranleder mig att hävda att de teman som Gausemeier och Tebbes berört bör undersökas även i Sverige i syfte att först kartlägga hur olika sammanslutningar och aktörer försökte lära ut denna kunskapspraktik samt analysera varför.

Syfte, frågor samt upplägg

Syftet med min studie är att undersöka varför olika sammanslutningar och aktörer försökte lära ut det som kallades vetenskaplig släkthistorik till amatörsläkthistorikare under tidigt 1900-tal. Därför kommer jag att kartlägga personer och sammanslutningar som försökte lära ut vetenskaplig släkthistorik samt utreda varför de försökte lära ut och definiera denna kunskapspraktik.

Jag är utöver min huvudsakliga frågeställning intresserad av att ta reda på i vilket relevanssammanslag vi bör förstå försöken att lära amatörsläkthistorikare denna typ av släkthistorik under tidigt 1900-tal. Att de bör förstås som en del av släkthistorikens historia är obestridligt. Tidigare forskning har även beskrivit hur populariseringen av rasbiologiska rön användes för att påverka svensk opinion och det är inte långsökt att hävda att den vetenskapliga släkthistorikens historia fick en liknande funktion oavsett om detta var intentionen hos de som populariserade den eller inte. I de fallstudier jag kommer att presentera blir det även tydligt att den kunskapsproduktion dessa populariseringar försökte få till stånd, utöver att producera kunskap, även legitimerade politiska idéer. Var kunskapspraktiken som kallades vetenskaplig släkthistorik ett exempel på en tydligare formalisering av hur fältarbetare användes för att producera vetenskaplig kunskap? Följde den vetenskapliga släkthistorikens samtida trender beträffande hur kunskap producerades? Om så är fallet bör kunskapspraktiken även förstås som del av fältvetenskapernas historia. Även om det är frestande för en historiker att tolka kunskapsproduktion vilken innefattade rasbiologisk terminologi som enbart politiskt motiverad bör vi komma ihåg att denna kunskapsproduktion i tidsperioden kunde ses som vetenskaplig. Den vetenskapliga förankringen skapade förvisso legitimitet för politiska idéer men vi bör förstå dessa försök utifrån tidens egna förståelsehorisonter. Med detta i åtanke vill jag förtydliga att tanken inte är att undersöka huruvida de politiska idéerna var legitima. Jag undersöker om dessa försök bör förstås som exempel på förändringar i hur vetenskapliga kartläggningar utfördes samt visar exempel på ett specialfall av hur amatörer började enrolleras som fältarbetare för att åstadkomma större kartläggningar än vad som tidigare var möjligt.

¹⁷ Bengt Hildebrand, *Handbok i släkt- och personforskning D. 1 Metodlära, medeltidsförhållanden, historiografi och bibliografi* (Stockholm: Wahlström & Widstrand, 1961). Handboken var planerad att bli ett tvåbandsvärk men författaren hann dö innan del två färdigställdes och eftervärlden har fått nöja sig med det första bandet. Bengt Hildebrand var titulerad professor till namn, heder och värdighet men hade ingen professorsstol utan arbetade som docent.

¹⁸ Johan Östling, *Nazismens sensmoral: svenska erfarenheter i andra världskrigets efterdyning* (Stockholm: Atlantis, 2008).

De studier som berört den vetenskapliga släktforskningen har visat hur och varför den första läroboken i vetenskaplig släktforskningsmetod sammanställdes, att släktforskning användes av vetenskapsmän och deras assistenter samt att släktforskare i Tyskland under mellankrigstiden de facto förde bok över ärftliga drag och förmodad rastillhörighet. Forskning visar även att amatörer i en allt mer formaliserad mening började användas som fältarbetare i syfte att samla in information till vetenskapliga studier under 1900-talet. Det är dock slående hur lite forskning som skrivits om hur denna kunskapspraktik spreds till amatörsläktforskare och ännu mer slående att dess svenska historia knappt berörts alls. Här har min studie en funktion att fylla. I Sverige under undersökningsperioden existerade flera parallella försök att lära lekmän släktforska enligt den vetenskapliga släktforskningens metoder och kunskapsmål. Jag kommer undersöka ett urval av dessa i syfte att kartlägga hur och analysera varför olika sammanslutningar och aktörer försökte lära ut vetenskaplig släktforskning till svenska amatörsläktforskare.

Min studie består förutom inledning och bakgrund även av fallstudier av dessa försök som följs av en summering och analys. För att besvara studiens övergripande syfte och forskningsfrågor kommer jag att undersöka två försök att popularisera vetenskaplig släktforskning hos amatörsläktforskare vilka lanserades mellan åren 1916 och 1945. I de närmaste avsnitten kommer jag att diskutera de teoretiska perspektiv jag använder för att analysera det empiriska materialet, studiens avgränsningar samt vilket urval av material jag har valt att operationalisera dessa perspektiv på.

Släktforskare som observatörer och släktforskning som fältvetenskap

I syfte att utreda huruvida populariseringarna av vetenskaplig släktforskning följde samtida trender i vetenskapsproduktion undersöker jag om dessa bör betraktas som ansatser att lära släktforskare bli del av vad vetenskapshistoriker kallar observatörsnätverk. Min analys förutsätter inte att dessa tänkta observatörsnätverk producerade stora mängder resultat eller ens fungerade särskilt väl, huvudsaken är att läromedel framställdes som var utformade i avsikt att lära amatörsläktforskare bli observatörer.

Begreppet observatörsnätverk används inte av aktörerna i mitt källmaterial utan är en översättning av vad vetenskapshistorikern Jeremy Vetter benämnt ”field-

networks”.¹⁹ Observatörsnätverk användes i vetenskapliga sammanhang redan under 1800-talet men blev mer strukturerade och formaliserade under tidigt 1900-tal vilket Vetter visat i artikeln ”Lay Observers, Telegraph Lines, and Kansas Weather: The Field Network as a Mode of Knowledge Production”.²⁰ Vetter utvecklade detta resonemang med fler exempel på observatörsnätverk inom olika typer av fältvetenskaper i antologin *Knowing Global Environments: New Historical Perspectives on the Field Sciences*.²¹ I svensk vetenskapshistorisk forskning har begreppet använts av Gustav Holmberg och Johan Kärfelt i en studie av hur astronomer kartlade stjärnor i samarbete med amatörastronomer under 1900-talet.²² Begreppet hjälper mig beskriva hur släktforskning påverkades av historiska förändringar i hur vetenskaplig kunskap producerades.

Observatörsnätverk var ett sätt att producera kunskap som möjliggjorde större kartläggningar än tidigare och även kartläggningar av material och fenomen som förändrades över tid. Liknande kartläggningar underlättades av en stor mängd informationsinsamlare. Observatörsnätverksmodellen har använts i syfte att skapa spridningskartor av växter eller studera väderförändringar i svårtillgängliga bergsområden. Observatörsnätverken möjliggjorde att expertis kunde skapa kunskap om ett studieobjekt i samarbete med lekmän som arbetade i fält. Denna expertis var ofta men inte alltid vetenskapsmän som tjänstgjorde vid universitet. Expertisens uppgift var att bedöma informationen som samlades in av lekmän. Lekmännen i sin tur fick tydliga instruktioner om vilken information de förväntades samla in samt instruktioner i hur de skulle vidarebefordra denna information till expertis. Dessa observatörsnätverk krävde i sin tur en informationsinfrastruktur. Lekmannainsamlare, infrastruktur samt bedömande expertis var sammantaget vad vetenskapshistoriker kallar observatörsnätverk. Även vetenskapshistorikern Jenny Beckman har beskrivit ett observatörsnätverk i sin studie av universitetsanställda botaniker som i samarbete med naturintresserade lekmän kartlade spridningen av växter i svenska landskap under 1970-talet.²³ Beckman använder dock en annan teoretisk begreppsapparat men berör samma fenomen. Lekmännen fick i detta fall beskrivningar av den växt de skulle kartlägga och formulär där de skulle registrera antalet av de växter de hittade i en avgränsad del av en skog eller ängsmark. Dessa

¹⁹ Observatörsnätverket är en översättning Jeremy Veters ”field-network” vilket har översatts till observatörsnätverk av vetenskapshistorikerna Johan Kärfelt och Gustav Holmberg när de studerade hur amatörastronomer samarbetade med professionella astronomer för att kartlägga stjärnor. Jeremy Vetter har valt att kalla det för ett ”mode of knowledge-production” vilket är något svårt att översätta till svenska men kan summeras som ”ett sätt att producera kunskap”.

²⁰ Vetter 2011, s. 259-280.

²¹ *Knowing global environments*, 2011.

²² Detta arbete är ännu inte publicerat.

²³ Beckman 2008.

formulär sändes sedan till de universitetsanställda botanikerna som på detta sätt kunde beskriva spridningen av en eller flera växter. Jag har visat att observatörsnätverk som modell för att skapa kunskap förekommit i en stor mängd olika sammanhang under 1900-talet. Detta föranleder mig att presentera denna studies fallstudier vari jag kommer att undersöka om dessa försök att popularisera vetenskaplig släktforskning kan betraktas som försök att instruera amatörsläktforskare att vara del av observatörsnätverk.

Fallstudierna behandlar separata försök att lära ut vad som kallades vetenskaplig släktforskning. I fallstudierna undersöker jag om det gjordes ansatser till att instruera amatörsläktforskare att samla in uppgifter. Jag är intresserad av huruvida amatörsläktforskare med hjälp av olika läromedel förväntades lära sig att släktforska enligt den vetenskapliga släktforskningens kriterier, vilket bland annat inkluderar huruvida amatörsläktforskare instruerades föra bok över släkters naturvetenskapliga, rasbiologiska samt medicinska variabler. Jag undersöker även om amatörsläktforskare instruerades att organisera denna information på ett systematiskt sätt som liknade hur information ordnades i etablerade vetenskaper. Jag vill även utröna om det fanns intentioner eller genomfördes regelrätta försök att skapa en informationsinfrastruktur i syfte att kanalisera den information som samlades in till vad som skulle kunna betraktas som en expertis, och även om det fanns en designerad eller tänkt expertis som förväntades bedöma den information amatörsläktforskarna instruerades samla in. Uppfyller försöken att lära ut vetenskaplig släktforskning till amatörsläktforskare dessa kriterier anser jag att de följer en modell som kan kallas för observatörsnätverk. Genom att granska försöken att popularisera vetenskaplig släktforskning på detta sätt i fallstudierna undersöker jag om dessa populariseringar hade utformats i syfte att förmå amatörsläktforskare att bli informationsinsamlare för att möjliggöra och komplettera kartläggningar som kunde användas i rasbiologisk, antropologisk samt medicinsk forskning. Mitt val av observatörsnätverk som teoretiskt perspektiv hjälper mig att visa att vetenskaplig släktforskning var en del av bredare trender i hur kunskap producerades under första hälften av 1900-talet.

Material och avgränsningar

En studie av populariseringar av vetenskaplig släktforskning skulle kunna fokuseras på olika delar av dessa populariseringar. Jag har valt att inte lägga huvudvikt vid hur vetenskapsmän använt släktforskning i sitt arbete, eller den vetenskapliga släktforskningens resultat, utan försök att lära ut den vetenskapliga släktforskningen till amatörsläktforskare – därav blir de läromedel som skapades i syfte att lära ut denna kunskapspraktik studiens huvudsakliga material. Dessa läromedel

inkluderar allt från läro- och handböcker, tidskrifter, föreläsningar, utställningar samt de instruktioner som förmedlades med hjälp av medlemsblad samt tidskrifter. Jag är framför allt intresserad av hur aktörerna förmedlade instruktioner om hur släktforskning skulle bedrivas, instruktioner om hur informationen som släktforskarna förväntades ta fram skulle hanteras, samt vad informationsinsamlingen förväntades åstadkomma. Denna undersökning bygger således på en disparat samlingsmaterial: korrespondens vilket framför allt omfattar brevväxlingar, tidskrifter, dagspress, läro- och handböcker, publicerade släktutredningar, publicerade föreläsningar eller manus till dessa föreläsningar, flygblad och pamfletter samt andra dokument som framför allt är hämtade från personarkiv. Jag har även inkluderat publikationer som behövs för att kontextualisera de vetenskapsteorier och de politiska idéer som motiverade att försöka lära ut dessa kunskapspraktiker. Huvuddelen av det material som presenteras i mina fallstudier har inte undersökts inom historieforskning tidigare, därav åtgärdar min undersökning en empirisk lucka i tidigare forskning.

Även om det inte är studiens huvudsakliga ändamål så belyser studier av dessa läromedel även, med Jason Tebbes ord, hur rasbiologiska idéer omsattes i vardagliga situationer av vanliga människor som inte var akademiker och bevandrade i antropologisk eller rasbiologisk forskning. Dessa läromedel visar hur människor tänktes lära sig förstå hur en svensk definierades, med härkomstutredningar och utseendebeskrivningar vars trovärdighet vilade på vetenskapliga utsagor men omsattes i icke-vetenskapliga sammanhang.

Jag har valt att avgränsa denna studie till försök att popularisera vetenskaplig släktforskning i Sverige av flera skäl, dels som jag tidigare nämnt finns det ingen historieforskning som beskrivit dessa försök, dels är det även så att det inte heller är nödvändigt att inkludera material från andra länder för att besvara studiens syfte.²⁴ Genom att avgränsa studien till försök att popularisera vetenskaplig släktforskning i Sverige snarare än att inkludera fallstudier från exempelvis hela Europa så har även tillgången till material underlättats. Fallstudierna är organisatoriskt eller aktörmässigt avgränsade i den meningen att jag har avgränsat dem till att var för sig behandla var sitt försök att popularisera vetenskaplig släktforskning, dessa försök som utgår från en eller flera aktörer, en sammanslutning, ett samfund eller en organisation. På detta sätt kan jag både visa en bredd i försöken att popularisera vetenskaplig släktforskning samtidigt som jag får möjlighet att studera de olika försöken isolerade och i detalj.

²⁴ Att i ännu högre grad inkludera material från äldre tider än den undersökningsperiod jag har valt samt att fortsätta undersökningen långt in på 1950 och 60-talen går att motivera men skulle även göra denna undersökning allt för omfattande och svår att hantera.

Fallstudierna har separata tidsmässiga avgränsningar som sträcker sig från år 1916 till och med år 1945. Principen bakom de tidsmässiga avgränsningarna är helt avhängiga dessa försöks verksamhetstid. Wretmans första läro- och handbok i ämnet med titeln *Kort handbok i svensk släktforskning* publicerades år 1916. Det är skälet till att jag har valt detta år som startpunkt för den första fallstudien och år 1924 som slutpunkt på grund av att det var då Wretmans *Släktvetenskapen med hänsyn till svensk forskning* publicerades postumt av hans son Fredrik Wretman.²⁵ Den andra fallstudiens tidsmässiga avgränsning inleds år 1920 då samfundet Det Skandinaviska Släkt Studie Samfundet etablerades och fallstudien har sin slutpunkt år 1945 på grund av att deras verksamhet upphörde vid krigets slut. Dessa fallstudier beskrivs utförligare i nästa avsnitt.

Fallstudier

Jag har valt att undersöka olika populariseringar av vetenskaplig släktforskning i form av fallstudier. Dessa fallstudier är valda eftersom de visar hur vetenskaplig släktforskning lanserades och populariserades; fallstudierna visar även exempel på försök att lära amatörsläktforskare att använda genealogiska system inspirerade av naturvetenskap samt att föra bok över rasbiologiska och medicinska variabler. De försök att lära ut vetenskaplig släktforskning som undersöks i fallstudierna var även framgångsrika i meningen att de var omtalade eller att de engagerade ett stort antal människor.

I den första fallstudien undersöker jag rådmannen Johan Wretmans lansering av den vetenskapliga släktforskningen i Sverige – en kunskapspraktik som han kallade Släktvetenskap och som var inspirerad av historikern och genealogen Ottokar Lorenz. Han försökte lära ut släktvetenskap med hjälp av den kortare *Kort handbok i släktforskning*, publicerad år 1916, och den mer omfattande *Släktvetenskapen med hänsyn till svensk forskning*, som publicerades år 1924.²⁶ Wretman var rådmann vid Stockholms rådhusrätt och han var framför allt sakkunnig inom det juridiska området men ägnade mycket möda åt att förankra släktvetenskapen i 1920-talets samtida naturvetenskap. Hans läroböcker var inte utformade i syfte att bidra till

²⁵ Mycket förändrades efter andra världskrigets slut och de släktforskningssträvanden jag studerar hamnade i en prekär situation då både vokabulär och målbild skavde mot tidens ideal. Uttrycket vetenskaplig släktforskning återfinns inte i läro- och handböcker i släktforskning som publicerades efter krigsslutet, vilket kan förklaras med de tendenser vi sett beröras i Östlings *Nazismens sensmoral*.

²⁶ Johan Wretman, *Kort handbok i svensk släktforskning* (Stockholm: Fritze, 1916), respektive Johan Wretman, *Släktvetenskapen med hänsyn till svensk forskning* (Stockholm: Norstedt, 1924).

något specifikt kartläggningsprojekt. Wretman försökte lära amatörsläktforskare att utöva historisk källkritik och att samla genealogisk information på ett systematiskt sätt. Han presenterade för detta ändamål ett flertal system för att organisera genealogisk information som var inspirerade av allt ifrån socialvetenskaperna till ärftlighetsforskning – han presenterade även ett hålkortssystem med vars hjälp det gick att organisera genealogisk information från en hel befolkning. Släktforskarnas kartläggningar förväntades även innehålla de variabler som gjorde deras kartläggningar relevanta för studier inom rasbiologi, psykologi, ärftlighetsforskning samt vid överväganden inom den vid denna tid alltmer populära rashygien och eugeniken.

I den andra fallstudien undersöker jag Det Skandinaviska Släkt Studie Samfundet som grundades år 1920. Samfundet ämnade skapa stora register av genealogiska utredningar som kunde bidra till att identifiera de släkter som var av vad som i samtiden kallades övervägande nordisk typ. Samfundet hade samma vetenskapliga mål som de kartläggningar vilka låg till grund för publikationen *Anthropologia Suecica 1926*.²⁷ Dessa utfördes på uppdrag av institutet för rasbiologi i Uppsala år 1926 – den mest omfattande kartläggningen som institutet utförde. Dess kartläggningar byggde på antropometriska mätningar av mönstrande män och syftade till att ge en överblick över den svenska befolkningens sammansättning av rastyper. Dessa mätningar kompletterades dock inte med släktutredningar vilket fick till följd att flera individer som hade den nordiska typens antropometriska mått men hade ursprung från andra länder kategoriserades som nordisk typ. Samfundet och även ledande rasbiologer som Herman Lundborg ansåg att detta underkände de mätningar som låg till grund för publikationen. För att säkerställa att de studieobjekt som uppfyllde de antropometriska kraven var av nordisk rastyp ansåg Lundborg och Samfundet att dessa individers nordiska börd behövde verifieras med en släktutredning som kunde belägga att deras förfäder enbart hade härstamning från skandinavisk landsbygd. I denna mening fungerade släktutredningarna som ett korrektiv till antropometriska mätningar.

Båda fallstudierna visar exempel på försök att lära amatörsläktforskare bedriva släktforskning på ett sätt som gjorde att de kunde användas som informationsinsamlare till gagn för vetenskapliga studier. I de båda fallstudierna ser vi exempel på släktforskning som genomsyrades av en rasbiologisk terminologi. De refererade till likartad forskning och samma vetenskapliga institutioner men hade olika hållning till samtida teorier om de europeiska raserna samt det rasbiologiska fältet. Gemensamt för aktörerna och sammanslutningarna som presenteras i fallstudierna

²⁷ *The racial characters of the Swedish nation: Anthropologia suecica 1926*, red. Frans Josua Linders & Herman Lundborg (Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1926).

var att de försökte instruera amatörsläktforskare i en naturvetenskapligt och rasbiologiskt informerad kunskapspraktik. Den svenska befolkningen framhölls av flera forskare som den befolkning som var bäst lämpad för dessa genealogiska studier. Vad låg till grund för denna hållning och vilka grundläggande problem ställdes släktforskningen inför när dessa aktörer och sammanslutningar försökte popularisera den? Dessa frågor skall vi nu utreda översiktligt innan vi kommer till fallstudierna.

Genealogins och den vetenskapliga släktforskningens grundläggande villkor och historia

Genealogi i Sverige innan sekelskiftet 1900

Den äldsta posten i Svenska Akademiens Ordboks arkiv som beskriver en genealog är från 1660-talet och beskriver en genealog som: ”person som sysslar med (l. är hemmastadd i) genealogier l. genealogi, släktforskare”, genealog har även den etymologiska betydelsen ”släktregister”.²⁸ En genealog konstruerar genealogier vilket betyder att vederbörande samlar in, organiserar samt presenterar genealogiska uppgifter. Genealogi är således tekniker för att kartlägga och visualisera en *probands* descendenter eller ascendenter och probanden är således en släktkartläggnings utgångs- eller slutpunkt.²⁹ Dessa anor har traditionellt sett ofta presenterats i formen av ett träd eller som en lista med namn och det är även så att själva listan med namn kallas för en genealogi. Proband är gerundivum-formen av latinets *probare* vilket antyder att probanden är en person som bör provas genom exempelvis en utredning av dennes anor.

Denna kortfattade begreppshistoria blottlägger genealogins ursprungliga medeltida kontext, där en släktutredning utfördes för att en riddare skulle få tillåtelse att ingå i ett riddarhus. Denne var tvungen att bevisa sina adliga anor genom anprov vilket var en viktig juridisk process då ättnamn medförde stora privilegier i den feodala samhällsstrukturen. Genealogins begrepp påminner om juridiska termer då genealogins viktigaste traditionella användningsområden varit adelns anprov eller som en metod för att utreda en probands rätt till arv. Före 1800-talets mitt kartlade professionella genealoger i regel adel och furstefamiljer. De historiker som praktiserade genealogi var framför allt intresserade av samhällets övre skikt, vilket även framgår vid en anblick av genealogins traditionella kunskapsformer.

²⁸ Informationen är hämtad från *Svenska Akademiens Ordbok* och artikeln är publicerad 1928 [hämtad 16/11 2016].

²⁹ Ett annat sätt att skilja genealogi från släktforskning är att genealogi i regel åsyftar kunskapsformen som helhet och släktforskning i regel hänvisar till en enskild persons efterforskningar. Begrepps användningen skiljer sig dock åt och många gånger är begreppen utbytbara.

Genealogins traditionella kunskapsformer var heraldik³⁰, numismatik³¹, sfragistik³², kronologi³³, paleografi³⁴ samt diplomatik³⁵ (vilket även kallades urkundslära).

- ³⁰ Kunskap om ätternas släktvapen kallas heraldik vilket är ett av de äldsta kunskapsområden som ingått i genealogi. För genealogins del har heraldiken gjort det möjligt att kartlägga familjer i tidsperioder då folkbokföring inte existerade. Det var främst adeln och liknande grupperingar som höll sig med släkträd och anträd vilket krävts för att kunna upptas i exempelvis Riddarhuset. Adeln började publicera dessa beskrivningar av familjevapen, släkträd och levnadsbeskrivningar i allt större uträkning i och med 1700-talets andra hälft, en tradition som i Sverige inleddes med Anders von Stiernmans *Matrikel öfver Swea Rike Ridderskap och Adel* från 1754. Anders Anton von Stiernman, *Matrikel öfver Swea rikets ridderskap och adel, uppå des begäran vid 1751. års riks-dag, utgifven med historiska och genealogiska anmärkningar af ... Anders Ant. von Stiernman. [Del 1], Förra delen.* (Stockholm: tryckt uti Kongl. Tryckeriet, 1754).
- ³¹ Numismatik är konsten att avläsa mynt och medaljer. Myntens utformning är självfallet enbart angeläget när en genealog kartlägger fursteätter och liknande men medaljers utformning, funktioner och syften är fortfarande aktuellt för släktforskare. Numismatiken möjliggör även genealogiska utredningar av dynastiers utveckling i tider då inga andra spår finns utgå ifrån.
- ³² Sfragistik är konsten att avläsa sigill och bedöma dessa sigills äkthet. Sfragistik möjliggör exempelvis kartläggningar av betydelsefulla ätter vars sigill fungerade som ett äkthetsintyg långt innan släktnamn var vanligt. Sigillens äkthet har och hade en viktig funktion som intyg på att en person eller familj godkände ett avtal eller för att klargöra ägande. Exempelvis hade Stockholms privilegiebrev från år 1436 hela 54 sigill fästade vid sin underkant, sigill som markerade ett godkännande från respektive frälseman. Sigillen kunde även stå som garant på de personbevis som avkrävdes resenärer som exempelvis var på pilgrimsfärd eller studieresa. En äldre form av pass som bevisade resenärens identitet innan det fanns personbevis för alla. Sigillen var även ett praktiskt sätt för en friboren att skriva under dokument i tidsperioder då alla inte var läskunniga. En del adliga familjer hade släktvapen och riddartavla innan de fick släktnamn. För genealogen blir sigillen främst ett sätt bevisa att en person faktiskt existerat men identifierar även olika familjers stamvapen vilket ger utrymme för att analysera hur dessa har traderats och utvecklats.
- ³³ Kronologin är kortfattat kunskapen om historisk tid. Utan kunskaper i historisk kronologi är det omöjligt att sortera i det historiska materialet och fästa de genealogiska studieobjekten i tid och rum. Ett exempel på en kronologisk problematik som är vanlig för släktforskare är att det genomfördes en reform i Sverige år 1753 från Juliansk till Gregoriansk tideräkning vilket ofta kallas för övergången från den gamla till den nya stilen. Släktforskare som studerar sammanhang som är situerade tidigare än 1753 kommer att behöva en kronologisk baskunskap eller genealogiska verktyg i form av omräkningstabeller för att navigera bland dagar och månader.
- ³⁴ Paleografi är en historisk och genealogisk metod som tillåter tydningar av äldre handstilar, även de handstilar som är skrivna med tysk snarare än latinsk stil vilket var standard innan 1900-talet. Paleografi var och är en förutsättning för att kunna bedriva släktforskning i äldre tider och ingår i grundkunskaperna för aktiva släktforskare än idag. En stor del av de genealogiska källor som är tillgängliga för släktforskare är helt oanvändbara utan någon form av paleografisk grundkunskap och de bästa handböckerna för att lära ut paleografi har utformats just för att tyda genealogiska källor. Under första halvan av 1800-talet lärdes paleografi däremot ut till arkivarier då det arkiverade materialet till stor del var handskrivet.
- ³⁵ Även diplomatiken eller urkundsläran är en avgörande kunskapsform för att bedriva släktforskning då denna tradition utvecklats för att utreda om en skriftlig källa är rättsligt och historiskt trovärdig, en kunskapspraktik som krävs för trovärdiga genealogiska utredningar för att styrka eller förkasta äkthetsintyg och dokument. Denna praktik blir ännu viktigare i de fall släkttillhörighet kunde bidra med privilegier, fördelning av arv eller vara mål för rättsliga tvister. Även

Dessa kunskapsformer beskrivs mer utförligt i noterna. Grundläggande instruktioner inkluderades i de flesta genealogiska handböcker av mer omfattande karaktär. Professionella genealoger i tidsperioden före 1700-talet var vana att utgå från en bred repertoar av källor, och deras personbundna kunskap vägde tungt vid bedömningar av anprov, vid rättsliga tvister samt i genealogiska frågor och utredningar i allmänhet. Under 1700-talet blev den breda repertoaren av källor och den stora tilliten till genealogers personbundna kunskap ifrågasatt av bland annat historiker, något som resulterade i att arkiverade skrivna dokument fick företräde framför vittnesmål, heraldiska vapen samt sigill.³⁶ Denna skärpning av källhantering och rangordning av genealogiska bevis sammanföll med liknande förändringar inom historievetenskapen.³⁷ Heraldik, numismatik och sfragistik fortsatte dock att vara viktiga för att bedriva släktstudier och detta speciellt i syfte att studera material som föregick folkbokföringens tidsålder.³⁸ Ju längre tillbaka i tiden en

stats- och privaträtten har påverkat genealogin då successionsordningen och arvsfrågor många gånger har stött sig på släktutredningar men framför allt har de rättsliga betingelserna skärpt kraven på de genealogiska metoderna och producerat arkiv med uppgifter för senare efterforskningar.

- ³⁶ De äldsta adelssläkterna undantogs från denna skärpning av källpraxis då deras släktnamn föregått kyrkobokföringarnas tidsålder. Bristen på källor blev då ett intyg på ålderdomlig härkomst. Den tyske historikern Markus Friedrich har beskrivit hur genealoger i tidigmodern tid byggde upp kunskapsproducerande nätverk av genealoger i syfte att säkerställa äktheten av europeiska adelsfamiljers börsbevis. Innan 1700-talet hade ett muntligt intygande av en person med tillräckligt hög auktoritet räckt som bevis för äktheten av ett börsbevis. Denna förändring resulterade i att genealoger i högre grad började kräva att det fanns dokument sparade i arkiv som säkerställde hävdad släktskap. Friedrich visar hur den vid 1700-talet alltmer tilltagande mängden information disciplinerade genealoger att anamma nya praktiker och tekniker som möjliggjorde att de kunde skapa organiserad kunskap utifrån en brokig samling svårtolkade källor som mynt, berättelser, textilier, porträtt eller manuskript. Detta ledde till en mer standardiserad inställning till genealogiskt arbete hos Europas professionella genealoger. Markus Friedrich, "Genealogy as Archive-Driven Research Enterprise in Early Modern Europe" *Ovis* 32 (2017).
- ³⁷ Under 1800-talet började arkiven i Europa standardiseras i en utsträckning som var ny för tiden. Statsmakterna i Europa blev starkare och arkivarier blev en profession. Se: Paul Delsalle, "The rise of a profession in the nineteenth and the twentieth centuries", *A History of Archival Practice*. (Milton Park, Abingdon, Oxon: Routledge, 2017), s. 205. Se även: Kasper Risbjerg Eskildsen, "Inventing the archive", *History of the Human Sciences*, 26 (London: Sage Publications, 2013), s. 8–26. Den tidigare förhärskande universalhistorian ersattes alltmer av en empiriskt betonad historieforskning vilken lanserades av Leopold von Ranke. Se: Kasper Risbjerg, Eskildsen, "Leopold Ranke's Archival Turn: Location and Evidence in Modern Historiography", *Modern Intellectual History*, 5 (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), s. 425–453.
- ³⁸ När en genealog vill kartlägga människor i tidsperioder som saknade den administrativa praxis som resulterat i samling med genealogiska uppgifter krävs andra källor än traditionell folkbokföring, exempelvis att studieobjekten identifierades med symboler eller namn som gick i arv. Följden av att de flesta människor inte haft liknande genealogiska markörer som gått i arv är att det nästintill uteslutande är människor av högre börd som räknas upp i genealogier äldre än 1600-talet. När en genealog kartlägger en ätt och dess släktrationer i tidsperioder då fullgoda

genealog söker desto ovanligare är det att släkter går att identifiera med exempelvis släktnamn då det var vanligare att identifiera ätter med en symbol eller ett stamvapen.³⁹ I det feodala Europa blev krigstjänst avlönad med förläningar som gick i arv inom ätten, och det är från denna process släkt- och familjenamn hade sin tillkomst. När vi betraktar släktnamnens historia och de traditionella genealogiska kunskapsformerna blir det uppenbart att genealogi i äldre tider framför allt har varit en angelägenhet för människor av högre börd.⁴⁰ De flesta genealogiska kartläggningar som publicerades före sekelskiftet 1900 behandlade framför allt adel och konungalängder och även vad som i publikationer ofta kallades särskilda släkter (vilket som regel var borgarsläkter).⁴¹

Efter 1800-talets mitt blev fler och fler grupper kartlagda av svenska genealoger, kartläggningar som även publicerades i forum som var tillgängliga för fler än de närmast berörda. Inledningsvis var det i främsta rummet lågfrälset samt borgarklassens släkter som blev kartlagda och vars genealogier blev publicerade på ett sätt som tidigare varit förbehållet adessläkter. I Sverige var det i huvudsak tre genealoger som hade särskild betydelse för dessa kartläggningar: Gabriel Anrep, Karl

---

genealogiska register inte existerade uppenbaras flera hinder. Majoriteten av den befolkning som levte i Sverige de senaste 400 åren har saknat vad jag har valt att kalla genealogiska markörer, det vill säga sammanhållande symboler som tillåter att en genealog spårar släktskap mellan individer och grupper.

³⁹ Familje- eller stamvapnet har en lång historia i Europa och började formaliseras i och med korstågen som inleddes 1095. Korstågen var inte enbart militära migrationer utan även begynnelsen till de europeiska släktvapnen. Förflyttningar av stora grupper människor krävde administration och ett lätt sätt att känna igen fiende från allierad. Vapensköldarna blev sedan allt viktigare i fredstid i takt med att maktutövningen i större delen av Europa centraliserades hos monarkiska dynastier. En liknande centraliseringsprocess skedde även i Sverige och inleddes i och med att Gustav Eriksson av Wasa-ätten blev kung år 1523. När de grupper som blev det svenska frälset således fick hänga sina vapen på riddarhusets väggar definierade vapnets position på riddartavlan ättens position i relation till furstemakten, denna position var sammanhängande med vissa skyldigheter och privilegier gentemot territorialstaten. Ottfried Neubecker, *Heraldik: källor, symbolik, användning* (Stockholm: LiberFörlag, 1982), s. 6.

⁴⁰ Därmed är det även framför allt frälsets släkter som upptagit de äldre publikationer där släktkartläggningar presenterats. Sigill, mynt och medaljer tillåter dock kartläggningar av släkter under århundraden vars detaljer ofta förblir dunkla och är av det skälet viktiga för genealogin.

⁴¹ Detta framgår exempelvis i Johan Axel Almquists *Genealogisk litteratur* från år 1905 vilken listade alla självständigt publicerade genealogiska arbeten som beskrev svenska släkter. Det var den mest omfattande sammanställningen av självständigt publicerade genealogiska verk sedan Carl Gustaf Warmholtz klassiska *Bibliotheca historica sueo-gothica* som började publiceras i slutet av 1700-talet. Johan Axel Almquist, *Svenske genealogiska litteratur* (Stockholm: Kungl. boktr., 1905). Carl Gustaf Warmholtz, *Bibliotheca historica sueo-gothica; eller Förteckning uppå så väl trykte, som handskrivne böcker, tractater och skrifter, hvilka handla om svenska historien, eller därutinnan kunna gifva ljus; med kritiska och historiska anmärkningar: af Carl Gust. Warmholtz = 1-15. 1782-1817* (Nordström: Edman: Zeipel: Palmblad, Stockholm, 1782-1817).

Henrik Karlsson samt Viktor Örnberg.⁴² Dessa tre kartlade ett stort antal släkter som inte tillhörde det svenska frälset och publicerade dessa kartläggningar och dessa tre genealogers arbeten refererades i släktforskningstidskrifter under större delen av 1900-talet. Anrep publicerade år 1864 *Svenska adelns ättartavlor* i vilken han korrigerade många av de äldsta adelsfamiljernas påstådda anor utefter skärpta krav på källhänvisning.⁴³ Han kartlade även 104 ofrälse släkter som publicerades mellan år 1871 och år 1875 i *Svenska släktboken*.⁴⁴ Även om Anreps arbete i stora delar korrigerades av släktforskare under 1900-talet blev hans kartläggningar utgångspunkt för många av de kartläggningar som utfördes under 1900-talets första hälft. Biblioteksamanuensen Karl Henrik Karlsson kartlade en stor mängd medeltidssläkter genom att jämföra vapensköldar, arvslagar samt hur släktgårdar ärvts och kunde på detta sätt korrigera många äldre genealogier. Viktor Örnberg publicerade *Svenska ättartal* som gavs ut i 14 årsupplagor med slut år 1908 och som var en fortsättning på den tidigare nämnda adelskalendern. Örnberg lyfte bland annat in kvinnosidorna av genealogierna som presenterade i antavlorna vilket var en nyhet i svenska sammanhang.⁴⁵

Under 1900-talet bildades ett flertal samfund, sammanslutningar samt föreningar där amatörsläktforskare hjälpte varandra att lära sig släktforskningens metoder, diskuterade genealogiska system, bidrog till varandras kartläggningar samt hjälptes åt att kartlägga intressanta släkter (vilka oftast tillhörde kända personer). Släktforskning började alltmer ta formerna av kollektiva projekt snarare än något som utfördes i syfte att stilla den enskilda amatörsläktforskarens nyfikenhet om sin egen släkt. Kartläggningar sammanställdes och tillgängliggjordes på ett sätt som tillät en bredare publik att granska deras trovärdighet.

Den typ av släktforskning som populariserades som vetenskaplig släktforskning skilde sig på flera punkter från den typ av genealogi som bedrevs under 1600- och 1700-talen. En väsentlig skillnad mellan exempelvis adliga 1600-talsgenealogier och den vetenskapliga släktforskning som populariserades i Sverige efter sekelskiftet 1900 var de typer av uppgifter som fyllde genealogierna. Detta var en för-

---

⁴² Johan Wretman, *Släktvetenskapen med hänsyn till svensk forskning* (Stockholm: Norstedt, 1924). Se: ”Den svenska släktvetenskapens bortgångna märkesmän” på s. II, samt: ”In memoriam” på s. 73ff.

⁴³ Anrep omtalades i *Personhistorisk tidskrift* från år 1899 med orden: ”man måste alltid med tacksamhet erinra sig att herr Anrep är den förste, som under de senaste 50 åren med ifver egnat sin tid och sin förmåga till släktforskningens tjänst”. *Personhistorisk tidskrift* 1898–99 band 1, (Stockholm: Svenska autografsällskapet, 1898-), s. 46.

⁴⁴ Gabriel Anrep, *Svenska släktboken: första serien. 3* (Stockholm: 1875).

⁴⁵ *Svenska ättartal* (Stockholm: 1889–1908). Föregicks av *Svenske släkt-kalender* (Stockholm: 1884–1887).

ändring som accentuerades tydligast i och med populariseringen av den vetenskapliga släktforskningen men som föregåtts av en längre historisk process. Före 1800-talet var sällan utförliga och detaljerade släktutredningar aktuella för några andra än adeln eller borgarklassen. Efter sekelskiftet 1900 hade detta förändrats.

Denna allmänna utvecklingslinje hade sin motsvarighet på andra håll. Till exempel noterade historikern Michel Foucault i det första bandet av sin studie *Sexualitetens historia* ett skifte i hur genealogi fungerade under 1700- och 1800-talet.⁴⁶ Han påtalade att i det franska 1700-talets *ancien regime* representerade genealogi framför allt ett sätt att påvisa gamla anor och allianserna inom och mellan familjer. Enligt Foucault började bourgeoisien i Frankrike under andra hälften av 1800-talet fylla sina genealogier med information om sjukdomar, psykiska drag och andra fenomen som antogs vara ärftliga. Adeln stamträd från 1700-talet hade haft flera funktioner men en av dem var att säkerställa att familjens medlemmar gifte sig med människor av rätt börd. Foucault hävdar att bourgeoisiens släktträd under slutet av 1800-talet fick en liknande funktion med betydelskillnaden att en familj av god börd tolkades i en biologisk och hygienisk mening. De ärftliga egenskaperna fick en central plats i dessa genealogier på ett sätt som under tidigare århundraden varit främmande, bourgeoisien härmade i en mening adelns praktik att föra sig med stamtavlor delvis i syfte att skilja sig från arbetare och bönder men de skilde sig även från adeln genom att skapa stamträd och antavlor utifrån andra premisser. Efter sekelskiftet 1900 blev fler än dessa grupper intressanta för genealoger och vetenskapsmän att kartlägga med hjälp av släktforskning vilket sammanfaller med att Darwins evolutionsteori blev mer accepterad och att många sjukdomar samt psykologiska drag började förstås som biologiskt betingade och ärftliga.

Vad gäller tysk släktforskning har Bernd Gausemeier noterat att tyska släktforskare vid sekelskiftet 1900 upplevde ett behov av att samkoordinera de arkiv av genealogier som tidigare framför allt hanterats av privata sammanslutningar. Inom den tyska psykiatrin hade det samlats familjehistorier innehållandes psykologiska egenheter och karaktärsdrag som antogs vara ärftliga sedan tidigt 1800-tal, men tyska genealoger blev alltmer intresserade av liknande insamlingar vid 1800-talets slut. Detta kulminerade med etableringen av *Zentralstelle für deutsche Personen- und Familiengeschichte* år 1903 som senare fick det övergripande målet att studera ärftlighets-, degenerations- och regenerationsfrågor.⁴⁷ År 1913 innehöll tyska hand-

⁴⁶ Michel Foucault, *Sexualitetens historia. Bd 1, Viljan att veta* (Göteborg: Daidalos, 2002).

⁴⁷ Bernd Gausemeier, "From pedigree to database. Genealogy and Human Heredity in Germany, 1890–1914", PREPRINT 294 Conference. *A Cultural History of Heredity III: 19th and Early 20th Centuries* (Max Planck Institute for the History of Science, 2005), s. 180f. I Sverige etablerades aldrig någon motsvarighet även om statens institut för Rasbiologi byggde på liknande idéer och dess första föreståndare försökte förmå släktforskare att skicka in släktforskning till institutet.

böcker i genealogi som regel material som framhävde genealogins och familjeforskningens psykiatriska och sociologiska användningsområden – släktskap framställdes i huvudsak som en biologisk relation. Detta hade inte varit aktuellt exempelvis år 1761 när Johann Cristoph Gatterer publicerade sina berömda handböcker, en tidsperiod då genealogi framför allt användes i syfte att producera stamtavlor för att legitimera eller motsäga makt- eller arvsanspråk för furstehus samt adelsätter.

Skiftet i hur genealogi förstods och användes är alltså ett fenomen som går att belägga i flera europeiska länder och som villkorade hur släktforskning kom att populariseras under första hälften av 1900-talet. När genealogi alltmer började praktiseras i medicinska sammanhang och fick ett allt bredare anslag uppstod ett behov av att standardisera de genealogiska metoderna och att skilja mellan vetenskapligt informerad genealogi och äldre tiders adelspraktiker. Ottokar Lorenz publicerade år 1898 vad han menade var en syntes och systematisering av de genealogiska kunskapspraktikerna med inspiration av naturvetenskaplig metodik i *Lehrbuch der gesamten Wissenschaftlichen Genealogie*.⁴⁸ Ottokar Lorenz som utöver att vara genealog även var professor i historia publicerade sin inflytelserika lärobok med ambitionen att förbättra de genealogiska metoderna inom alla vetenskaper. Gausemeier har visat att *Lehrbuch der gesamten Wissenschaftlichen Genealogie* författades som en reaktion på vad Lorenz ansåg vara en undermålig genealogisk metod i de omfattande genealogiska samlingar som användes inom psykiatri och kriminologi, och verket ämnade även skärpa de genealogiska metoder som användes i naturvetenskapliga undersökningar. Samlingarna inom psykiatrin och genealogins ökade popularitet var Lorenz främsta drivkraft för verkets tillblivelse och han ville att släktforskning skulle upphöra att vara en privat angelägenhet för att i stället bli en offentlig angelägenhet. Lorenz menade att en skärpt och naturvetenskapligt informerad genealogisk metod hade potential att revolutionera alltifrån samhällsvetenskap, zoologi, medicin till biologi. Huvudparten av Lorenz lärobok var referat vilka beskrev framsteg inom hans samtida ärftlighetsforskning. Lorenz ville bland annat använda släktforskning för att stärka August Weissmans teorier om arvsmassan i striden inom den samtida cytologin mellan Weissman och Rudolf Virchow. Lorenz ansåg att Weissmans teori hade bevisat könens likhet inför ärftlighetsfrågor, av det skälet blev äldre samlingar med genealogier problematiska då de i regel ignorerat den kvinnliga sidan av de ätter som genealoger ditintills kartlagt. Klassisk genealogi hade framför allt fokuserat på manssidan av slakten på grund av att det traditionellt varit mannen som ärvt släktnamn och ägor och det framför

⁴⁸ Ottokar Lorenz, *Lehrbuch der gesamten wissenschaftlichen Genealogie: Stammbaum und Ahnentafel in ihrer geschichtlichen, sociologischen, und naturwissenschaftlichen bedeutung* (Berlin: Hertz, 1898).

allt arvs gången av släktnamn, släktvapen samt ägor som motiverat kartläggningarna – inte ärftliga sjukdomar eller spridningen av rastyper.

Som vi har sett fick genealogiska kartläggningar efter sekelskiftet 1900 en biologisk och ärftlighetsbetonad dimension. Detta bidrog till att göra att släktforskning, som framstod som väldigt ålderdomlig, till att bli en tidsenlig och modern praktik vilken var relevant för fler människor än dem som hade bördanspråk och namn att skydda. Av samma skäl blev släktforskningens kunskapsproduktion även relevant för olika politiska projekt som legitimerade sina anspråk genom att referera till biologisk forskning och naturvetenskapliga teorier. Gausemeier har även visat att exempelvis Lorenz ansåg att släktforskning var en möjlig väg att överbrygga samtida klassmotsättningar och skapa nationell enhet. Lorenz verk fick även stor spridning hos både lekmän och mer professionellt betonade utövare även om de flesta troligtvis inte läst boken i original utan översatt, omarbetad och sannolikt som del av svenska läroböcker i släktforskning eller i släktforskningstidskrifter.⁴⁹

Det som gör Lorenz intressant för den här studien är dock framför allt att han systematiserade föreliggande genealogiska metoder med höjda krav på källkritik, insamling och presentation och omdefinierade genealogin till att inbegripa biologiska variabler. Han positionerade släktforskning som naturligt sammanhörande med ärftlighetsforskning och rasbiologi på ett systematiskt sätt. Han myntade även begreppet *wissenschaftlichen Genealogie* som i svenska sammanhang kom att kallas släktvetenskap, vetenskaplig släktforskning eller modern släktforskning. De mallar för att konstruera antavlor och släkträd som uppfanns av Lorenz och presenterades i hans lärobok användes även flitigt i Sverige fram tills lokala system ersatte dem senare under seklet.

Under tidigt 1900-tal framställdes Sverige av flera forskare som det mest attraktiva landet att genomföra rasbiologiska och medicinska studier i med hjälp av släktforskning som metod. Hur kunde det komma sig att det framstod som så pass attraktivt att använda släktforskning som metod i syfte att studera just svenska släkter? Skälen som anfördes av exempelvis rasbiologer som Herman Lundborg för att det framstod som särdeles attraktivt att lära ut vetenskaplig släktforskning i just Sverige var att den svenska befolkningen uppfattades som förhållandevis ho-

⁴⁹ Människor med motsatta ambitioner och med olika förståelser för släktforskningens värde såg en stor potential i den tyske historieprofessorns bok som blev en återkommande referens i släktforskningssammanhang under första halvan av 1900-talet.

mogen samt att landet vid sekelskiftet 1900 hade världens äldsta och mest heläckande samling av genealogiska uppgifter sparade i ministerialböcker och skattelängder.⁵⁰

Detta var ett resultat av kyrkans och statsmaktens administrativa praxis från 1500-talet och framåt som fastställdes av den svenska kungamakten i syfte att få överblick över sitt rike och sina undersåtar och på så vis administrera dessa bättre.⁵¹ De äldsta lagar som krävde att svenska undersåtar kartlades var lokala förordningar från 1500-talet och tidigt 1600-tal.⁵² En rikstäckande praxis skulle komma först i och med kyrkoförordningen från år 1686 som krävde att alla svenska prästers församlingsböcker skulle registreras med födelse- och dödsdatum. Denna administrativa praxis skärptes ytterligare i och med Tabellverkets instiftande år 1748. Det som hade till uppgift att kartlägga det svenska folket i syfte att få en klar överblick över alla undersåtar i riket samt maximera vinsten från landets näringar. Uppgiftsinsamlingen standardiserades och skärptes ännu en gång år 1774 då tryckta tabeller och en gemensam praxis upprättades för vilka uppgifter som skulle inhämtas och under vilka former som dessa uppgifter skulle samlas in av sockensprästarerna.⁵³

Sveriges folkbokföring är den äldsta i världen och de flesta arkiv är fortfarande fullständiga förutom i de fall där material brunnit upp, försvunnit vid transporter eller vid de tillfällen präster slarvat eller struntat i att nedteckna korrekta uppgifter. Av det skälet fanns det vid sekelskiftet 1900 jämfört med andra europeiska länder ett unikt genealogiskt material om en befolkning som bedömdes vara jämförelsevis

⁵⁰ Ministerialböcker inkluderar: födelse- och dopböcker, församlingsböcker, in- och utflyttningslängder, konfirmationsböcker, lysnings- och vigselböcker, död- och begravningsböcker samt husförhörlängder. Uppgifterna sparades även i gravböcker, gravöppningssedlar, liksedlar, visitationsprotokoll, kyrko- och skolrådsprotokoll samt kyrkostämmors protokoll samt kyrko- och församlingsräkenskaper. Genealogiska uppgifter står även att finna i de fall prästen har skrivit ned anteckningar rörande märkliga händelser och berömvärda personer i församlingen samt i prästernas herdebrev även om dessa sällan berörde fler än ett fåtal. Kyrkobokföringen och mantalsskrivningen slogs inte ihop till en enda folkbokföring förrän år 1991.

⁵¹ Dessa register med genealogiska uppgifter hade sin tillkomst på grund av administrativa förordningar som ursprungligen var inspirerade av den merkantilistiska idétraditionen samt den politiska aritmetiken. Dessa idétraditioner har beskrivits av Sven-Eric Liedman i *Den osynliga handen* publicerad år 1986 samt Karin Johannisson i *Det mätbara sambället* som publicerades år 1988. Sven-Eric Liedman, *Den osynliga handen: Anders Berch och ekonomistämman vid 1700-talets svenska universitet* (Stockholm: Arbetarkultur, 1986). Karin Johannisson, *Det mätbara sambället: statistik och sambandsdröm i 1700-talets Europa* (Stockholm: Norstedt, 1988).

⁵² Några av de tydligaste exemplen på detta är sölfskattelängderna från år 1571, hjonelagslängderna från år 1609, kvarnskattelängderna från år 1625 och i mer allomfattande utsträckning mantalslängderna som började skrivas ned år 1635. Se: August Johannes Hjelt, *Det svenska tabellverkets uppkomst, organisation och tidigare verksamhet: några minnesblad ur den svensk-finska befolkningsstatistikens historia* (Helsingfors: O. W. Backmans boktryckeri, 1900), s. 2.

⁵³ Uppgifterna sorterades och centraliserades i och med Tabellverkets uppkomst vilket beskrivits grundligast av den finländske statistikern Hjelt, 1900. Notera att Tabellverket inledningsvis var en förordning och inte en myndighet eller ett ”verk”.

etniskt homogen. Detta motiverade intresse för den svenska befolkningen att agera studieobjekt i rasbiologisk, medicinsk och antropologisk forskning. Att hitta och sortera i dessa källor medför dock svårigheter eftersom de flesta svenskers tillnamn ändrades varje generation och inte avslöjade gemensamma familjelinjer.

Svenskt namnskick och svenska namnlagar

Detta att det har skrivits ned uppgifter om den svenska befolkningen sedan 1700-talet behöver inte betyda att det som finns sparad i arkiv och ministerialböcker är utformat eller organiserat på ett sätt så att de med lätthet kunde användas som empiri i vetenskapliga studier. Det var inte för just dessa syften de en gång nedtecknades. Hos forskare inom exempelvis det rasbiologiska eller medicinska fältet fanns det intresse av att använda dessa genealogiska uppgifter för att kartlägga långa linjer av biologiskt släktskap. En sådan studie hade kunnat inledas genom att kartlägga människor med samma efternamn, men i synnerhet för det äldre materialet stöter ett sådant tillvägagångssätt på problem. Före 1800-talet hade de flesta människor i Sverige inga släktnamn och efternamnen förändrades efter varje generation på grund av att dessa inte var släktnamn utan patronymikon. Det svenska namnskicket och de lagar som villkorade detta genomgick stora förändringar från och med den tid då uppgifter om befolkningen i Sverige började samlas och fram till dess att den vetenskapliga släktforskningen populariserades.

Efternamn i den mening vi förstår företelesen idag är en relativt modern uppfinning. Gustav Wasa kallades exempelvis Gustav Eriksson i sin samtid eftersom hans far hette Erik, han tillhörde ätten Wasa men använde inte namnet som efternamn. Eriksson är ett exempel på vad vi idag oftast kallar för efternamn men i mitt källmaterial är det mycket vanligare att kalla detta för familjenamn, släktnamn eller tillnamn.⁵⁴ Släktnamn härstammar ursprungligen från adeln och eftersom de flesta i Sverige var bönder så var släktnamn inget som bars av gemene man. Idag ärvs dessa tillnamn i meningen att barnen till ett föräldrapar får det efternamn föräldrarna bär även om det finns juridiska möjligheter att ändra dessa. De flesta svenskar använde den äldre patronymikon-formen med faderns namn följt av -son eller -dotter undantaget prästsläkter, de som fick soldatnamn vid militärtjänstgöring samt adel. Ett undantag är även de gårdsnamn som användes i Dalarna och delar av Småland men dessa placerades ofta före tilltalsnamnet och inte efter.⁵⁵

⁵⁴ Patronymikon är ett efternamn men inte ett släktnamn.

⁵⁵ Jag använder mitt eget namn som exempel för att tydliggöra detta: mitt fullständiga namn är Britas Nathan Olof Benjamin Eriksson. Britas är mitt gårdsnamn som ursprungligen är från Dalarna, att människor i vissa delar av landet hade vad som kallades för gårdsnamn var innan efternamn ett praktiskt sätt att sortera och identifiera vilken släkt en människa tillhörde. När det

Släktnamn underlättar för släktforskare att navigera i myllret av historiska källor när de letar efter sina eller andra människors släktingar. Släktnamnet underlättade även för rasbiologiska och medicinska studier i tidsperioden den vetenskapliga släktforskningen populariserades eftersom namnformen gjorde det lättare att följa en släkt under lång tid. Det var först från och med 1860 och framåt som släktnamn ihopsatta av olika naturfenomen och ortsnamn blev vanligare i takt med att fler och fler flyttade in till städerna från landsbygden (Lindberg och Sjögren är exempel på detta).⁵⁶ Det fanns ingen allmän lagstiftning kring släktnamn i Sverige före år 1901 vilket var sent jämfört med andra europeiska länder.⁵⁷ Danmark hade exempelvis haft en sådan reglering sedan år 1828, men praxis mycket längre. När namnlagarna diskuterades i Frankrike under tidigt 1800-tal omnämndes svenskt namnskick som en ”antiqvitét”.⁵⁸

De första svenska lagarna som reglerade namn infördes i och med att Riddarhuset inrättades 1626, men dessa gällde enbart adliga släkter vid inträde vid Riddarhuset.⁵⁹ Nästa lag som reglerade namn var sjölagen från 1667 som bestämde att så kallade Copvardie sjömän inte fick byta namn vare sig de var i landet eller utomlands.⁶⁰ Ingen av dessa lagstiftningar var allmänna utan gällde enbart utmärkande grupper. Att dessa regleringar efterföljdes kontrollerades egentligen enbart vid inträde vid Riddarhuset samt vid tillträde av tjänst på handelsfartyg. Nästa namnreglering var en skärpning av reglerna i och med Riddarhusdirektionen från år 1767

---

inte fanns ett tillnamn som ärvdes så skiljdes människor isär genom att en ättling sattes före tilltalsnamnet. Enligt samma logik så skulle Per om hans far hette Lars benämnas Lars Per eftersom Per är Lars son, detta behövdes eftersom tilltalsnamnen till slut tog slut och Lars och Per var vanliga namn. Gårdsnamnsleden är äldre än leden att bära släktnamn och var vanlig i Dalarna och vissa delar av den skånska landsbygden och kan även markera ättlingar i flera led, som exempelvis Olarsbrittas-Anders eller Nissamarit-Anna.

⁵⁶ <https://www.scb.se/hitta-statistik/artiklar/2015/De-naturliga-efternamnen/> [hämtat 4/2 2021]

⁵⁷ Sonja Entzenberg, ”De första bestämmelserna om personnamn”. *Det får ju vara någon ordning på torpet!: svenska personnamnsregler i ett historiskt perspektiv* (Uppsala: Språk- och folkminnesinstitutet, 2006) s. 10.

⁵⁸ Rolf Linde, *Om namnbyten och namnlagar i Sverige. Ett litet kommittéarkiv betraktat i ett större sammanhang. 1918 års släktnamnsutredning*.

<https://riksarkivet.se/Sve/Arkivhistorier/dokbilder/2003/surnames.pdf>

⁵⁹ Förordningen fastställer att en adlig ätt inte får ta en annan adlig ätts nummer, vapen eller släktnamn. Förordningen gäller alltså bara adliga familjer vid inträde vid Riddarhuset.

⁶⁰ Copvardie sjömän var drängar eller annat enkelt folk som tog tjänst på handelsfartyg till skillnad från krigsfartyg. Dessa hade ofta enbart tilltalsnamn när de gick till sjöss och behövde då efternamn för att kunna administreras på ett bättre sätt, något som blir svårt om fem sjömän på ett fartyg heter Hans Hansson. Copvardie härstammar ifrån nederländska.

vars syfte var att ge ett lagstadgat skydd till de adliga släktnamnen. Dessa efterlevdes dock fortsatt inte i andra sammanhang än vid Riddarhuset. För de flesta blev Riddarhusdirektionen irrelevant.⁶¹

Den första allmänna namnlagen instiftades i Sverige år 1901 vilket orsakades av den motion som föranleddes av instiftandet av lagen om handelsregister, firma och prokura från år 1887.⁶² Försök att tillämpa den nya lagstiftningen hade synliggjort en anomali som var tvungen att åtgärdas. Lagen krävde att varje enskild näringsidkares firma var tvungen att ”innehålla hans tillnamn med eller utan förnamn” och: ”ej må någon i sin firma obehörigen intaga annans namn eller namn å annans fasta egendom”. Båda dessa bestämmelser omöjliggjordes i praktiken då det inte fanns någon lag som reglerade namnbyten år 1887. Det var således fullt möjligt att byta till en firmaägares namn och utnyttja detta för egen vinning vilket hade som effekt att firmalagen var verkningslös. Chefen för Fångvårdstyrelsen Sigfrid Wieselgren hänvisade till dessa problem i motionen *Om vidtagande af åtgärder för åvägabringande af en tillfredsställande rättsordning i fråga om släkt- eller efternamn* som presenterades inför första kammaren vid riksdagen.⁶³ Wieselgren påpekade att avsaknaden av en allmän namnlagsstiftning även skapat problem i fångvården där återfallsförbrytare helt enkelt bytte namn i förhoppningen om att undvika straff och i syfte att fortsätta sin brottsliga bana utan hinder.⁶⁴ Motionen avslutades med en lista från fångvården på 103 personer med efternamn som traditionellt sett signalerat adlig börd vilket exemplifierade de problem som kunde uppstå med namnskick som saknade lagstiftning.⁶⁵ Dessa omständigheter tvingade fram någon form av kontrollinstans som reglerade namnbyte.

⁶¹ Flera adelsfamiljer hade behållit efternamn som exempelvis Andersson när de blev del av Riddarhuset och det var inte realistiskt att tvinga alla Andersson i landet att byta efternamn för att en Andersson blev adlad.

⁶² 1887:42. Lag angående handelsregister, firma och prokura i: *Svensk författningssamling* (Stockholm: Svensk författningssamling, 1825–2018).

⁶³ herr Wieselgren, ”Om vidtagande af åtgärder för åvägabringande af en tillfredsställande rättsordning i fråga om släkt- eller efternamn” i: *Bihang till Riksdagens protokoll vid lagtima riksdagen i Stockholm år 1898. Första samlingen. Afd. 2, Motioner väckta inom Första Kammaren Bd 1. No 6* (Stockholm: Riksdagen, 1898).

⁶⁴ *Bihang till Riksdagens protokoll år 1898. Motioner i Första Kammaren, No 6*, s. 17. Wieselgren namnger bland annat: ”Carl Petter Josefsson Lassfolk Nyquist Fock; Magnus John Emil Carl Fromboldt Johansson Holmér Ljungbäck;” och skriver vidare: ”en Lars Fredrik Rylander förklarar vid en ransakning att han heter Carl Johan Lindberg, och sedan han i följd häraf dömts att fortsätta ett denne Lindberg ådömdt lifstidsstraffarbete, måste han oafslutligen tecknas med båda namnen, ehuru han sedermera påstår det förra af dem vara det enda rigtiga och det senare vidkändt endast för att undkomma straff för hvad han under namnet Rylander felat”.

⁶⁵ Ibid, s. 14ff. Några exempel från listan med namn var: ”Krusenstierna, von, musiker, fylleri. Kunckel, arbetare, tjufnad. Köhler, piga, ». Lagerberg, artillerist, ». Lagerborg, gesäll, lösdrifveri. Lagercrantz, urmakare, utprägling af falskt mynt. Lagerfeldt, smed, lösdrifveri. Lagergren, klädesväfvere, tjufnad. Lefrén, arbetare, tjufnad. Liljecrantz, arbetare, lösdrifveri. Liljenstolpe,

Statsmaktens administrativa behov av att sortera och identifiera människor i ett samhälle som urbaniserades i snabb takt gjorde gammalt svenskt namnskick obrukligt för dessa ändamål. Detta fick till följd att lagstiftningen förändrades till att hela befolkningen förväntades använda släktnamn då det underlättade identifikation. Wieselgren alluderade även till detta identifikations- och administrationsbehov i sin motion som presenterades i första kammaren i Riksdagen år 1898.⁶⁶ I Sverige fanns det vid 1800-talets slut däremot få regleringar kring namnbyten och egentligen inga bestämmelser som krävde mer än dopnamn. Namnlagen från år 1901 var den första lag som reglerade hur människor i Sverige var tillåtna att anta släktnamn, patronymikon-formen försvann successivt men förbjöds först år 1963. I och med lagen från år 1901 var det inte fritt att ta vilket släktnamn som helst.⁶⁷ Giftna och fränskilda kvinnors samt adoptivbarns namn reglerades av giftermålsbalken, namnbyten som föll utanför dessa kategorier togs till domstol.⁶⁸ Mellan år 1902 och år 1919 fick de som ville byta namn skicka sina ansökningar till Länsstyrelsen, mellan år 1919 och år 1922 skickades dessa till Ecklesiastikdepartementet, besluten fattades av regeringen i konselj. Från och med år 1923 var det Justitiedepartementet som hanterade dessa ärenden men besluten fattades fortfarande av regeringen i konselj ända fram tills år 1947 då den av Statistiska Centralbyrån nyinrättade Namnbyrå fick detta ansvar. År 1947 tilldelades hela befolkningen personnummer.⁶⁹

---

cigarrarbetare, ». Linné, arbetare, ».” Apostroferna markerar att brottet eller yrket är densamma som den tidigare listade personen, Linné var alltså omhändertagen för lösdriveri precis som Liljenstolpe och Liljecrantz. De namn som presenterades inför riksdagen var inte adelsmän som hamnat på glid utan anfördes för att förtydliga de komplikationer som det innebar att ha ett oreglerat namnskick. Författaren visade att det fanns exempel på individer som lagt till sig med så många som fem adligt klingande efternamn, vilket var en efternamnskavalkad som försvårade identifiering. Uppräkningen listar förbrytare som gjort inträde vid en anstalt snarare än på Riddarhusets väggar vilket alltså inte räknas som att usurpera en adelsätts nummer, vapen eller namn och därför inte kunde hanteras med dåvarande lagstiftning.

⁶⁶ Han skrev: ”Man finner ock nödvändigt att jemväl kunna sins emellan särskilja de större eller mindre flockar af enskilde, hvilka på grund af gemensam upprinnelse och deraf härledt blodsbånd bildat sammanslutningar af större eller mindre, men dock allid någon betydelse för samhället. Så uppstå släkt- eller familjenamn, såsom hvilka redan gifna tillnamn användas. Och genom att sammanföra den enskildes dopnamn med namnet å den släkt- eller familjesammanslutning, till hvilken han hör, vinner man ock en tillfyllestgörande ordning för hans beteckning, då det gäller att kunna särskilja honom från alla andra”.

⁶⁷ Lagen ändrades 5 gånger fram till år 1931 och ett flertal gånger efter detta år. Namnlagen ändrades: 1919, 1920, 1921, 1922 och 1931. Den kom även att ändras år 1963, år 1982 samt år 2017. Det är betydligt lättare att ändra namn idag än det var under första hälften av 1900-talet.

⁶⁸ År 1917 tillkom en lag som reglerade namn för adopterade och oäkta barn och 1920 ännu en lag om namn på barn inom äktenskapet.

⁶⁹ År 1962 blev det Patent- och Registreringsverkets tur att hantera namnändringarna. SCB, *Befolknings- och välfärdsstatistik 2016:1, Personnummer. Personnummer [Elektronisk resurs]* (Stockholm:

Förändringarna i namnlagarna orsakade 1918 års släktnamnsutredning.⁷⁰ Utredningen genomfördes på initiativ av professorn i nordiska språk Adolf Noreen, som påtalade orimligheten i att landets Länsstyrelser skulle vara ansvariga för namnförändringar från Skåne till Övre Norrland. Det fanns inga centrala namnregister vilket försvårade kontroll av att medborgare inte antog upptagna namn. Om de nya namnlagarna skulle ha någon effekt behövde praxis gällande hur människor antog, bytte och ärvde namn centraliseras hos en enda myndighet. Släktnamnsutredningen resulterade i *Sverges Familjenamn* som sammanställdes av Edvard Arosenius och två onämnda fackmän på uppdrag av Ecklesiastikdepartementet.⁷¹ *Sverges Familjenamn* var vad vi idag skulle kalla för en SOU vilken publicerades för första gången år 1920 och som trycktes om åtta gånger före år 1950.⁷² Boken byggde övervägande på uppgifter hämtade av Statistiska centralbyrån vid folkräkningen mellan år 1900 och år 1910.⁷³ Boken var ett resultat av förändringarna av lagstiftningen om släktnamn som sedan 1911 krävde att namnförändringar godkändes av ”Kunglig Majestäts befallningshavare”. Boken bestod till merparten av kolumner fyllda med långa listor på svenska namn i alfabetisk ordning vilka inkluderade tusentals namn som täckte 233 av bokens 264 sidor.

Statistiska centralbyrån, 2016). http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:scb-2016-be96br1601_pdf

⁷⁰ Kommitténs arkiv finns på riksarkivet och andra delar vid Carolina Rediviva i Uppsala men resultatet av arbetet presenterade i Arosenius betänkande *Sverges Familjenamn*. Det här var alltså var vi idag skulle kalla en SOU. Initiativet finns också som förfrågan i brevform ställd till chefen för departementet.

⁷¹ Åtminstone en av fackmännen bör ha varit Adolf Noreen vars kreativa idéer om stavning var kända men det framgick inte explicit.

⁷² Edvard Arosenius, *Sverges Familjenamn – förteckning enligt nådigt uppdrag utarbetad av därtill förordnade sakkunnige* (Stockholm Ecklesiastikdepartementet: 1920). Publicerades även 1922, 1924, 1927, 1930, 1947, 1952, 1954 och 1958.

⁷³ Boken sammanställdes ”för att inom departementet biträda med utarbetande av förteckningar dels över nu inom landet brukade släktnamn, dels ock över namn lämpliga som släktnamn [...] Enligt den förut åberopade nådiga förordningen av den 5 december 1901 må anteckning i kyrkobok av nytt släktnamn ske bl. a. i det fall, då någon, som eljest saknar släktnamn, såsom sådan antagit sin faders, farfaders eller morfaders förnamn, eller något i almanackans namnlängd intaget manligt förnamn med till av ”son” eller dylikt, som utmärker härkomst, eller ock ”gårdsnamn, varmed han efter ortens sed allmänligen benämnes”. Ibid., ”Till Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Ecklesiastikdepartementet”, s. III. De resterande uppgifterna om ifrån Adolf och Erik Noreens alfabetiska förteckning *Svenska familjenamn vid 1900-talets början* (1907) och Carl Vilhelm Jacobowskys kartläggningar av judiska efternamn i Sverige. Nyligen tillkomna immigrantnamn inkluderades inte i listorna och det fanns även andra mindre luckor i materialet vilket Arosenius medgav. Till Arbetet tillhörde ett par bilagor varav den första är en detaljerad genomgång av gårdsnamnens historia där dessa haft en ovanligt tydlig och officiell karaktär i Kopparberg. Även Gotländska gårdsnamn listas men fick inte en lika detaljerad historieskrivning.

Namnfrågan diskuterades även av Gösta Eberstein i *Förslag till lag om släktnamn m. m.* som publicerades år 1921.⁷⁴ Samma år publicerades Anders Grape och Adolf Noreens *Svenske namnbok* vilken fungerade som hjälpmedel för den som ville ta ett släktnamn men diskuterade även namnfrågan som sådan.⁷⁵ Hur strikt namnregleringarna skulle utformas fanns det skilda meningar om men en sak var de alla överens om, ett svenskt efternamn skulle vara typiskt svenskt vilket definierades som ett namn som inte hade en utländsk eller främmande prägel. Vad typiskt svenskt och en icke främmande prägel innebar fanns det ingen konsensus kring men att ett svenskt ideal även gällande svenskarnas efternamn framhävdes i nationalromantikens tidsålder är inte förvånande. Mellan år 1920 och år 1921 publicerades flera betänkanden vars syfte var att reda ut släktnamnhärvan, där återkommande troper var vad ett svenskt släktnamn var och hur dessa skulle få bytas och ärvas. Dessa betänkanden resulterade i en generalkartläggning av svenska namn utgåendes från kyrkans ministerialböcker.

Även om lagstiftningen inte förbjöd patronymikon blev det sed att ha släktnamn. De flesta följde direktiven och efternamn blev kutym även i de flesta landsbygdsområden. Även om statsmakten inte tvingade fram namnförändringarna genomfördes försök att övertyga lokalbefolkningarna på orter där det fanns ett motstånd. Exempelvis sändes statstjänstemän till Dalarna med listor på namnförslag i syfte att övertyga människor att ge upp gårdsnamnsleden och frivilligt anta ett släktnamn av modern typ. Namnlagsförändringarna följdes av en stor mängd släktutredningar. Utredningarna och lagskärpningarna gjorde att det blev en tydligare praxis kring efternamn och hur dessa ärvs. De administrativa reformerna och den ökade mängden släktforskning bidrog till att förstärka föreställningen att Sverige bestod av en otalig mängd ätter med släktnamn vilka placerades efter tilltalsnamnet – en sedvänja som egentligen bara varit vanlig hos adel och specifika yrkesgrupper.

Namnlagen från år 1901 fick som konsekvens att en stor mängd släktutredningar genomfördes av privatpersoner som ville byta efternamn. Namnbyten beviljades lättare om en person kunde visa att detta namn burits av någon släkting, i annat fall var namnbytet tvunget att godkännas av högre instans.⁷⁶ Att alla svenska medborgare avkrävdes ett släktnamn blev nödvändigt i en process av individualisering och urbanisering. Paradoxalt nog växte behovet av särskiljande släktnamn i samma tidsspann som ätten blev mindre betydelsefull.⁷⁷ För dem som brukade

⁷⁴ Gösta Eberstein, *Förslag till lag om släktnamn m. m.* (Stockholm: Nord. bokh., 1921).

⁷⁵ Adolf Noreen & Anders Grape, *Svenske namnbok: Till vägledning vid val av nya släktnamn* (Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1921).

⁷⁶ Detta krävdes dock inte om namnen bars av tillräckligt många.

⁷⁷ Att registrera varje individ var inte lika nödvändigt så länge familjen eller den lokala förvaltningen hade ansvar över den enskilde. Sveriges namnlag från år 1901 orsakades bland annat av

jorden och sällan lämnade sin kommungrens räckte det med tilltalsnamn i ett samhälle där de flesta hade en nära relation till sin omgivning. I delar av landet tillfördes till detta tilltalsnamn ett gårdsnamn som exempelvis i fallen Jannes Anna eller Britas Benjamin. Det var först när Sverige urbaniserades i snabb takt som det uppstod ett administrativt och möjligen mänskligt behov av att skilja på exempelvis Nils Hansson, Nils Hansson samt Nils Hansson. Undantag fanns men de är ofta symptomatiska för de fenomen som jag pekat ut: soldatnamnen tilldelades av överordnade just för att kunna skilja ut enskilda rekryter i en trupp. Sjömansnamnen fungerade som ett sätt att hålla reda på människor i ett av få yrken som tillät en bonde att färdas långt från sin hembygd. Adelsnamnen separerade frälse släkter från ofrälse och när de borgerliga släkterna började anta släktnamn upprepade de adelsläkternas vana för att i sin tur särskilja sig från bönder genom namn.

För släktforskningens del blev alla dessa kartläggningar utmärkta startpunkter för släktutredningar senare under seklet även om släktforskare ofta blev tvungna att korrigera det tidigaste kartläggningsarbetet. Det är inte enbart det svenska arkivbeståndet som än idag tillåter kartläggningar av historiska förhållanden på en detaljnivå få andra länder kan erbjuda. Detta har även underlättats med hjälp av sammanställandet av ett omfattande och sällan ordnat material som nedtecknats av andra skäl än det senare skulle komma att användas till.

Jag har beskrivit hur genealogins historiska förändringar, Sveriges omfattande arkivbestånd samt namnskicks- och lagstiftningsförändringar blev den vetenskapliga släktforskningens grundvillkor när den lanserades i Sverige. Jag har skildrat hur släktforskning påverkades av förändringar i lagstiftning och namnskick som ursprungligen genomfördes i syfte att hindra stölder av bolag. Jag har även nämnt att den släktforskning som populariserades i denna studies undersökningsperiod påverkades av vetenskapliga förändringar som hade sin början under andra hälften av 1800-talet inom framför allt antropologi, medicin samt biologi. Evolutions-teorins alltmer förhärskande ställning i kombination med mendelismens genomslag strax efter sekelskiftet 1900 fick som konsekvens att släktforskningens antagna potential som fruktbar metod för att spåra långa linjer av biologiskt släktskap blev attraktiv för forskare. Samtidigt uppstod det ett dynamiskt förhållande mellan dessa vetenskapliga rön och idéer om att använda rönen till gagn för politiska projekt.

---

det administrativa behovet i ett samhälle där maktrelationen mellan individ och stat ersatte äldre maktrelationer mellan stat och familj. En följd av detta var att det fanns ett behov av att fastställa identiteten på varje individ och dennes relation till helheten och därav var det praktiskt om alla hade släktnamn som ärvdes vilket underlättade statsmaktens administrering av människor.

I det historiska skede då genealogi uppdaterades med naturvetenskapliga variabler och förväntades ha bäring på dessa nya kunskapsområden lyftes den svenska befolkningen fram av flera forskare som det studiematerial med störst potential att svara på medicinska och rasbiologiska forskningsfrågor. Den historiska genomgång jag presenterat förklarar dock inte varför den vetenskapliga släktforskningen lärdes ut till just amatörsläktforskare. För att förstå detta kommer jag att undersöka olika fall av populariseringar av den vetenskapliga släktforskningen till amatörsläktforskare. I fallstudierna som följer kommer jag att undersöka om försöken att popularisera vetenskaplig släktforskning bör förstås som försök att lära amatörsläktforskare att bli del av vad vetenskapshistoriker kallar observatörsnätverk, och på så sätt bli vad som bör betraktas som fältarbetare förmögna att samlar empiri till vetenskapliga undersökningar.

Kristen konservatism och det nationella som gemenskap

Rådmannen, genealogen och kyrkvärden Johan Wretman introducerade den vetenskapliga släktforskningen i Sverige, ett tankegods han kallade släktvetenskap.⁷⁸ I syfte att förstå Wretmans popularisering av vad han kallade släktvetenskap måste vi inledningsvis sätta oss in i den vetenskapliga släktforskningens historia. Som jag beskrev i föregående historiska översikt genomgick släktforskning i de tysktalande områdena ett skifte beträffande syftemål, utförande samt meningsskapande kontext vid 1800-talets slut och 1900-talets inträde. Detta skifte var del av bredare historiska processer vilka påverkade många kunskapsområden och inkluderade en förståelse av människan som en produkt av evolutionära processer, att människo-släktet var uppdelat i rasgrupper och att dessa rasgrupper gick att identifiera med hjälp av fysiska attribut samt släktskapshärledningar.

Detta historiska skifte formaliserades först i genealogiska sammanhang av historieforskaren Ottokar Lorenz som publicerade en omfattande lärobok i vetenskaplig släktforskning år 1898. Lorenz lärobok var den första genomgripande uppdateringen av genealogiska handböcker sedan historieforskaren Johann Christoph Gatterers handbok *Abriss der Genealogie* från år 1788.⁷⁹ Men vad var det för slags släktforskning Lorenz försökte lansera vid 1800-talets slut?

⁷⁸ Johan Wretman föddes år 1852 och dog år 1923. Han var gift med Eva Katarina Charlotta Natt och Dag som tillhörde en av Sveriges äldsta adelsfamiljer. Han arbetade som rådmän i Stockholm och bar även titeln ”Juris utriusque kandidat” vilket var en äldre juridisk examen som i korthet betyder att han behärskade både kanonisk och romersk rätt. Under sin levnadsbana satt han i riksdagens lagutskott. Han hade även kyrkliga förtroendeuppdrag vilket inkluderade tjänster som sekreterare och ombudsman för prästerskapets änke- och pupillkassa samt kyrkoverd och ledamot i kyrkorådet i Jacobs församling. Förutom dessa förtroendeuppdrag var han även tillförordnad borgmästare mellan åren 1907 och 1913 vilket betyder att han under sin livstid hann med att sitta på alla högre poster vid Stockholms rådhusrätt. Se: *Justitiematrikel: 1914*, red. Hjalmar Gullberg (Stockholm: 1914), s. 383. Han var även vice ordförande i direktionen för Grewemühlska samskolan. Se: *Hvar 8 dag* Nr 5, 3 November (Göteborg: D. F. Bonniers boktryckeri AB, 1907), s 78.

⁷⁹ Gatterer publicerade handböcker i genealogi och genealogins delgrenar från och med mitten av 1700-talet fram till och med hans död år 1799. Gatterer var även en pionjär av den universalhistoriska skolan. Hans främsta handböcker i genealogi var: Johann Christoph Gatterer, *Handbuch der neuesten Genealogie und Heraldik, worinnen aller jezigen europäischen Potentaten Stammtafeln und Wappen enthalten sind.: Nebst einer kurzen Vorstellung aller jeztregerenden Kaiser, Könige, Churfürsten,*

Släktforskningens pånyttfödelse

Historieprofessorn Ottokar Lorenz publicerade år 1898 handboken *Lehrbuch der gesamten wissenschaftlichen Genealogie* och lanserade vad han kallade vetenskaplig släktforskning. Läroboken bestod delvis av en handledning i de genealogiska metoder som följt sedan Gatterers tid men framför allt var boken ett släktforskningsmanifest som fick efterklang långt efter Lorenz frånfälle år 1904.⁸⁰ *Lehrbuch...* innehöll förutom en grundläggande genomgång av släktforskningens begrepp, källor, metoder samt system även en orientering av släktforskningens förhållande till vetenskapen. Läroboken var förutom handledning i släktforskning en propä och vägledning i hur Lorenz ansåg att släktforskning skulle användas för att utreda hur fysiska och psykiska egenskaper gick i arv.⁸¹

I det introducerande kapitlet beskrev Lorenz den vetenskapliga genealogins grundläggande begrepp för att sedan beskriva släktforskningens förhållande till statsvetenskap, historieskrivning, offentlig och privat rätt, statistik, zoologi, naturvetenskap, fysiologi, psykologi samt psykiatri. Det första huvudkapitlet var en metodlära i hur en släktforskare konstruerade vad som benämndes släkträd eller stamtavlor. Dessa släkträd eller stamtavlor sammanställdes på så sätt att probanden, en av genealogen utvald stamfader, blev startpunkten för presentationen, och under denne stamfader placerade släktforskaren probandens ättlingar i en expanderande ordning. I detta sätt att konstruera en genealogi redovisades i regel enbart svärdssidan av en släkt eftersom det enligt gängse praxis var mannen som ärvde familjens namn.

geistlicher und weltlicher Fürsten... Aufs neue aus gefertigt (Nürnberg: Im Verlag der Kasvischen Handlung, 1761). Samt: Johann Christoph Gatterer, *Abriss der Genealogie* (Göttingen: in Vanderhoek und Ruprechts Verlage, 1788).

⁸⁰ Th. Westrin "Lorenz" *Nordisk familjebok: konversationslexikon och realencyklopedi*, 16 (Stockholm: Nordisk familjebok, 1912), s. 1112–1113. Artikeln beskriver honom som en "originell och lidelsefull människa och starkt politiskt intresserad". Han var historieprofessor och levde i Jena vid publiceringen av sin lärobok dit han flyttat från Wien på grund av "misshagliga åsikter" men kom från början från Iglau i Mähren. Förutom sina bidrag till släktforskningens utveckling och popularisering var han känd för att sitt verk *Kaiser Wilhelm und die Begründung des Reiches 1866–71* där han argumenterade mot von Sybels och Otto von Bismarcks "Gedanken und erinnern". Se även: August Fournier, *Nekrologe. Ottokar Lorenz* (Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung. Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg, 1905), s. 190ff.

⁸¹ Ottokar Lorenz, *Lehrbuch der gesamten wissenschaftlichen Genealogie: Stammbaum und Ahnentafel in ihrer geschichtlichen, sociologischen, und naturwissenschaftlichen bedeutung* (Berlin: Hertz, 1898), s. VII–IX. Läroboken bestod av ett inledande kapitel med namnet "släktforskning som vetenskap" som följdes av tre kapitel med namnen "läran om släkträd", "antavlan" och "reproduktion och ärftlighet – problem". Översättningarna är mina och lyder i original: "Genealogie als Wissenschaft", "Die Lehre von Stammbaum", "Die Ahnentafel", "Fortpflanzung und Vererbung – Probleme".

Det andra huvudkapitlet av Lorenz handbok innehöll instruktioner i hur läsaren skulle konstruera antavlor. Antavlor användes av genealoger i syfte att kartlägga en probands anor snarare än dennes ättlingar. Denna påminde om ett släkträd vänt upp och ned med probanden som antavlans slutpunkt snarare än dess begynnelse. Antavlans härstammade ursprungligen från de anprov som riddare var tvungna att avlägga för att bevisa sin börd men fick i Lorenz framställning en biologisk dimension.⁸² De biologiskt betingade antavlorna krävde en annan typ av kartläggningar än det traditionella släkträdet där de individer som bidragit till probandens arvs massa inkluderas på likvärdiga premisser.⁸³ Enligt Lorenz samtida genealoger var uppvärderingen av det biologiska arvet och hans utveckling av antavlorna historikerns mest inflytelserika bidrag. Historikern Eric Ehrenreich noterade i sin bok *The Nazi Ancestral Proof* att det var på grund av att Lorenz lärobok blev populär och spridd som antavlans fick ett brett genomslag inom släktforskning efter sekelskiftet år 1900.⁸⁴

Lärobokens handledning i antavlor avslutades med avsnittet "Anförlustens problem" i vilken Lorenz instruerade läsaren i hur antavlor kunde användas av släktforskare i syfte att genomföra anförlustberäkningar. Lorenz anförlustberäkning påbörjades med att en genealog först räknade ut antalet anor som bidragit till en probands arvs massa, sedan jämfördes detta antal med det högsta möjliga antalet anor en proband idealt sett kunde ha – diskrepansen mellan dessa antal bedömdes enligt Lorenz anförlustberäkningssätt vara probandens grad av anförlust. Lorenz använde exempelvis anförlustberäkningar för att förklara uppkomsten av den habsburgska hakan – en av flera ärftliga defekter som drabbade den Habsburgska kejsarfamiljen efter generationer av inavel.

Den tredje och avslutande delen, "Reproduktion och ärftlighet – problem", var inte någon egentlig handledning i släktforskning utan ett manifest för hur Lorenz ansåg att släktforskning borde användas i syfte att komplettera den samtida ärftlighetsforskningen. Han ansåg att en skärpt genealogisk metod inom naturvetenskaperna behövdes för att vetenskapsmän skulle kunna komma närmare en

⁸² En samtida variant av antavlans men som följde helt andra principer kan exemplifieras med Kekules fursteatlas som innehöll 79 antavlor från europeiska regenter och deras fruar, en atlas som fortfarande var starkt färgad av genealogins adliga ursprung: Stephan Kekule von Stradonitz, *Ahnentafel-Atlas: Ahnentafeln zu 32 Ahnen der Regenten Europas und ihrer Gemahlinnen* (Berlin: Stargardt Verlag, 1898–1904).

⁸³ Stephan Kekulé von Stradovitz, "Ziele und Aufgaben der wissenschaftlichen Genealogie", *Der deutschen Adelsblatt* (Berlin: Verlag Deutsches Adelsblatt GmbH, 1900), s. 4ff.

⁸⁴ Eric Ehrenreich, "Genealogy and hereditary science", *The Nazi Ancestral Proof: genealogy, racial science, and the final solution* (Bloomington: Indiana University Press, 2007), s. 24f.

förståelse för hur patologier och begåvningar ärvdes.⁸⁵ Lorenz exemplifierade sin tes att väl utförd släktforskning var ett komplement till ärftlighetsstudier genom att ge sig i kast med zoologen August Weissmans teori om hård ärftlighet, det vill säga att arvsmassan var den enda förmedlaren av ärftliga drag, en teori som stod i motsättning till biologen Jean-Baptiste Lamarcks uppfattning att även förvärvade egenskaper gick i arv.⁸⁶ Weissmans teori blev senare under 1900-talet del av den moderna evolutionära syntesen.⁸⁷

Med en historikers blick är det lockande att dra slutsatsen att Lorenz omfattande arbete att binda ihop släktforskning och forskning om ärftlighet var dubbelbottnad. Lorenz lånade å ena sidan trovärdighet från de vetenskapsgrenar han ville att genealogin skulle förknippas med, vilket uteslutande var kunskapsformer med hög status vid sekelskiftet 1900, å den andra sidan var han övertygad om att korrekt utförd släktforskning skulle komma att bli katalysator för andra kunskapsformer.⁸⁸

En påfallande stor del av Lorenz lärobok var inte en regelrätt handledning i det praktiska hantverket släktforskning utan snarare ett manifest för hur han ville att släktforskning skulle utvecklas. Hans ambition var att släktforskning skulle lös-göras helt från sin adliga härkomst och bli en vetenskaplig metod som överbryggade naturvetenskap och humaniora.⁸⁹ När Lorenz ställde släktforskning i de medicinska och biologiska vetenskapernas tjänst gav det honom grund att hävda

⁸⁵ Bernd Gausemeier, "Pedigree vs. Mendelism. Concepts of Heredity in Psychiatry before and after 1900" *A Cultural History of Heredity IV: Heredity in the Century of the Gene*, Conference preprint 343 (2008), s. 153.

⁸⁶ Bernd Gausemeier, "Auf der Brücke zwischen Natur und Geschichtswissenschaft' Ottokar Lorenz und die Neuerfindung der Genealogie um 1900", *Wissensobjekt Mensch. Humanwissenschaftliche Praktiken im 20. Jahrhundert*, red. Florens Vienne & Christine Brandt (Berlin: Kulturverlag Kadmos, 2016) s. 140f.

⁸⁷ August Weismann, *Das Keimplasma: Eine Theorie der Vererbung*. (Jena: Fischer, 1892). Weismann påstod att arvsmassan är det enda som ärvs när människor får barn och att arvsmassan inte påverkas av vad individerna vilka förmedlar den gör under sin livstid, detta kallas för Weismannbarriären. Weissmans teori blev en del av vad som kom att kallas för neo-Darwinismen eller den moderna evolutionära syntesen.

⁸⁸ Släktforskning blev under en tid en populär metod inom först psykiatrin och senare rasbiologin och släkträd användes exempelvis vid det svenska institutet för rasbiologi, något vi kommer att återkomma till. Se: Bernd Gausemeier, "Auf der Brücke zwischen Natur und Geschichtswissenschaft' Ottokar Lorenz und die Neuerfindung der Genealogie um 1900", *Wissensobjekt Mensch. Humanwissenschaftliche Praktiken im 20. Jahrhundert* red. Florens Vienne & Christine Brandt (Berlin: Kulturverlag Kadmos, 2016). Se även: Bernd Gausemeier, "In Search of the Ideal Population", *Heredity explored: between public domain and experimental science, 1850-1930*, red. Staffan Müller-Wille, & Christina Brandt Cambridge (Massachusetts: The MIT Press, 2016). Släkträd var även viktigt inom genetiken men ersattes allteftersom av tvillingstudier och olika statistiska metoder. Se: Staffan Müller-Wille, & Hans-Jörg Rheinberger, Bernd Gausemeier, "Heredity, Race and Eugenics" *A Cultural History of Heredity* (Chicago: The University of Chicago Press, 2012), s. 124.

⁸⁹ *Wissensobjekt Mensch. Humanwissenschaftliche Praktiken im 20. Jahrhundert*, 2016, s. 138.

att släktforskning var en kunskapspraktik som var för betydelsefull för att förtvina som en angelägenhet för familjer av finare börd. Lorenz motiverades även av politiska bevekelsegrunder. Han hyste förhoppningen att släktforskningens förvetenskapligande skulle bidra till att skydda de europeiska länderna mot industrialiseringens skadliga effekter. Han ansåg även att en popularisering av släktforskning hade potential att bli en skyddande barriär för fungerande sociala strukturer vid hastiga samhällsförändringar och mot idéer som han betraktade som samhällsskadliga som exempelvis socialism och egalitära föreställningar.⁹⁰

Låt oss se hur detta tankegods introducerades i Sverige.

Johan Wretmans *Släktvetenskapen med hänsyn till svensk forskning*

Den vetenskapliga släktforskningen hade sitt första blygsamma gästspel i svenska sammanhang år 1898 i avdelningen för "Biografisk litteratur" i *Personhistorisk Tidskrift*, en tidskrift för personhistoria som grundades samma år. Personhistoria inkluderades i regel som en delkunskap i den portfolio av kunskapsområden som ingick i genealogi men var strängt taget en separat praktik.⁹¹ Vid denna tid fanns dock inga större tidskrifter tillägnade släktforskning i allmänhet vilket förklarar varför den första anmälningen av den tyska läroboken i vetenskaplig släktforskning presenterades i just detta forum. Anmälningen av Lorenz lärobok och propå för en pånyttfödelse för de genealogiska kunskapspraktikerna hade författats av Johan Wretman som var rådman i Stockholm. Att anmälningen hamnade i just avdelningen för "Biografisk litteratur" hade sin upprinnelse i att tidskriften enbart inkluderade sektioner för personhistoria, "Biografisk litteratur" och "Frågor och svar".⁹²

⁹⁰ Hans Jaeger, "Generations in History: Reflections on a Controversial Concept" *History and Theory*, vol. 24, no. 3 (New Jersey: Wiley, 1985), s. 273–292.

⁹¹ Personhistoria var en redogörelse för en persons livsöden där minnesvärda händelser samt lovvärda egenskaper hade företräde framför en presentation av vem som var släkt med vem.

⁹² Wretman publicerade sin anmälning i första årgången av sällskapets tidskrift vilken grundades år 1898. Sällskapets tidskrift ersatte den äldre *Svenska Autografsällskapets Tidskrift* vilken tillhörde Det Svenska Autografsällskapet vilka samlade bemerkelsevärda människors namnunderskrifter. Personhistoria är inte släktforskning även om det i de flesta handböcker ofta anses som en av flera viktiga kunskapsformer som ingår i den uppsättning delkunskaper som ingick i släktforskning som helhet. Några exempel på artiklar från samma årgång och som var typiska för tidskriften var: "En ambassadörs följe på 1600-talet, meddel. af fröken Ellen Wester", "Den äldre leden af släkten Leijonhufvud-Lewenhaupt, af K. H. Karlsson" samt "Tvenne egenhändiga bref från Drottning Kristina meddel. Av Frih. C. C. son Bonde".

Wretmans upprop från år 1898 fick inte det genomslag han hade tänkt sig.⁹³ Därför författade och publicerade han två handböcker. Handböckerna var utformade dels för att forma läsarens förståelse för släktforskning, dels som en handriplig handledning i hur denna släktforskning skulle bedrivas. Wretman publicerade år 1916 *Kort handbok i svensk släktforskning*, en handbok som var en genomgång av släktforskningens källor, begrepp och metoder samt en kortare historieskrivning. *Kort handbok i svensk släktforskning* följdes år 1924 av *Släktvetenskapen – med hänsyn till svensk forskning*. *Släktvetenskapen* var en utvidgad version av den första handboken men som även inkluderade längre resonemang om släktmedvetandets historia, släktforskningens filosofiska innebörder, samt släktforskningens teori och syfte. I den här framställningen kommer jag att utgå från båda handböckerna även om den senare *Släktvetenskapen* ägnas större plats.

När Wretman skrev *Släktvetenskapen* och *Kort handbok i svensk släktforskning* var det hans uttryckliga intention att popularisera den tyske historikern Lorenz vision så som den framkom i *Lehrbuch der gesammten wissenschaftlichen Genealogie*. Wretmans böcker var dock inte en enkel översättning av Lorenz utan var tydligare utformade som handböcker för amatörsläktforskare än Lorenz tungrodda verk. Wretmans arbeten var även uppdaterade med de vetenskapliga rön som blivit aktuella sedan sekelskiftet och var anpassade efter svenska förhållanden. Till skillnad från Lorenz lärobok innehöll Wretmans böcker även klagörande bilder som beskrev hur läsaren skulle gå till väga för att använda olika typer av genealogiska system. Själva begreppet släktvetenskap var myntat av Wretman. Låt oss se hur denna släktvetenskap presenterades för läsaren och hur läsarens plats i förhållande till denna kunskapspraktik framställdes.

Läsarens introduktion till släktvetenskapen började med en historisk översikt som placerade in kunskapspraktiken och amatörsläktforskaren i en större kontext och längre utvecklingslinje. I Wretmans inledande beskrivningar framställdes de europeiska nationerna som kulturellt och biologiskt avgränsbara folkstammar. Han hävdade att dessa haft sin tillkomst och formats i samspel och konkurrens med varandra. Wretman ansåg att dessa folkstammar utvecklats sin särart med hjälp av ett ”starkt släktsinne”, vilket han beskrev som en medvetenhet om sin plats i en

ätt vars samhörighet vilade på blodsrelationer.⁹⁴ Wretman framställde släktvetenskap som en logisk följd av vad han kallade släktsinnets anpassning efter tidens förändringar.⁹⁵

Enligt Wretman var amatörsläktforskarens funktion gentemot denna kunskapspraktik tvåfaldig: amatörsläktforskarens kartläggningar tänktes medvetandegöra dennes plats i en ätt vars samhörighet vilade på blodsrelationer men som till skillnad från äldre traditioner nu kunde beläggas och legitimeras med vetenskapliga praktiker. Amatörsläktforskaren tänktes även lära sig att samla in genealogiska uppgifter som var av en art så att de kunde användas i olika typer av vetenskapliga studier.

Vi ska nu se hur Wretman framställde släktvetenskapen som vetenskaplig till skillnad från äldre släktforskning samt hur amatörsläktforskare förväntades bidra till vetenskaplig kunskapsproduktion.

Släktforskning och vetenskaplig kunskapsproduktion

Johan Wretman framhävde att den moderna typ av släktforskning som han kallade Släktvetenskap var en metod som företrädesvis kunde bidra till tre vetenskapsområden: det historisk-politiska, den juridisk-statsvetenskapliga samt den biologiska.⁹⁶ Det huvudsakliga argumentet för att den vetenskapliga släktforskningen var nydanande var att den kunde bidra till biologisk forskning. Wretman betonade att amatörsläktforskarnas insamling av genealogiska uppgifter hade en viktig roll att fylla i förhållande till samtidens vetenskap och han betonade att släktforskning hade ”en mycket betydelsefull ställning till de vetenskaper, i vilkas arbete ingår utredningen av mänskliga egenskapers ärftlighet”.⁹⁷

⁹³ Detta framgick i förorden till bägge handböckerna.

⁹⁴ Han hävdade att dessa ätter styrts av en ättefader och ätten haft gemensamma ägor som gått i arv. Johan Wretman, *Släktvetenskapen med hänsyn till svensk forskning* (Stockholm: Norstedt, 1924), s. 1ff.

⁹⁵ Hans historiska översikt sträckte sig från en föreställd dåtid i de germanska folkstammarnas begynnelse fram till och med lagstiftningen om släktnamn år 1901 och utredningen om släktnamn från år 1920. Dessa lagförändringar beskrev han som åtgärder vilka genomdrivs i syfte att skydda svenskt namnskick och existerande släktnamn, antaganden vilka i det förra kapitlet visat inte var de drivande orsakerna.

⁹⁶ Wretman 1924, s. 30ff. De kunskapsområden Wretman ansåg att Släktvetenskap berörde och berördes av var: Filosofi, Historia, Geografi, Hembygdshistoria, Heraldik, Sfragistik, Numismatik, Kronologi, Diplomantik, Grafologi, Rättsvetenskap, Statsvetenskaperna, Statistik, Matematik, Språkvetenskaperna samt Ärftlighetsproblemet.

⁹⁷ Wretman 1924, s. 37.

Wretman förtydligade detta resonemang i det tredje kapitlet, ”Ärftlighetsproblemet ur släktvetenskapens synpunkt”. Han beskrev hur de studier som bedrevs av forskare inom rasbiologi, rashygien, eugenik samt psykologi var beroende av genealogiska kartläggningar för att erhålla den empiri som behövdes för att studera ärftlighetsfrågor så som exempelvis hur sjukdomar eller mänskliga egenskaper ärvdes. Wretman hävdade att amatörsläktforskarnas roll som insamlare av genealogiska uppgifter var oundgänglig för vetenskapliga studier i dessa ämnen – en roll de med hjälp av hans handbok skulle bli förmögna att uppfylla.

Wretman stipulerade i sin handbok att amatörsläktforskarens uppgift var att samla in genealogiska uppgifter och sammanställa dessa i första hand i form av antavlor samt inkludera information om sidosläkt i de närmast föregående generationerna till varje kartlagd individ. I andra hand berörde han även stamtavlan som han menade hade en funktion även om dess betydelse minskat i och med att genealogins huvudsakliga syftemål förskjutits, från att spåra de ättlingar som bar rätten till ett släktnamn, till att spåra en probands biologiska anor. Till dessa tavlor anfördes ett behov av att utöver vanlig genealogisk information tillföra information om livsförhållanden och personliga egenskaper. Detta utfördes för att kunna särskilja på vad som var miljöinflytande samt även utreda hur personliga egenskaper ärvdes samt hur ärftliga sjukdomar och personlighetsdrag påverkades av olika typer av familjebildningar.

Den amatörsläktforskare som lärde sig släktforska med hjälp av Wretmans handbok hade en tydlig position som uppgiftsinsamlare. För de amatörsläktforskare som ville fördjupa sig i den svenska rasbiologiska släktforskningen refererade Wretman till amanuensen i botanik och redaktören Robert Larssons *Arv och prägel* som publicerades år 1917.⁹⁸ Wretman refererade även till det Rashygieniska sällskapet som bildats år 1909. Han nämnde även Den svenska folktypsutställningen från år 1919 och de med denna utställnings sammanhörande skriften *Rasfrågor i modern belysning* som inkluderade uppsatser av bland annat Lundborg och anatomen och zoologen Nils von Hofsten.⁹⁹ Wretman hävdade att dessa alster framställde ”i populär form den biologiska ärftlighetslärans dittills vunna forskningsresultat” och att amatörsläktforskaren med hjälp av dessa hade möjlighet att lära sig vilken typ av kunskapsproduktion deras arbete kunde bidra till.¹⁰⁰

⁹⁸ Robert Larsson, *Arv och prägel: biologiska kåserier* (Stockholm: Albert Bonniers förlag, 1917).

⁹⁹ *Rasfrågor i modern belysning, med särskild hänsyn till det svenska folket: populär handledning*, red. Herman Lundborg (Stockholm: 1919). Nils von Hofsten var förutom anatom och zoolog även rektor för Uppsala universitet under åren 1944–1947. Von Hofsten och hans förhållande till rasbiologin beskrivs utförligt i: Maria Björkman, *Den anfrätta stammen: Nils von Hofsten, eugeniken och steriliseringarna 1909–1963* (Linköping: Diss.: Linköpings universitet, Arkiv, 2011).

¹⁰⁰ Wretman 1924, s. 40.

Wretman betonade att bedömningar av det material som samlades in skulle utföras av den vetenskapliga expertis som rådde på respektive område, men trots detta inkluderade Wretman en genomgång av grundläggande kunskap om arvsenheter, arvsplasma, groddplasma, samt en kort utveckling kring de mendelska ärftlighetslagarna.¹⁰¹ Denna genomgång rymdes på en sida och var allt annat än uttömmande. Wretman uppmanade släktforskaren att vara följsam inför den svenska expertisens rön. Han betonade att i debatten om hur egenskaper ärvs bör genealogen ställa sig i linje med den ”svenska synnerligen framstående forskningen”.¹⁰² Genomgången av arvsteorier syftade snarare till att övertyga läsaren om att det fanns vetenskaplig legitimitet bakom ambitionen att samla in nya typer av uppgifter och att denna insamling förväntades bidra till att bringa klarhet i vetenskapliga frågor.

I Wretmans framställning är det tydligt att den vetenskapliga expertis som han ansåg att amatörsläktforskaren skulle förhålla sig till var den expertis som av vetenskapssamfundet ansågs vara den rådande på det område som insamlingen bidrog till. Amatörsläktforskaren skulle som redan nämnts inte själv ta ställning i de frågor vetenskapsmännen undersökte och inte heller gjorde Wretman det. Några namn återkom dock i Wretmans texter och det var rasbiologen Herman Lundborg, genetikern Herman Nilsson-Ehle samt anatomen och zoologen Nils von Hofsten. Det svenska institutet för rasbiologi var även en återkommande referenspunkt. Dessa aktörer och institutioner har behandlats av andra forskare. Detta kommer vi att återkomma till.

Handboken inkluderade ett schema för de egenskaper som Wretman ansåg att amatörsläktforskare skulle samla in, utöver vanliga biografiska uppgifter om levnadsbanor eller rent genealogiska uppgifter om juridiskt och biologiskt släktskap, i avsikt att deras uppgiftsinsamling skulle kunna bidra till ärftlighetsforskningen.¹⁰³ Se nedan:

¹⁰¹ Wretman 1924, s. 43. Termerna är samma termer som exempelvis Weissman använde för att argumentera för hård ärftlighet och den så kallade Weissman-barriären. Weissmans hållning att alla fysiska attribut som ärvs från föräldrar till barn enbart är en fråga om vad som traderas genom arvsmassan, mutationer på denna arvs massa och kombinationer av arvsenheter från mamman och pappan var den gängse bland svenska rasbiologer. Ingenstans i Wretmans texter nämns dock begreppen genetik eller gener även om det är den begrepps användningen vi skulle använda idag. Dessa begrepp skulle komma att bli vitt spridda först senare även om embryot till modern genetik hade sina inledande steg under denna tidsperiod.

¹⁰² Ibid., s. 42.

¹⁰³ Ibid., s. 46.

1: *Kroppsliga* egenskaper:

a): kroppslängd, kroppsvikt, huvudets form, ansiktsbildning, hårets och ögonens färg, ögonens, händernas, öronens och näsans bildning m.m.

b): abnormiteter, a: medfödda, saknad av vissa fingrar eller övertaliga sådana, snedhet m.m. b: förvärvade: enögdhet m.m.

c): sjukdomar, dödsorsak, dödssätt.

2: *Själsliga* egenskaper:

a): Medfödda: rasegenskaper, anlag för sinnessjukdom, nervositet m.m.

b): Förvärvade: spritbegär m.m.

3: *Andliga* egenskaper:

a): Medfödda: religiositet, ideella anlag, begåvning i särskilda hänseenden m.m., och

b): Förvärvade: tålmod eller otålighet, sparsamhet eller slöseri, speciella egenskaper, yrkesskicklighet m.m.

Schemat avslöjar även vilka egenskaper som Wretman antog gick i arv, en uppfattning han hade stöd för hos forskare och författare i sin samtid. Betoningen på religiositet var en egenhet i Wretmans arbete som kommer att behandlas senare i detta kapitel.

Amatörsläktforskarnas insamling av uppgifter behövde även sammanställas i system. Dessa genealogiska system var mallar för att sortera samt presentera genealogiska uppgifter, systemen möjliggjorde olika typer av analyser utgåendes från det empiriska materialet. Den vetenskapliga släktforskningen så som den presenterades av Wretman var inte knuten till ett specifikt system, det fanns åtskilliga system som var utformade för olika typer av studier och nya system utvecklades löpande. Han presenterade vetenskapliga genealogiska system som inte enbart skiljde sig från de äldre genealogiska system som varit vanliga sedan Gatterers tid.

De system för att organisera eller presentera genealogier som Wretmans inkluderade i hans handböcker uppfanns eller vidareutvecklades av genealoger, läkare, ingenjörer och vetenskapsutövare av olika slag. Wretmans handbok presenterade ett antal system med olika variationer och gav handledning i hur dessa system skulle användas. Det fanns även en öppenhet mot att amatörsläktforskaren kunde lägga till nya system eller utveckla egna.

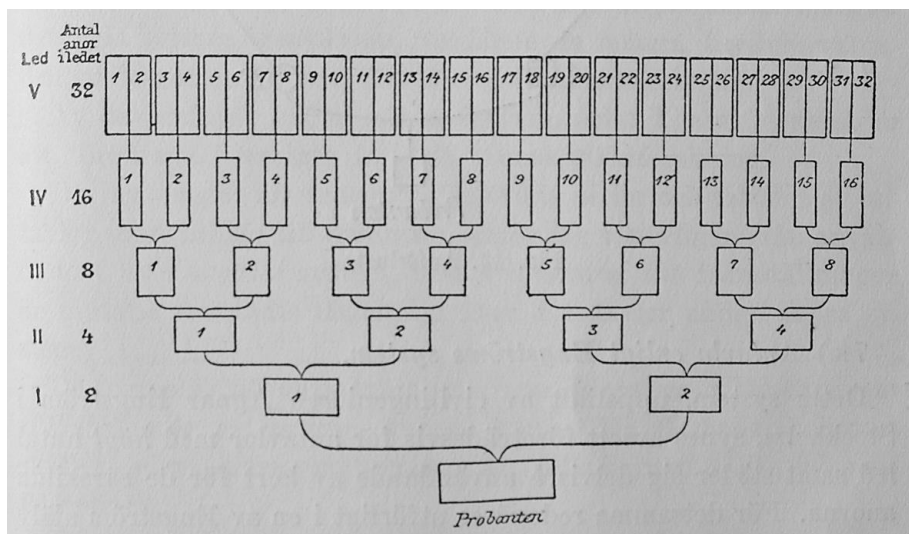
När släktforskning förväntades vara vetenskaplig förändrades presentationsätten av kartläggningarna från utsmyckade tavlor beprydda med släktvapen till att påminna mer om socialvetenskapens eller naturvetenskapens avskalade formulär, tabeller och nätverksscheman. Jag kommer att beskriva tre system för att sortera och presentera genealogiska relationer vilka får stå som exempel på de genealogiska system som Wretman presenterade: Lorenz system, samsläkttavlan samt

Engströms system. Dessa tre system är talande för dem som inkluderades i handboken men är enbart ett urval jag har gjort i syfte att exemplifiera de genealogiska systemens spännvidd.¹⁰⁴

Lorenz system var utformat som ett kartoteksystem. Ett kartotekskort i detta system kallades en ansedel och på en ansedel skrev släktforskaren ned alla relevanta uppgifter om en individ. Dessa ansedlar markerades även med ett ordningsnummer som hade formen av ett bråktal med täljare och nämnare. Den romerska siffran markerade på detta sätt generationsled på antavlan (vilken inte inkluderades i ansedelns ordningsnummer). Sifferbeteckningen var ett ordningsnummer som skrevs som ett bråktal och betecknade det led en ana var positionerad i och även den position denna ana hade i det ledet. Varje ana fick till en början en ordningssiffra grundad på för det första antal anor i ett led vilket i föräldragenerationen var 2, mormors- och farfarsföräldragenerationen 4, mormorsmor- och farfarsfarföräldragenerationen 8 och så vidare. Denna siffra blev täljare. Sedan fick individen en nämnare som markerade position i ett led. Dessa bråktal avslöjade varje individs position i systemet jämte individernas relation till stamfader, stammoder eller proband samt vilket kön individen hade (män hade ojämn nämnare och kvinnor jämn). Bråktalen gjorde att det var lätt att utföra snabba beräkningar i syfte att förstå en individs relation till helheten och probanden genom att titta på ordningsnumret.¹⁰⁵ Se figur 1 för förtydligande.

¹⁰⁴ Andra system som inkluderades var bland annat: Kekules system, Hagers system, Rollers system, Vertikala eller horisontella antavlor som kunde presenteras som hel cirkel eller tredjedels cirkel (så kallad solfjäder), härstamningstavla, sidosläkttavla, arvsläkttavla, samsläkttavla samt biografisk släkttavla.

¹⁰⁵ Wretman 1924, s. 114. Ett av Wretmans exempel var: "Man tage anan 1024/112. Det är en kvinna. Hon är stammoder till probantens fader, när nämnaren 112 är lägre än 521 eller hälften av täljaren 1024. Hon är även stammoder till probantens farfader, när hennes ordningstal 112 jämväl är lägre än 256 eller fjärdedelen av 1024, och likaså till probantens farfarsfar 8/1 då 112 fortfarande är lägre än 128 eller hälften av 256. Men hon är *icke* stammoder till probantens farfarsfar 16/1, när siffran 112 är högre än hälften av 128".

Figur 1: Wretman bifogade ett schema för Lorenz system som inkluderar både anled och generationsled. *Släktvetenskapen*, s.115. Foto: Diana Collin.

Eftersom alla uppgifter sparades på separata ansedlar blev materialet mer lätt-hanterligt. Lorenz system möjliggjorde en effektiv organisering av genealogiska undersökningar som på detta sätt kunde tillåtas vara stora. Systemets främsta fördel var att det var lätt att förstå samtidigt som det kunde hantera stora mängder material. Det var även lätt för flera släktforskare att bidra till att kartlägga samma släkt genom att spåra olika individer. Deras information skrevs ned på ett karto-tekskort och tillfogades sedan samlingen.

En annan av systemets fördelar var att det underlättade beräkningar av hur stor anförlust som skett hos en proband med hjälp av en anförlusttabell. Wretman inkluderade instruktioner i hur släktforskaren skulle konstruera en sådan, något som han exemplifierade med en anförlustberäkning för Tysklands siste kejsare.

Tabell öfver anförlustens storlek.

Led eller generation	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Teoretiskt antal anor	2	4	8	16	32	64	128	256	512	1,024	2,048	4,096
Verkligt antal anor för kejsar Wilhelm II	2	4	8	14	24	44	74	116	177	256	342	533
Verkligt antal anor: medeltalenligt Lorenz's beräkning	2	4	8	14	24	44	74	111	162	206	225	275
Verkligt antal anor för en af mig känd svensk probant	2	4	8	14	26	52	104	—	—	—	—	—

Figur 2: Tabell över beräknad anförlust under loppet av 12 generationer med kejsar Wilhelm II som exempel. *Kort handbok i svensk släktforskning*, s. 64. Foto: Diana Collin.

Anförlust, som var ett begrepp som uppfunnits av Lorenz, beskrevs av Wretman som diskrepansen mellan det teoretiskt största antalet förfäder som bidragit till en persons arvs massa och det antal som de facto bidragit till probandens arvs massa. Om en individ förekom på fler positioner i en antavla, vilket bland annat kunde ha sin orsak i kusningiften, så betydde detta att det fanns en anförskjutning i en släkt vilket ökat graden av anförlust markant. Ju större anförlust hos en proband desto större risk för inavel och tillhörande oönskade mutationer (Lorenz exempel, var som sagt, den Habsburgska hakan).¹⁰⁶ Det är dock viktigt att poängtera att varken Lorenz eller Wretman var negativt inställda till anförlust, ingen släkt har det maximala antalet anor. De ansåg båda att ett visst mått av anförlust var nödvändigt för att folkgrupper skulle bildas, det var när anförlusten blev alltför stor som detta ansågs orsaka problem.

Ett annat system som presenterades var samläkttavlan, som var en översättning av tyskans "Sippschaftstafel". Samläkttavlan beskrevs av Wretman som ett "genealogiskt kraftprov" vilket en släktforskare kunde lära sig för att utmana sina färdigheter men det kunde även användas vid statistiska studier av ärftlighet

¹⁰⁶ Wretman ifrågasatte begreppsvalat anförlust eftersom det inte egentligen är fråga om en förlust då det inte går att förlora något som inte finns. Alternativen till anförlust vann dock inget gehör och det gängse begreppsvalat blev anförlust. Anförlust framställdes vara grunden till att olika folkgrupper uppstod och både Lorenz och Wretman menade att ett visst mått anförlust var naturligt och en förutsättning för mänsklig kultur.

eller inom rasbiologiska sammanhang. Wretman presenterade tre varianter av samsläkttavlan som var utformade för att kartlägga en probands sidosläktskap samt närmsta förfäder. Systemet registrerade även egenskaper som antogs vara ärftliga, som exempelvis musikalitet eller sjukdomar vilka kodades med hjälp av olika sorters markörer.¹⁰⁷ Systemet uppfanns av ögonläkaren Dr. Crelitzer från Berlin och utvecklades ytterligare av Lorenz lärjunge arkivarien och genealogen Ernst Devrient som publicerade systemet första gången i *Familienforschung* år 1911.¹⁰⁸

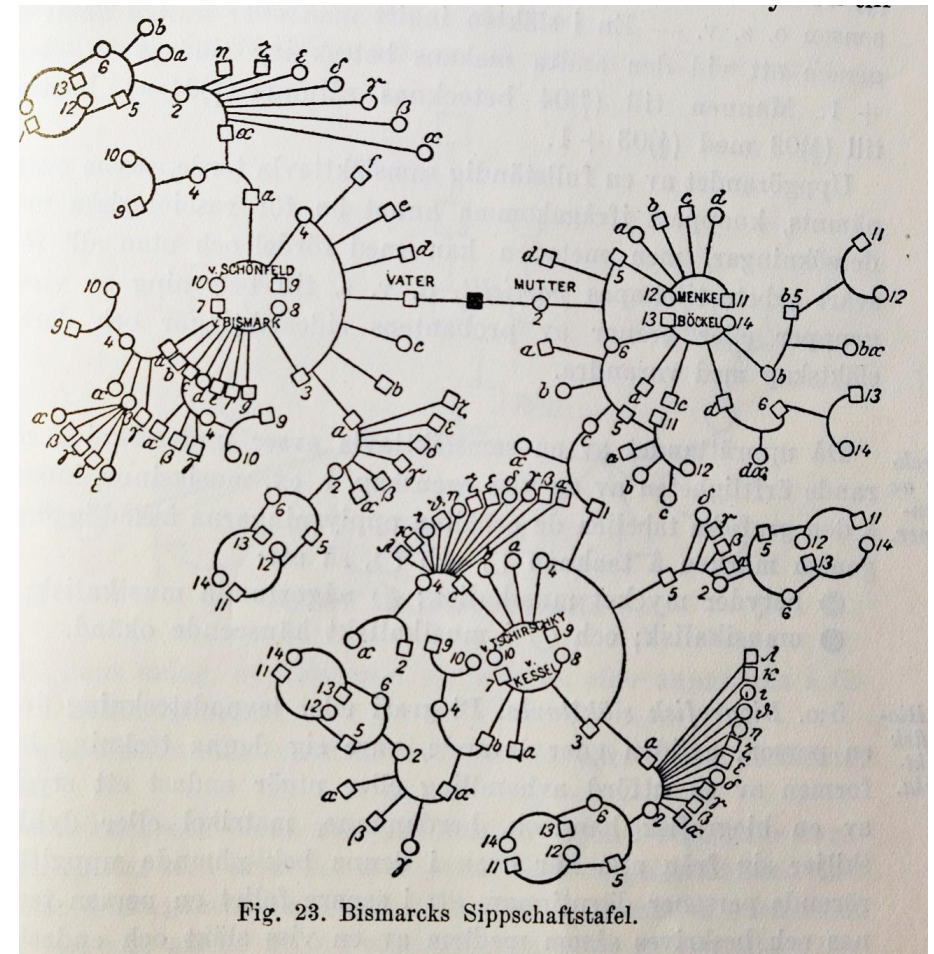

Fig. 23. Bismarcks Sipschaftstafel.

Figur 3: Otto von Bismarcks samsläkttavla. Bilden är hämtad från Ernst Devrients *Familienforschung* som publicerades 1911. *Släktvetenskapen*, s. 147. Foto: Diana Collin.

Det till synes mest avancerade genealogiska system som inkluderades i Wretmans handbok var Engströms decimalnummersystem. Detta system inkluderades inte alls i de tyska handböcker som föregått Wretmans handböcker. Engströms decimalnummersystem var ett svenskt system vilket byggde på hålkortteknik och uppfanns av ingenjören Agnar Engström i syfte att möjliggöra ”folkregistrering på genealogisk grund”.¹⁰⁹ Engströms system var anpassat för att hantera stora material, eller genomföra ”folkregistrering på genealogisk grund” som upphovsmannen

¹⁰⁷ Wretman 1924, s. 146.

¹⁰⁸ Ernst Devrient, *Familienforschung* (Leipzig: B.G. Teubner, 1911). Devrient undervisade även i vetenskaplig släktforskning i Tyskland. Omnämns av Lorenz som en förkämpe för vetenskaplig genealogi och hjälpte till vid sammanställningen av *Der gesamten wissenschaftlichen Genealogie*. Dr. Crelitzer var ögonläkare och vid denna tidpunkt var studier av skillnader mellan utseenden på ögon en metod varmed det ansågs att det gick att studera skillnader mellan folkgrupper (på ett liknande sätt som blodgruppsforskningen skulle komma att få efter andra världskrigets slut).

¹⁰⁹ Wretman 1924, s. 204.

själv beskrev det.¹¹⁰ Systemets syfte var att översätta genealogier till ett format som kunde överföras till hålkort vilka kunde avläsas med hjälp av räknemaskiner från Åtvidaberg. Engström kallade detta för ett decimalnummersystem. Syftet med denna utformning var att samla genealogierna från en hel nation i ett enda system.

	Beteckningens tre sista siffror:								
	111	112	121	122	211	212	221	222	
Beteckningens fyra första siffror:	1111	1	2	3	4	5	6	7	8
	1112	9	10	11	12	13	14	15	16
	1121	17	18	19	20	21	22	23	24
	1122	25	26	27	28	29	30	31	32
	1211	33	34	35	36	37	38	39	40
	1212	41	42	43	44	45	46	47	48
	1221	49	50	51	52	53	54	55	56
	1222	57	58	59	60	61	62	63	64
	2111	65	66	67	68	69	70	71	72
	2112	73	74	75	76	77	78	79	80
	2121	81	82	83	84	85	86	87	88
	2122	89	90	91	92	93	94	95	96
	2211	97	98	99	100	101	102	103	104
	2212	105	106	107	108	109	110	111	112
	2221	113	114	115	116	117	118	119	120
	2222	121	122	123	124	125	126	127	128

En antavla i sjunde led, uppställd i tabellform, får då följande utseende:

1	12	2	22
11	121	21	221
111	1211	211	2211
1111	1211 1	2111	2211 1
1111 1	1211 11	2111 1	2211 11
1111 11	1211 111 (= 33)	2111 11	2211 111 (= 97)
1111 111 (= 1)	1211 112 (= 34)	2111 111 (= 65)	2211 112 (= 98)
1111 112 (= 2)	1211 12	2111 112 (= 66)	2211 12
1111 12	1211 121 (= 35)	2111 12	2211 121 (= 99)
1111 121 (= 3)	1211 122 (= 36)	2111 121 (= 67)	2211 122 (= 100)
1111 122 (= 4)	1211 2	2111 122 (= 68)	2211 2
1111 2	1211 21	2111 2	2211 21
1111 21	1211 211 (= 37)	2111 21	2211 211 (= 101)
1111 211 (= 5)	1211 212 (= 38)	2111 212 (= 69)	2211 212 (= 102)
1111 212 (= 6)	1211 22	2111 212 (= 70)	2211 22
1111 22	1211 221 (= 39)	2111 22	2211 221 (= 103)
1111 221 (= 7)	1211 222 (= 40)	2111 221 (= 71)	2211 222 (= 104)
1111 222 (= 8)	1212	2111 222 (= 72)	2212
1112	1212 1	2112	2212 1
1112 1	1212 11	2112 1	2212 11

200

¹¹⁰ Ibid., s. 204. Agnar Engström föddes 1871 och dog 1951. Han var civilingenjör, uppfinnare och beskrivs som hobbygenealog. Han examinerades från KTH 1893 och var anställd vid olika amerikanska verkstäder för att sedan bli anställd vid AB Separator i Stockholm där han arbetade som ingenjör och inköpschef från och med år 1904. Han satt även i stadsfullmäktige i Stockholm mellan åren 1910–14. Se: *Svenska teknologföreningen 1861–1936: biografier. D. 1, Födelseåren 1811–1884*, red. Govert Indebetou, & Erik Hylander (Stockholm: Svenska teknologföreningen [distributör], 1937), s. 387.

Figur 4: Antavla i sju led enligt Engströms decimalnummersystem som var utformat för att hanteras med hålkortsmaskiner. Systemet tilldelade varje individ ett decimaltal som bestämde placering i relation till probanden. Vid en antavla får pappan till probanden siffran 1 och modern 2, probandens farfar blir 11 och mormodern 22. På detta sätt blir 21121 probandens morfars farmors far. Bilden visar knappt halva antavlan. *Släktvetenskapen* s. 200–201. Foto: Diana Collin.

I *Släktvetenskapen* var Lorenz system ett exempel på ett system som var lätt att lära sig samtidigt som det var tillräckligt raffinerat för att bidra till vetenskapliga studier. Wretman förordade detta system framför andra. Dr. Creutzers system var ett exempel på ett system som var specifikt utformat i syfte att bidra till rasbiologiska och ärfthhetsstudier. Engströms system var ett exempel på ett system som kunde användas i syfte att kartlägga en hel befolkning och därmed bilda grund för befolkningsstatistik.

Både Lorenz och Engströms system var exempel på vad man skulle kunna kalla koordinatsystem, det vill säga en form av system som placerar en individ i relation till en större helhet. Detta möjliggjorde genealogiska kartläggningar som kunde inkludera ett stort antal människor. Creutzers samläkttavla var i stället konstruerad i syfte att kartlägga ett mindre antal människor men visade omedelbart dessa människors ärfthliga egenskaper med grafiska symboler. Ett gemensamt drag för systemen var att släktforskare, genom att lära sig att använda dem, skulle kunna bidra till uppgiftsinsamling som kunde användas i vetenskapliga studier. Anförlustberäkningarna visade att även ett relativt enkelt genealogiskt system kunde bidra till avancerade studier.

Även om en amatörsläktforskare inte lärde sig att använda alla system utan höll sig till det för de flesta mer praktiskt utformade Lorenz system så blev den bredd av system Wretman presenterade ett sätt att argumentera för att släktforskning antagit vetenskapliga former. Wretmans inkludering av nya system visade hur den vetenskapliga släktforskningen skiljde sig från äldre praktiker. De system vilka inkluderades i Wretmans handböcker visade att släktvetenskapen var tillräckligt flexibel för att anpassas till studier med olika syften – samtidigt förlänades släktvetenskapen legitimitet av de vetenskaper som dessa system skulle bidra till. Handledningarna i hur systemen användes blev pedagogiska verktyg varmed läsaren lärde sig utföra vetenskaplig släktforskning. *Släktvetenskapen* inkluderade för samma syften register och förteckningar över arkiv att forska i och släkter att forska om, och läsaren lärde sig även att hantera nya typer av källor.

Wretmans handböcker instruerade amatörsläktforskare att hantera de källor som traditionellt använts av genealoger, men förväntades även att lära sig hantera en bredare repertoar av källtyper än 1700-talets släktforskare.¹¹¹ En källtyp som var ny för den moderna släktforskningen var de fotografiska släktporträtten som antogs avslöja någonting mer om en familjs karaktär än tidigare århundradens målade

¹¹¹ De källor som Wretman listar som relevanta för släktforskningen del var: muntlig tradition, kyrkoböcker, bouppteckningar, domstolshandlingar, mantals- och uppborrdslängder, offentliga räkenskaper, statistiska primäruppgifter, genealogiska och biografiska samlingar, topografiska beskrivningar, dagböcker, minnesmärken, mynt, medaljer, statyer, inskrifter på byggnader, gravstenar och monument, kyrkoinventarier, släktvapen, bomärken, yrkesmärken, bokägar- märken och porträtt.

avbildningar. De fotografiska släktporträtten exemplifierade sätt att undersöka släktskap som gick utöver levnadsbeskrivningar eller traditionella arkivdokument som kyrkolängder och likpredikningar. Wretman ansåg att dessa kunde användas i syfte att studera hur en ”viss kroppsbildning och särskilt ansiktsuttryck genom släktleden bibehållits eller utvecklats”, och föreslog att denna praktik skulle kallas ”Geneagrafi”. Dessa studier skulle utföras genom att släktforskaren studerade fotografier från en släkt och på detta sätt identifierade en släkts inneboende släktyper.¹¹² Wretman inkluderade även i handboken referenser till det svenska porträttarkivet som vid 1922 hade 11275 porträtt i sin samling och föreslog att varje hembygd skulle samla familjefotografier i sockenarkiv.

Wretman var inte ensam om att ha förhoppningar inför porträttteknikens förmåga att utreda släktskapsfrågor. Till exempel uppfann Francis Galton en antropometrisk kompositfotografiteknik som innebar att han lade familjeporträtt på hög och belyste dessa som då skulle avslöja den underliggande familjetypen.¹¹³ Porträtt användes även av Herman Lundborg som med hjälp av så kallade rastyps- fotografier utredde personers eller släkters rastyper.¹¹⁴

Släktforskare som observatörer

I Wretmans popularisering framställs släktforskning som en kunskapspraktik som skiljde sig från äldre genealogi på grund av att den hävdades vara vetenskaplig. Wretmans handledningar innehöll återkommande tydliggöranden om att och hur släktforskning var en fruktbar metod för vetenskapliga analyser samt att svensk rasbiologi var i behov av att Sveriges släkter kartlades och att denna kartläggning behövde innefatta rätt sorts genealogiska uppgifter. Wretmans handböcker instruerade läsaren att betrakta sin verksamhet som ett vetenskapligt företag. Här hade amatörsläktforskare en roll som uppgiftsinsamlare, vilken Wretman önskade dem att uppfylla.

¹¹² Wretman 1924, s. 64ff.

¹¹³ Frans Lundgren, “The politics of participation: Francis Galton’s Anthropometric Laboratory and the making of civic selves.” *The British Journal for the History of Science* (Cambridge: Cambridge University Press, 2011), s. 15.

¹¹⁴ Den kände rasbiologen använde även släktforskning och som ett pedagogiskt hjälpmedel med vars hjälp han försökte sprida sin eugeniska vision för det svenska samhället. Se exempelvis: Herman Lundborg, *Svenska folktyper: bildgalleri, ordnat efter rasbiologiska principer och försedd med en orienterande översikt* (Stockholm: Tullberg, 1919). Rastyps- fotografiforskningen som bedrevs vid rasbiologiska institutet i Uppsala beskrivs av Ulrika Kjellman i: Ulrika Kjellman, ”How to picture race?” *Scandinavian Journal of History*, 39:5 (Routledge, Taylor & Francis Group, 2014), s. 580–611.

Jag hävdar att Wretmans handböcker visar oss exempel på försök att instruera släktforskare för att bli del av vad vi idag skulle kalla observatörsnätverk. Wretmans populariseringar gav instruktioner till amatörsläktforskare att samla uppgifter som kunde användas i vetenskapliga kartläggningar. Wretmans texter instruerade amatörsläktforskare att föra bok över ärftliga variabler utöver de genealogiska uppgifter vi vanligtvis förknippar med släktforskning. Wretmans försökte även lära amatörsläktforskare att organisera denna information på ett systematiskt sätt med hjälp av sina handböcker. Han förordade inte något system framför ett annat utan öppnade snarare upp för att systemen kunde förfinas eller att nya system kunde tillkomma och detta visade på den bredd av genealogiska system som fanns utformade för olika syften. Systemen hade dock det gemensamt att de dels möjliggjorde att insamlingen av uppgifter kunde inkludera stora antal människor, dels med lätthet kunde användas i olika typer av ärftlighetsstudier, i medicinska studier eller rasbiologiska studier.

Wretmans läromedel skapade inga konkreta kanaler för en sådan spridning av uppgifter som skulle kunna kallas en informationsinfrastruktur. Wretman upplät åt amatörsläktforskarna att skapa en sådan infrastruktur. Wretman refererade dock till flera förslag på hur en sådan kunde etableras i form av släktföreningar samt sockenarkiv som han ansåg skulle bidra till ”allmänt stärkande av samhörigheten mellan gångna och nuvarande släktled och av hembygdskänslan, så ock ett rikt material för rasbiologiska forskning”.¹¹⁵ I handböckerna tydliggjordes även att amatörsläktforskare helst skulle forska kring fler släkter än sin egen och i det trettonde kapitlet i *Släktvetenskapen*, med rubriken ”Allmän och jämförande genealogi. Gentilfilosofi. Slutord”, berördes samtida tyska förslag för etableringen av ett rikstäckande släktarkiv. Wretman betonade i sina handböcker att ett sådant borde upprättas även i Sverige. Han önskade att detta släktarkiv skulle agera grund för en pånyttfödd fosterlandskänsla, empiri för vetenskapliga studier samt underlag för landets befolkningspolitik.¹¹⁶

I *Släktvetenskapen med hänsyn till svensk forskning* hade Wretman inkluderat fem vägledande register som hjälpte den släktforskande att orientera sig i det material som fanns tillgängligt. Med hjälp av dessa kunde även entusiastiska släktforskare hitta släkter att kartlägga förutom sin egen. De tre första bilagorna bestod av register över de genealogiska arbeten, släkt- och antavlor samt genealogiska uppsatser som hade publicerats mellan 1905 och 1922. Den fjärde bilagan var ett register över de släkter som tillhörde det svenska frälset och den sista bilagan var ett register över de släkter som levde i Sverige med utländsk härkomst.

¹¹⁵ Wretman 1924, s. 65.

¹¹⁶ Ibid., s. 157ff.

Enligt Wretmans handledning skulle inte amatörsläktforskarna göra egna bedömningar av det material de samlat in rörande frågor om ärftlighet, medicinska spörsmål eller rasfrågor. Detta skulle göras av den vetenskapliga expertis som ansågs råda på det område som analysen föll under. I fråga om vetenskapliga spörsmål som tillföll ärftlighetsforskning eller rasbiologi så nämndes delar av denna expertis vid namn. Låt oss titta på denna expertis.

Alla dessa personer var del av det nätverk som vetenskaps- och idéhistorikerna Maria Björkman och Sven Widmalm har kartlagt i artikeln *Selling Eugenics* från år 2010. De visar att detta nätverk av vetenskapsmän, ministrar samt mediestrateger samarbetade i syfte att implementera ett rashygieniskt program i Sverige. Det är lockande att utgåendes från dessa omständigheter skriva in Wretman som del av detta nätverk. Jag har dock inte hittat några direkta kopplingar mellan nätverket och Wretman, exempelvis brevväxlingar eller andra empiriska bevis på att han medvetet skulle ha fört fram nätverkets agenda.¹¹⁷ Oavsett detta så är det intressant att så pass många av de individer som enligt Björkman och Widmalm återfanns i detta nätverk återkommer i Wretmans skrifter.

Jag vill dock tillägga att Wretman inte propagerade för nätverkets politiska program i handböckerna, snarare präglades Wretman av en kristen konservativ övertygelse och förhöll sig tveksam till idéer om rasförädling – en inställning han delade med Ottokar Lorenz. Denna religiösa övertygelse kommer vi att återkomma till. Troligtvis var inte Wretman en aktiv part i detta nätverk men i en mening gick han deras ärenden då han refererade till dem som ingick i detta nätverk som ledande expertis på området. Eftersom flera av de individer som ingick i det nätverk som Björkman och Widmalm beskriver var del av det vetenskapliga etablissemangen under den tid Wretman skrev sina handböcker förefaller det inte så märkligt att han refererar just till dessa personer. När Wretman refererade till denna expertis legitimerades även hans anspråk på att den moderna släktforskningen var vetenskaplig och viktig. De samtida svenska framstegen inom ärftlighetsforskning och rasbiologi var ett av huvudargumenten för denna vetenskaplighet.

De amatörer som lärde sig släktforska med hjälp av Wretmans handböcker lärde sig att samla in uppgifter som gick att använda i olika sorters studier. Jag hävdar alltså inte att Wretmans handböcker instruerade amatörsläktforskare att nödvändigtvis bli del av ett specifikt observatörsnätverk utan snarare att bli förmögna att bli del av vilket observatörsnätverk som helst. Wretmans ambition att

¹¹⁷ Det finns exempelvis inga sådana indicier i Herman Lundborgs brevvarkiv som finns att studera vid Carolina Rediviva i Uppsala. Jag har inte hittat några arkiv efter Johan Wretman även om detta skulle kunna finnas i hans efterlevandes ägo.

popularisera vad han kallade släktvetenskap var dock inte enbart av den vetenskapliga arten, hans försök att popularisera vetenskaplig släktforskning präglades även av politiska bevekelsegrunder.

Vetenskaplighet som legitimitetsskapande för politiskt danande

Wretmans handböcker präglades av en nationalistisk konservativ politik med kristna undertoner. Han var tveksam till de ingenjörslignande ingrepp på människan och samhället som blev populära under 1900-talets första hälft. Detta var en politisk övertygelse han delade med Lorenz. Wretman menade att släktvetenskapen bar på konserverande krafter med potential att skydda de europeiska nationernas kulturella självmedvetenhet. Denna självmedvetenhet hoppades han skulle komma att agera skyddsvall mot revolutionära idéströmningar samt alltför snabba samhällsförändringar. Han skrev:

Även ur det allmännas eller samhällets synpunkt har varje sammanslutning eller fortfarande sammanhållning av enskilda släkter ganska stor betydelse; ty därigenom främjas i ej ringa mån bekämpandet av de ansatser till upplösning av alla gamla samhällsband, vilka äro utmärkande för den nyare socialdemokratien och därmed likartade samhällsformer.¹¹⁸

Han hyste även förhoppningar att denna släktmedvetenhet skulle komma att agera styroder för samhällsutvecklingen. Han ansåg att om det:

Funnes runt om i vårt land talrika och livskraftiga släktföreningar, vilkas medlemmar under stark solidaritetskänsla vore sinsemellan förbundna i såväl etiskt som ekonomiskt hänseende, så skulle dessa i vida högre grad än en hel del lagstiftningsåtgärder bidra till en lugn och tryggande samhällsutveckling. Sådana sammanslutningar, såväl som släktforskningen, vilken ligger till grund för dem, höra således till samhällets *konserverande krafter*.¹¹⁹

Att värna de europeiska nationerna mot upplösning genom att popularisera släktforskning är teman som återkommer i både Lorenz och Wretmans handböcker och de utmärktes av en föreställning om att släktforskning skulle komma att för-

¹¹⁸ Wretman 1924, s. 10.

¹¹⁹ Ibid., s. 10 i kapitel ”Släktens och släktforskningens betydelse i socialt, intellektuellt, etiskt och religiöst hänseende” med underrubriken ”Samhällskonserverande kraft”. Kursivering är från källan.

ankra 1900-talets människa med det förgångna. Wretman hoppades att släktforskning skulle förmå den släktforskande att lyfta blicken för att betrakta sig själv som en del av något större.¹²⁰

Gemenskapskänslan och samhörigheten mellan släktens och släkternas medlemmar definierades som en social, kulturell och blodsbaserad släktgemenskap men det är tydligt att släktskap i Wretmans förståelse även hade andliga dimensioner. Wretman menade att släktforskarna tillhörde en ätt vars medlemmar hade en andlig samhörighet som var påbjuden av Gud.¹²¹ Wretman beskrev det som att släktbandet sammankopplade de levande med det förgångna och även med framtida ättlingar.¹²² Han exemplifierar denna förståelse med ett citat: ”En släkt, liksom hela mänskligheten, är en levande kedja av vad som varit, är och komma skall”.¹²³ Wretman refererade bibeltexter löpande i de handböcker han publicerade. Wretman framställde gammaltestamentliga genealogiska praktiker som idealiska då det judiska folket och hävdade att de haft ett starkt släktsinne och en ”kärlek för släktforskning”. Han beskrev att tempelarkivet i Jerusalem innehållit ”en omfattande samling släkturkunder” – en praxis han menade att svenskar borde härma.¹²⁴

Wretman och Lorenz var inte utbildade i biologiska vetenskaper utan framför allt inom humanistiska områden som historia och juridik. Detta hindrade exempelvis inte Lorenz från att försöka använda släktforskning som inlägg i avancerade vetenskapliga debatter som exempelvis beträffande Weismannbarriären. Wretman gjorde inte några inlägg i specifika vetenskapsdebatter likt Lorenz men det var tydligt att det var viktigt för honom att påvisa att släktforskning var lönande för rasbiologiska studier, en vetenskap som var på modet när läroboken publicerades. Rasbiologin skapade legitimitet åt släktforskningen, rasbiologin var även ett

¹²⁰ Wretman 1924, s. 162. Han skrev i kapitlet ”Allmän och jämförande genealogi. Gentilfilosofi. Slutord” i *Släktvetenskapen*: ”Men framför allt bör genealogen, då han ställer framför sig raden av sina anor och andra hädangångna fränder, bära inom sig det medvetandet, att han här, i sin släkt, vunnit så att säga en stödjepunkt, varifrån han, utöver den begränsning, som härrör av det egna jaget, föres ut till högre vidder”.

¹²¹ *Släktvetenskapen* inkluderade exempelvis citat från femte Moseboken, Jobs bok och Jesu Syrachs vishetsregler, däribland ”Hurudan en man har varit, det visar sig hos hans efterkommande”, Wretman inkluderade även flera referenser till Lukasevangeliet och det kristna påbudet att visa vördnad inför sina föräldrar återkommer i flera avsnitt. Se: Wretman 1924, s. 6-7, s. 18-20 samt s. 22-23.

¹²² Se kapitlet: ”Släktens och släktforskningens betydelse i socialt, intellektuellt, etiskt och religiöst avseende” i Wretman 1924, s. 22-23.

¹²³ Ibid., s. 17. Citatet är signerat med ”– Wetterberg. Onkel Adam: Husbönderna. Pr”.

¹²⁴ Wretman 1924, s. 18-20. Wretman ansåg att en stark släktkunskap och släktkänsla varit central för vad han beskrev som de heliga skrifternas folk vilka lyftes fram som ideal. Wretman skrev även: ”Tydligast och på det mest övertygande sätt framträder begreppet af och känslan af samhörighet mellan släktens medlemmar – som i själva verket är släktvetenskapens innersta grund och kärna – då dessa frågor skådas i det evighetsljus, som från *evangelierna* faller däröfver”. Se: Wretman 1916, s. 6.

populärt ämne i offentligheten och hade världskända svenska förespråkare som Herman Lundborg och växtförädlaren Herman Nilsson-Ehle. Rasbiologin blev ett sätt att argumentera för att släktforskning var vetenskapligt trovärdig och politiskt verkningfull. Referenser till rasbiologisk forskning blev ett sätt för Wretman att påvisa att snabba samhällsförändringar, som i allt för stor utsträckning och för snabbt gick från gamla seder och levnadssätt, var av ondo.

Wretman lade ner mycket arbete på att hans handböcker skulle bidra till att amatörsläktforskarnas resultat skulle hålla tillräckligt god kvalitet och organiseras på ett sådant sätt att de kunde räknas som vetenskapligt trovärdiga. Men som jag har visat var det även av stor vikt för honom att släktforskning inte enbart var ett vetenskapligt företag. Wretman hyste förhoppningen att de instruktioner i släktforskning han presenterade i *Släktvetenskapen* skulle komma att forma hur amatörsläktforskarna förstod sin omgivning, sitt ursprung och sig själva. Detta kallade han för gentilfilosofi eller ”genealogiens filosofi”.¹²⁵ Wretmans ambition var att amatörsläktforskare skulle komma att förstå sig själva som individuella grenar av en stam som i sin tur var förgreningar av en större släkt med en gemensam historia och framtid. Wretman ansåg att släktforskning synliggjorde amatörsläktforskarens ansvar inför sin släkt och förändra hur släktforskaren förstod sig själv i relation till denna gemenskap. I hans texter var det tydligt att amatörsläktforskare genom att släktforska tänktes anamma en gemenskapskänsla med sina förfäder samt levande och framtida släktmedlemmar – en gemenskap som han även beskrev som religiöst påbjuden. På detta sätt hävdar jag att de kunskapspraktiker som populariserades i läroböckerna bidrog till att forma en föreställd gemenskap centrerad kring den egna släkten, den svenska historien samt den lutherska tron.¹²⁶ När amatörsläktforskare lärde sig släktforska med hjälp av Wretmans handböcker legitimerades denna nationella gemenskap med hjälp av rasbiologiska rön och referenser till etablerade vetenskapsmän som vetenskapligt trovärdig – en vetenskapsförankring som fick Wretmans ideologiska övertygelse att framstå som sund och riktig.

I Lorenz och Wretmans läroböcker skildrades släktforskning som en modern kunskapspraktik med gamla rötter som var användbar för studier i allt från ärftlighet till sociala förhållanden. Den viktiga roll genealogi spelat för Europas politiska landskap under 1700-talet fick fortsatt politisk betydelse om än på nya sätt under 1900-talet men av andra skäl. Tidens vetenskapliga framgångar upphävde inte släktforskningens politiska och kunskapsmässiga betydelse, snarare bekräftade

vetenskaperna dess kunskapsanspråk om än på andra premisser. I samma skede som släktforskning lanserades som en kunskapspraktik med vetenskapliga pretentioner i Sverige blev släktforskning ett spelfält för aktörer från hela det politiska spektrumet. Detta kommer vi se exempel på även i nästa kapitel men utifrån helt andra ideologiska ståndpunkter.

¹²⁵ Wretman 1924, s. 28.

¹²⁶ Ett begrepp jag lånar från Benedict Andersons forskning om nationalismens födelse och spridning. Ett resonemang jag utvecklar ytterligare i denna studies avslutande kapitel. Se: Benedict R. O’G Anderson, *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism* (London: Verso, 2016).

Rasbiologi och den nordiska rasen som gemenskap

I detta kapitel kommer vi att bekanta oss med ett av de mest radikala försöken att lära släktforskare bli observatörer i vetenskapliga kartläggningar – ett försök som följde Herman Lundborgs uppmaning från år 1914 om att popularisera släktforskning i rasbiologins tjänst. Vi får lära känna det Skandinaviska Släkt Studie Samfundet (S.S.S.S.) och jag kommer att beskriva hur dess medlemmar försökte instruera släktforskare att inventera svenskar i syfte att identifiera dem som tillhörde vad som kallades den göthiska nordrasen. Jag kommer beskriva hur de i samma slag som de försökte lära ut släktforskning ämnade sprida en föreställning om att sanna svenskar var de som uppvisade denna rasgrupps typdrag samt kunde bevisa sina nordiska anor med hjälp av släktforskning samt även forma en gemenskapskänsla mellan dessa individer. Jag kommer även att analysera varför dem försökte göra detta.¹²⁷

Kapitlet består av fem delar. I den första delen introduceras de rasideologiska föreställningar som motiverade Samfundets verksamhet samt exempel på populärvetenskapliga försök att mobilisera släktforskare som anteciperade Samfundet. I den andra delen möter vi styrelsen för det Skandinaviska Släkt Studie Samfundet. Vi får se hur Samfundet organiserade studier av ”Skandinaviens folkmaterial och dess kultur” med hjälp av dess lokalavdelningar.¹²⁸ Därefter kommer vi att få se hur den göthiska nordrasen presenterades inför de publikationer som Samfundet försökte förmå släktforskare. I kapitlets tredje del presenteras de instruktioner Samfundet konstruerade för att försöka mobilisera släktforskare som observatörer och i den fjärde delen får vi se exempel på utfallet av denna mobilisering. I den avslutande femte delen framkommer vad Samfundet önskade åstadkomma genom sina försök att organisera släktforskare och vad som motiverade denna önskan. Vi börjar med en introduktion av den göthiska nordrasen.

---

¹²⁷ Det Skandinaviska Släkt Studie Samfundet förkortades i många av sina texter som S.S.S.S. Hädanefter kommer jag att kalla denna gruppering för Samfundet för att underlätta läsningen.

¹²⁸ *Nord[stjärnan]* (Stockholm: Skandinaviska släkt-studie-samfundet, 1937–1945), s. 80.

Den göthiska nordrasen

Den göthiska nordrasen är inte ett begrepp som var allmänt vedertaget bland forskare som kartlade människor under 1900-talets första hälft. Termen nordisk ras härstammade från antropologen Joseph Denikers *Race Nordique* men Deniker talade aldrig om göter.¹²⁹ Samfundets sätt att förstå den nordiska rasen hade rötter i den franske diplomaten och historiefilosofen Arthur de Gobineaus föreställningar om ett folkslag han kallade arier. Gobineau hävdade att arierna var ursprunget till all västerländsk kultur.¹³⁰ Ariern var ett begrepp som härstammade dels från religionshistorien, dels språkforskningen.¹³¹ Arierna blev föremål för etnologiska studier först när Karl Penkas publicerade *Origines Aricae* år 1883.¹³² Penka hävdade att arierna var en folkgrupp med blå ögon och blont hår som härstammade från Skandinavien. Det var en argumentation han förde genom att stödja sig på svensk arkeologisk och antropologisk forskning.¹³³ Begreppet arier användes dock inte i de sammanhang detta kapitel behandlar. Istället användes begreppen nordisk typ eller göthisk nordras – att Samfundet använde just detta uttryck vittnar om en specifik förståelse av raser och de europeiska folkens historia.¹³⁴

De forskare som Samfundet refererade till för att visa att den göthiska nordrasen hade vetenskaplig grund var Herman Lundborg, Eugen Fischer, Fritz Lenz, R. Walther Darré och Hans F. K. Günther vilket Samfundet stipulerade redan i sitt första ambulerande föredrag, ”Den Göthiska Nordrasen som offer för urbanisering och industrialisering”.¹³⁵ Antropologerna Fischer och Lenz författade tillsammans med genetikern Erwin Baur *Grundriss der menschlichen Erblichkeitslehre*

¹²⁹ Denikers namn nämndes i samfundets texter men då enbart i meningen att han myntat begreppet nordisk ras. Hans övriga bidrag till antropologi nämndes aldrig och inte heller hans indelning av Europa i olika rasgrupper där Samfundet snarare vilade på Günther. Se: Christopher Hutton, *Race and the Third Reich: linguistics, racial anthropology and genetics in the dialectic of Völk* (Cambridge: Polity, 2005), s. 103.

¹³⁰ Gobineaus kända verk *Essai Sur L'Inégalité Des Races Humaines* publicerades år 1853 men vann inget större gehör förrän Ludwig Schemann publicerade översättningen *Versuch über die Ungleichheit der Menschenrasen* år 1897.

¹³¹ Olof Ljungström, *Oscariansk antropologi: etnografi, förhistoria och rasforskning under sent 1800-tal* [Ny, bearb. utg.] (Hedemora: Gidlund, 2004), s. 239ff.

¹³² Ljungström 2004, s. 258ff.

¹³³ *Ibid.*, s. 241ff.

¹³⁴ Den nordiska rasen får en utförlig förklaring i kapitlet ”The Nordic (nordisch) Race” i: Hutton 2005, s. 37.

¹³⁵ Erik C:son Swartz, ”Den Göthiska Nordrasen som offer för urbanisering och industrialisering”, Den göthiska nordrasen, Föredrag om olika släkter, kyrkor, den götiska nordrasen, Sten Sture d.ä., u.ä., vol. 5, Sjätte generationen: Erik C:son Swartz (1887–1963), Slakten Swartz i Norrköping, Norrköpings Stadsarkiv.

und *Rassenhygiene* som blev ett standardverk inom rashygien under 1900-talet.¹³⁶ Walther Darré var agronom och skrev *Das Bauerntum als Lebensquell der nordischen Rasse* och *Neuadel aus Blut und Boden* där han propagerade för bildandet av en ny aristokrati baserad på nordisk börd, en vision som vi återkommer till.¹³⁷ Rasforskaren och eugenikern Hans F. K. Günther lanserade en omstöpning av Gobineaus tänkande uppdaterad med en evolutionsbiologisk terminologi som saknats hos Gobineau.¹³⁸ Han kallade denna omsättning av Gobineaus idéer för ”der nordische Gedanke”, något som i Sverige kom att kallas den nordiska tanken.¹³⁹ Günther, som kallades ”Rassen-Günther”, blev känd som författare när han år 1922 publicerade försäljningssuccén *Rassenkunde des deutschen Volkes*. I detta verk förklarade Günther att de europeiska folken var indelade i fem raser och att rastillhörighet determinerade både fysiska och psykiska egenskaper.¹⁴⁰ Günther ansågs vara en auktoritet inom rasforskning på 1930-talet och hans arbete användes bland annat för att motivera de raslagar som instiftades i Tyskland år 1935.¹⁴¹ Samfundet använde Günthers texter för att ge vetenskaplig legitimitet åt sin förståelse av nordrasen.

Även rasbiologen Herman Lundborgs förståelse av raser var inspirerad av återlanseringen av Gobineau. Detta har bland annat beskrivits av Maja Hagerman i *Det rena landet*.¹⁴² Mer intressant för oss i den här undersökningen är att Lundborg använde släktforskning som metod för att samla material till raskartläggningar och ärftlighetsundersökningar under 1900-talets första hälft. Lundborg använde släktforskning som arbetsmetod för att samla empiri till sin avhandling *Medizinisch-biologische Familienforschungen innerhalb eines 2232köpfigen Bauerngeschlechtes in Schweden*

¹³⁶ Heiner Fangerau, *Etablierung eines rassenhygienischen Standardwerkes 1921–1941: Der Baur-Fischer-Lenz im Spiegel der zeitgenössischen Rezensionenliteratur* (Frankfurt am Main/Bern: Peter Lang, 2001). Se även: Heiner Fangerau, I. Müller, ”Das Standardwerk der Rassenhygiene von Erwin Baur, Eugen Fischer und Fritz Lenz im Urteil der Psychiatrie und Neurologie 1921–1940”, *Der Nervenarzt*, Volym 73, Nr 11 (2002), s. 1039. Publicerades i Sverige som: Erwin Baur, Eugen Fischer & Fritz Lenz, *Ärftlighet och rashygien* (Stockholm: Norstedt, 1925).

¹³⁷ Andrea D’Onofrio, ”Rassenzucht und Lebensraum: zwei Grundlagen im Blut- und Boden-Gedanken von Richard Walther Darré”, *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* 49, 2 (Berlin: Deutscher Verl. der Wissenschaften, 2001), s. 141–157.

¹³⁸ Se: ”Hans Günther and Racial Anthropology” i: Hutton 2005, s. 35ff. Günthers vision var även antisemitisk vilket Gobineaus förståelse för människoraserna inte var.

¹³⁹ Den nordiska tanken beskrivs utförligt i: Hutton 2005, s. 101ff.

¹⁴⁰ Günther uppställning av fem europeiska raser kan kontrasteras med Denikers arbete *The Races of Man* där fransmannen beskrev 13 europeiska raser med 30 undergrupper. *Rassenkunde des deutschen Volkes* publicerades på svenska som *Europas raser* år 1925 i översättning av Birgitta Lange.

¹⁴¹ Vetenskapshistorikern Olof Ljungström hävdar i *Oscariansk antropologi* att Günthers rasteorier huvudsakligen var en omsättning av Karl Penkas arbete. Det går dock att argumentera för att Günther i större utsträckning omsatte Gobineaus tänkande än Penkas men Penkas arbete gav dessa idéer en vetenskaplig ton de tidigare saknat. Se: Ljungström 2004, s. 267.

¹⁴² Maja Hagerman, *Det rena landet: om konsten att uppfinna sina förfäder* (Stockholm: Prisma, 2006).

(*Provinz Blekinge*). Det var ett arbete som inleddes år 1898 men publicerades först år 1913.¹⁴³ I sin avhandling analyserade Lundborg ärftlighetsgången hos en typ av progressiv epilepsi, en studie han också använde som argument för att propagera för rashygien. Lundborgs populärvetenskapliga texter är dock av större vikt för att förstå varför släktforskning användes som metod för kartläggningar av nordrasen än hans vetenskapliga arbete – Lundborg populariserade släktforskning i avsikt att förmå släktforskare att bli rasbiologins fotfolk.¹⁴⁴

Lundborg använde sin avhandling som grund när han skrev *Rasbiologi och rashygien – små populärvetenskapliga skisser* som publicerades ett år efter färdigställandet av avhandlingen. I denna samling inkluderades texten ”Om släkt- och familjeforskning”, i vilken han drev tesen att en popularisering av vetenskaplig släktforskning var en grundförutsättning för rasbiologins utveckling.¹⁴⁵ Rasbiologen ansåg att svensk släktforskning var i behov av att professionaliseras. Lundborg ansåg att släktforskare behövde lära sig studera biologiska släktrationer samt att resultaten därefter skulle ”ordnas och bearbetas vid särskilda forskningsinstitut”.¹⁴⁶ Lundborg populariserade även släktforskning i artikeln ”Släktforskning en kulturuppgift” som publicerades i tidskriften *Fysisk fostran* år 1916 och med hjälp av den ambulering svenska folktypsutställningen år 1919.¹⁴⁷ Utöver detta publicerade Lundborg dessutom artikeln i ”Handbok i hembygdsforskning – Förslag till ett kapitel om rasbiologi och släktforskning” år 1923.¹⁴⁸ Där framhöll han att 1900-talets släktforskare förväntades vara insatta i rasbiologiska frågor även om han poängterade att ”Det kan helt naturligt ej bli tal om, att den egentliga rasbiologiska utredningen skall kunna anförtros åt en icke medicinskt och biologiskt utbildad person”.¹⁴⁹ Rasbiologen ville att släktforskare skulle samla in material som sedan låg till grund för rasbiologiska utredningar som utfördes av vetenskapligt utbildad expertis. Populariseringen av en rasbiologiskt informerad släktforskning var även

¹⁴³ Bernd Gausemeier, *Heredity explored: between public domain and experimental science, 1850-1930* red. Staffan Müller-Wille, & Christina Brandt (Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 2016), s. 344. Herman Lundborg, *Medizinisch-biologische Familienforschungen innerhalb eines 2232köpfigen Bauerngeschlechtes in Schweden (Provinz Blekinge)* (Jena: Fischer, 1913).

¹⁴⁴ Herman Lundborgs vetenskapliga arbete och verksamhet vid institutet för rasbiologi diskuteras utförligt i: Gunnar Broberg, *Statlig rasforskning: en historik över Rasbiologiska institutet* (Lund: Avd. för idé- och lärdomshistoria, 1995). Se även: Gunnar Broberg & Mattias Tydén, *Oönskade i folkhemmet: rashygien och sterilisering i Sverige* (Stockholm: Dialogos, 2005).

¹⁴⁵ *Rasbiologi och rashygien* 1914, s. 32–47.

¹⁴⁶ *Rasbiologi och rashygien* 1914, s. 46.

¹⁴⁷ *Fysisk fostran: organ för Förbundet för fysisk fostran* (Stockholm: Fysisk fostran, 1916).

¹⁴⁸ Herman Lundborg och E. Bergman, ”Handbok i hembygdsforskning – Förslag till ett kapitel om rasbiologi och släktforskning”, *Tidskrift för det svenska folkbildningsarbetet* Häfte 2 (1923), s. 35–49.

¹⁴⁹ Lundborg och Bergman, 1923, s. 42. Citatet är återgivet på det sätt som författaren skrivit.

ett sätt för Lundborg att propagera för att staten skulle införa ett rashygieniskt program i Sverige.¹⁵⁰

En grupp som följde Lundborgs uppmaning att försöka få släktforskare att arbeta i rasbiologins tjänst var det slutna sällskapet Germanitas Genealogia Gothica.¹⁵¹ Germanitas Gothica Genealogia, som även gick under namnet Gothiske Gyldene Gripen, förkortades G.G.G. och jag kommer hädanefter att benämna dem Griparna. Griparna bildades med ambitionen att sprida föreställningar om att Europa hade den göthiska nordrasen att tacka för sina framgångar men att denna rasgrupp var hotad på grund av tilltagande rasblandning – en återlansering av Gobineaus pessimistiska teori om kulturernas förfall. De kallades även för en gobinistisk förening av Herman Lundborg i en av hans populärvetenskapliga skrifter.¹⁵² Griparna bildade enligt egen utsago Samfundet år 1933 med ambitionen att försöka få släktforskare att vara behjälpliga med att kartlägga den göthiska nordrasens spridning och dess historiska avtryck. Griparnas medlemmar framställde sig själva som en riddarorden med mycket gamla anor och har efterlämnat en flora av publikationer som alla behandlar den göthiska nordrasen, aristogenik, texter om den Heliga Birgitta eller sedelärande ämnen med inspiration från nordisk historia där vikingatiden ägnades stort utrymme. Griparna hade även kontakt med Hans F. K. Günther. I sällskapets publikation *Aristogeneia* skildras hur medlemmar i Griparna besökte Günther år 1934 och de var öppna med att de försökte sprida den av rasteoretikern formulerade nordiska tanken.¹⁵³ Sven Olber Olsson var sällskapets sammanhållande kraft, en funktion och roll han även skulle komma att spela för Samfundet. Många av Griparnas medlemmar var även medlemmar i Samfundet och flera av Griparnas författare återkom i Samfundets publikationer.

¹⁵⁰ Maria Björkman & Sven Widmalm, ”Selling Eugenics: The Case of Sweden”, *Notes & records of The Royal Society* Nr 64 (London: Royal Society of London, 2010), s. 379–400.

¹⁵¹ Griparna hävdade att deras verksamhet var en fortsättning på den Göticistiska tradition som populariserades av Olof Rudbeck den äldre redan år 1677. Griparna framställde sig själva som en riddarorden med gamla rötter. Knas Swen Olber af Adalber var den drivande kraften i ordenssällskapet som hade täta förbindelser med Samfundet. Reportrar från *Aftonbladet* och en heraldiker som publicerade sina artiklar i *Svenska Dagbladet* avslöjande i ett antal artiklar som publicerade i december år 1940 att ordenssällskapet hade köpt förfälskade ordenssigill av den påhittade Sankt Lazarusorden av Jerusalem och påstod sig även vara del av lörde Sauveur (den Heliga Birgittas orden). Poursuivant, ”Ogräs i ordensfloran”, *Svenska Dagbladet* 08/12 1940. Kä, ”Gyldene Gripen vill bli Birgittaorden”, *Aftonbladet* 14/12 1940. Ell, ”Bakom Gyldene Gripens murar. Visit i Knas Sven Olbers Östgötaborg ’Fridlyst fornminnesfält... Räv sax utlagd’”, *Aftonbladet* 11/12 1940.

¹⁵² Uttrycket Gobinistisk förening är taget från *Rasbiologi och rashygien* 1914.

¹⁵³ Sven Olsson, *Aristogeneia: in memoriam patris incomparabilis Oscar-Frederici Olavi Ostro-Gothibaec studia pie dedicavit Adalbertus Frederici* (Linköping: Östgöta Correspondentens Boktryckeri, 1934).

Samfundet

Under Griparnas sammanträde på Örby slott år 1933 fattades beslutet att etablera Samfundet, ett släktforskningsamfund med det övergripande målet att ”främja Nordisk släktforskning på biologisk grund”.¹⁵⁴

Samfundet var indelat i sex sektioner med olika ansvarsområden: nordisk historia med arkeologi, historisk geografi ”med huvudvikt lagd på respektive områdens rasgöthiska minnen”, genealogi, heraldik och diplomatik, etnografi ”rörande de göthiska folken” samt ”aristogenik ur nordisk synpunkt”.¹⁵⁵ Varje sektion leddes av en sektionsschef som ingick i en styrelse under ledning av en ordförande, en vice ordförande och skattmästare samt ombudsman som skulle bistå vid juridiska frågor och ha översyn över samfundets utveckling. Samfundet hade även en hedersordförande – en position som konsekvent tilldelades kända vetenskapsmän. Sektionernas ansvarsområden skiljde sig inte nämnvärt från de problemområden som i regel sysselsatte släktforskningsamfund förutom sektionen som sysslade med aristogenik, en variant av rashygien som vi återkommer till.

Rasbiologen Herman Lundborg var samfundets hedersordförande från och med år 1933 fram till april år 1943 då hedersordförandeskapet tillföll genetikern och växtförädlaren Herman Nilson-Ehle.¹⁵⁶ Sektionscheferna som tillträdde år 1933 var: kammarherren och friherre Bogislaw Klingspor över sektionen för arkeologi och hembygdsvård,¹⁵⁷ Karin Gustafsdotter von Horn över nordisk konst-historia,¹⁵⁸ greve Casimir C:son Lewenhaupt över historisk Geografi,¹⁵⁹ Erik C:son

¹⁵⁴ Sven Olsson, *S.S.S.S. 1920-1938: En historik, tillägnad G. L:son v. Horn på 70-årsdagen* (Stockholm: Skandinaviska släkt-studie-samfundet, 1938), s. 27.

¹⁵⁵ *Ibid.*, s. 28f. Samfundets uppdelning i sektioner och sittande sektionsschef listades även i de flesta av samfundets publikationer. Se även arbetsordningen som citeras på sida 59f. i detta kapitel.

¹⁵⁶ Anna Tunlid, *Ärftlighetsforskningens gränser: Individer och institutioner i framväxten av den svenska genetiken* (Lund: Diss: Avdelningen för idé och lärdoms historia, Lunds universitet, 2004), s. 48ff. samt s. 218ff. Nilson-Ehle var enligt fil. dr Tobias Hübinette även medlem i Riksföreningen Sverige-Tyskland år 1938. Se: <https://tobiashubINETTE.wordpress.com/texter/texter-om-nationalsocialism-och-fascism/> [hämtad 31/1 2020].

¹⁵⁷ Klingspor var utöver sitt engagemang i samfundet även författare till *Sockenboken: råd och anvisningar för hembygds-skildrare* tillsammans med John Nihlén och även författat *Grunddragen av Sveriges äldsta bebyggelsehistoria i geografisk-arkeologisk belysning* som publicerades år 1934 på tyska och år 1937 på svenska. Klingspor var även ordförande för Stållbergskoncernen samt ledamot i lantbruksföreningen Kinnevik.

¹⁵⁸ Karin Gustafsdotter von Horn författade även böcker om den Heliga Birgitta och publicerade artiklar i den katolska tidskriften *Credo*. Hennes arkiv finns inte med i familjen von Horns arkiv i riksarkivet.

¹⁵⁹ Denna information kommer från samfundets egna skrifter och eftersom Casimir inte levde vid detta datum misstänker jag att Casimir egentligen var Gustav ”Askegreven” C:son Lewenhaupt

Swartz över den genealogiska sektionen,¹⁶⁰ Sölve Gardell, doktor i arkeologi, över heraldik och diplomatik samt överläkaren Svante Orell över den aristogeniska sektionen.¹⁶¹ Kapten Gustaf L:son von Horn var Samfundets ordförande.¹⁶² Adalbert Frederickson, även kallad Sven Olsson, Knas Ofson eller Knas Swen Olber af Adalber, var Samfundets ombudsman.¹⁶³ Frederickson hade enligt mina efterforskningar minst sju alias vilket han hävdade var av ”praktiska skäl”.¹⁶⁴ Frederickson och Swartz fungerade som ansvariga utgivare för flera av samfundets skrifter och Olsson hade samarbetat med Swartz i genealogiska frågor sedan tidigt 1920-tal.¹⁶⁵ Casimir C:son Lewenhaupt fungerade som vice ordförande, Erik C:son Swartz som sekreterare och överlöjtnanten Waldemar Stenhammar var skattmästare.¹⁶⁶ En ny styrelse valdes år 1938 och bestod av överstelöjtnant Waldemar

---

som skrev under pseudonym. Casimir var även medlem i Samfundet Manhem trots sin stilla tillvaro tre meter under jord.

¹⁶⁰ Erik var son till den kände högermannen Carl Swartz som statsminister år 1917. Erik var enligt fil. dr Tobias Hübinette även medlem i Riksföreningen Sverige-Tyskland år 1942 samt i den fascistiska och korporativistiska organisationen Svensk Opposition år 1941.

¹⁶¹ Sölve Gardell arbetade bland annat för Göteborgs Museum efter sin kandidatutbildning och var då del av den arkeologiska avdelningen vilket framgår av Göteborgs Museums årstryck från år 1928. Se även: Sölve Gardell, *Gravmonument från Sveriges medeltid: typologi och kronologi* (Stockholm: Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademin, 1937).

¹⁶² Olsson 1938, s. 27. Kapten Gustaf von Horn skrev många av samfundets texter. Jag har inte lyckats hitta Gustaf von Horns arkiv som saknas i familjen von Horns arkiv i Riksarkivet.

¹⁶³ Knas var hämtat från polskans *kniaz* vilket var en medeltida adelstitel etymologiskt besläktat med ordet kung. Ombudsmannens identitet avslöjades inte i Samfundets egna publikationer förrän posten som ombudsman övergick till Bo Montgomery år 1945 Samfundet hävdade att han varit assistent vid det Rasbiologiska institutets mätningar av samer år 1934. Samfundet avslöjade dock i sin jubileumsskrift att ombudsmannen skrev reseskildringen ”Resa i krigszoner. Till Danmark, Tyskland, Belgien och England efter krigsutbrottet” som publicerades i Östgötha-Correspondenten 12/9 år 1939. Reseskildringen är signerad AF vilket troligtvis var Adalbert Fredrickson som också kallades Sven Olsson och vid ett tillfälle Walter-Valentinsson Wolfenstein. Olsson brukade signera sin privata korrespondens med AF och var ansvarig utgivare för Samfundets jubileumsskrifter vilket inte omnämns i skrifterna själva.

¹⁶⁴ Press – stopp Nytt, ”Knas Sven Olber till försvar för ’Gyldene Gripen’ Byter namn av praktiska skäl, förklarar dr Frederickson”, *Aftonbladet* 9/12 1940.

¹⁶⁵ Erik C:son Swartz, ”Min högt vördade broder”, Brev och anteckningar från sign A. F. (= Adalbert Frederickson, alias Sven Olsson eller Knas Ofson) 1922, u.å., vol. 3, Sjätte generationen: Erik C:son Swartz (1887–1963), Slakten Swartz i Norrköping, Norrköpings Stadsarkiv. Ett återkommande tema i korrespondensen mellan Swartz och Olsson är utredningar om huruvida en proband härstammar från den familj probanden hävdar eller huruvida en proband har ”utbölingar” bland sina anor. Tidskriften *Revista Hidalguía* benämner honom i sitt tredje nr år 1953 som en charlatan som fabricerat ett släktskap med en rysk furste, en modus operandi han troligtvis hämtat från Gobineau som också hävdade släktskap med en påhittad rysk furste. Gobineau påhittade släktskap var känt bland hans anhängare vilket påpekades av Lundborg i hans populärvetenskapliga skrifter men det hindrade inte att han Lundborg och hans tyska motsvarigheter hyllades som föregångsman på rasforskningens område.

¹⁶⁶ Olsson 1938, s. 34.

Stenhammar över sektionen för nordisk historia, överste Casimir C:son Lewenhaupt över historisk geografi, Erik C:son Swartz över den genealogiska sektionen, Sölve Gardell över sektionen för heraldik och diplomatik, Kapten Gustaf von Horn över etnografi samt överläkaren docent Sven Stenberg över sektionen för Aristogenik.¹⁶⁷ Ordförandeskapet tillföll år 1938 överläkaren Johannes Hoving.¹⁶⁸ I april år 1945 valdes ny styrelse: Bo Montgomery blev samfundets ombudsman och resterande styrelse bestod av Bogislaw Klingspor, Svante Orell, överläraren och konstnären Edward Berggren, direktören Olof Grafström, skriftställaren Albin Widén samt major Stig Möllersvärd.¹⁶⁹ Ansvarsfördelningen över sektionerna i styrelsen från år 1945 är okänd.¹⁷⁰

Samfundet grundade år 1939 medlemsbladet *Nord[stjärnan]* vari Samfundet publicerade rapporter om föreläsningar, samkväm, resor och årsstämmor. I bladet inkluderades även kartläggningar.¹⁷¹ *Nord[stjärnan]* bar namnet *Nord* och sedan en stjärna. Det var troligtvis ett sätt att separera Samfundets tidskrift från *Nordstjärnan* som inte hade någon koppling till Samfundet.¹⁷² Medlemsbladet fungerade som

¹⁶⁷ *Skandinaviska Släkt-Studie Samfundet S. S. S. 1938–1943: En historik tillägnad Johannes Hoving på 75-årsdagen: Germanitas Genealogia Gothica* (Stockholm: Skand. släkt-studie-samf., 1943), s. 27.

¹⁶⁸ Ibid., s. 17 och s. 8f. Hoving hade innan tillträdet som ordförande haft tjänst som överläkare i New York. Hoving var även ledande i Vasaorden av Amerika och korrespondent för Nya Daglig Allehanda i Stockholm med flera tidningar. Han var också ordförande för Jenny Lind Association i New York, aktiv i St. Eriks orden samt engagerad i Riksföreningen för Svenskhetens bevarande i USA och blev år 1930 ordförande för Svenska Ordens loge i New York. Han var även styrelseledamot i den amerikanska presidenten Herbert Hoovers utredning om immigrationens reglering år 1930. Hoving blev tilldelad den kungliga Nordstjärneorden år 1931 och var frimurare sedan slutet av 1800-talet. Hoving blev även från och med år 1937 medlem i Samfundet Manhem. Se: Johannes Hoving, vol. 15, 1931 – 1932, Brev m m 1931 (2 kuvert), 1932 (2 kuvert) Johannes Hovings samling, Riksarkivet (depå: Marieberg). Se även: Johannes Hoving, vol. 34, 1920t – 1953, Samfundet Manhem 1937 – 1942, Johannes Hoving Accession från Sveriges pressarkiv och pressmuseum, Riksarkivet (depå: Marieberg). Hoving och Herman Lundborg hade tät korrespondens åtminstone från år 1930 och framåt vilket framgår av ett stort antal brev som finns i Johannes Hoving, Brev m m 1931 (2 kuvert), 1932 (2 kuvert), 1931 – 1932, vol. 15, Johannes Hovings samling, Riksarkivet (depå: Marieberg). Hoving var enligt fil. dr Tobias Hübinette även medlem i Riksföreningen Sverige-Tyskland mellan åren 1938-42 samt Svensk-Tyska Föreningen år 1937. Se: <https://tobiashubinette.wordpress.com/texter/texter-om-nationalsocialism-och-fascism/> [hämtad 31/1 2020].

¹⁶⁹ En Bo G Montgomery var enligt Hübinette medlem i Svensk Opposition och i Sveriges Nationella Förbund år 1941. Troligtvis är det samma person som blev ombudsman för Samfundet men källorna är knapphändiga.

¹⁷⁰ Ansvarsfördelningen framgår inte av materialet vilket troligtvis är en effekt av krigets utveckling. Det är möjligt att styrelsen inte hann börja arbeta och jag har inte hittat något material från Samfundet efter april år 1945.

¹⁷¹ *Nord[stjärnan]* (Stockholm: Skandinaviska släkt-studie-samfundet, 1939–1945).

¹⁷² *Nordstjärnan* var en nyhetstidning i New York som bildades år 1872 med svensk profil. Urklipp i Johannes Hovings arkiv visar att han kände till *Nordstjärnan*.

kommunikationskanal mellan medlemmar och styrelse och gjorde det möjligt för samfundet att nå ut med nyheter om nyligen publicerade böcker.

De flesta av samfundets medlemmar var från Sverige men det fanns även korresponderande medlemmar i Norge, Tyskland, Italien och USA. Styrelsen och medlemmarna i samfundet bestod framför allt av adelsmän, militärer, vetenskapsmän och deras fruar.¹⁷³ Medlemmarna bedrev släktforskning, bevistade föredrag, gick guidade turer och sammanstrålade vid sociala tillställningar som exempelvis musikaftnar. Kvinnorna i samfundet organiserades från och med år 1939 separat i en damkommitté.¹⁷⁴ Damkommitténs uppgift var i främsta rummet att anskaffa pekuniära medel till Samfundets ”tryckningskostnader för programskrifter” genom ”egenhändigt handarbete” och kommittén hade en egen styrelse på 5 personer ledd av Karin Gustafsdotter von Horn. Damkommittén anordnade även musikvällar och guidade turer.

Medlemmarna förväntades vara delaktiga i någon av Samfundets lokalavdelningar.¹⁷⁵ De mest utförliga instruktionerna för lokalavdelningarna spreds med hjälp av ett fyrsidigt häfte som kallades *Arbetsordning Skandinaviska Släkt Studie Samfundet* som delades ut till åhörare i samband med Samfundets föredrag och andra aktiviteter.¹⁷⁶ Arbetsordningen visar vad lokalavdelningarna hade för uppgifter och hur de förhöll sig till den centrala organisationen.

Arbetsordningen inleddes med en kort beskrivning av samfundets uppdelning i sektioner och hur sektionerna leddes av sektionschefer som tillsattes av styrelsen på förslag av ombudsmannen ”och genom denne erhåller instruktioner för verksamheten”.¹⁷⁷ Lejonparten av *Arbetsordning Skandinaviska Släkt Studie Samfundet* var en översikt över lokavdelningarnas uppbyggnad och instruktioner för hur de skulle fungera. §1 stipulerade att ”Lokalavdelning ledes av en av S.S.S:s styrelse för ett år i sänder efter ombudsmannens förslag tillsatt ordförande” som förutom

¹⁷³ Skandinaviska Släkt-Studie Samfundet 1948, s. 8. Enligt Samfundets egna uppgifter fanns det vid årsskiftet år 1938 organiserade Samfundet, enligt deras egen utsago, 730 ledamöter varav 127 ledamöter var aktiva medlemmar, 470 personer var passiva medlemmar och 127 stycken korresponderande medlemmar.

¹⁷⁴ *Nord[stjärnan]* 1939–1945, s. 12. Styrelsen i Damkommittén bestod av Karin Gustafsdotter von Horn, O. A. S. Olofsson, Helga Hoving, J. von Krusenstjerna och fru O. Stenhammar.

¹⁷⁵ Jag har inte lyckats lokalisera lokalavdelningarnas arkiv, desto mer material finns det som beskriver instruktionerna för lokalavdelningar och dessa medföljde släktutredningar, jubileumsskrifter, i *Nord[stjärnan]* samt delades ut som ett separat häfte som beskrivs i brödtextern.

¹⁷⁶ Erik C:son Swartz, ”Arbetsordning Skandinaviska Släkt Studie Samfundet”, Maria Magdalena kyrka, Föredrag om olika släkter, kyrkor, den götiska nordrasen, Sten Sture d.ä., u.ä., vol. 5, Sjätte generationen: Erik C:son Swartz (1887-1963), Släkten Swartz i Norrköping, Norrköpings Stadsarkiv.

¹⁷⁷ Ombudsmannen fungerade således som något motsvarande vad man skulle kunna kalla en nationell ledare för hela sammanslutningen och byttes enbart en gång och detta efter den förste ombudsmannens frånfalle.

att leda lokalavdelningen hade till uppgift att presentera en årsberättelse inför styrelsen senast den sjätte januari varje år. Det var även ordförandens uppgift att se till att Samfundets medlemmar utförde en släktutredning som vidarebefordrades till styrelsen i Stockholm. § 2 fastställde att lokalavdelningens ordförande ansvarade för att ”föranstalta sammankomster för gemensamma studier inom ramen för S.S.S.S:s verksamhet”. Samfundet fordrade att lokalavdelningarna arrangerade föredrag och de uppmanades att bjuda in utomstående i avsikt att ”S.S.S.S:s syften vinna intresse hos en större allmänhet”. Lokalavdelningen förväntades skriva referat av föredragen de arrangerade och hade till uppgift att försöka få referaten publicerade i dagspressen. I de fall så skedde skulle urklipp av dessa skickas till det gemensamma arkivet i Stockholm. § 3 föreskrev att ordföranden utsåg ansvarsposter så som han ansåg lämpligt men förväntades meddela styrelsen om avdelningens sammansättning.¹⁷⁸ § 4 Samfundets styrelse försåg lokalavdelningarna med manuskript till föreläsningar, ämnen att diskutera vid sammankomsterna samt instruktioner i hur de skulle släktforska. Styrelsen rekommenderade att avdelningarna anordnade föredrag om sin hembygds fornminnen, kyrkor och gårdar samt visningar av dessa. Kopior av föredragen skulle skickas till Stockholm. § 5 Bestämde att 20 % av lokalavdelningarnas inkomster skulle delges styrelsen i Stockholm i samband med årsredovisningen.

Som vi har sett präglades Samfundet av en tydlig ansvarsfördelning och lokalavdelningarna var hårt hållna av styrelsen i Stockholm. Samfundet följde en hierarkisk modell och ordföranden fattade alla viktiga beslut och kontrollerade även vilka som satt i styrelsen och vilka som var ordförande för lokalavdelningarna. Lokalavdelningarna hade att rätta sig efter styrelsens direktiv – de skulle samla in information och bevista Samfundets aktiviteter samt släktforska enligt Samfundets riktlinjer. Medlemmarna avkrävdes en släktutredning för att bli berättigade att bli ledamot av en avdelning. Dessa utredningar skulle skickas till styrelsen. Det var inte enbart utredningar som skulle vidarebefordras till den centrala organisationen utan detta gällde även en femtedel av lokalavdelningens inkomster från medlemsavgifter och inträden.¹⁷⁹ Samfundets riktlinjer garanterade att dess medlemmar hade nordiska anor, rätt ideologisk övertygelse och att de delade Samfundets tolkning av den gemensamma kartläggningens studieobjekt – eller för att uttrycka det med Samfundets vokabulär: ”Studiet av Skandinavien folkmaterial och dess kultur måste i första hand gälla den Göthiska Nordrasen, som landet har att tacka för sin

¹⁷⁸ Ordförande för varje lokalavdelning förväntades vara man vilket skrevs explicit i arbetsordningen.

¹⁷⁹ Samfundets medlemmar kunde betala för att få en släktutredning genomförd enligt samfundets riktlinjer. Om medlemmarna önskade så kunde de få sina utredningar publicerade i samfundets skriftserie *Genealogia Gothica*.

uppodling, och i andra hand de främmande etniska element, varmed urbefolkningen under årtusendenas lopp uppblandats”.¹⁸⁰

Nordrasen lanseras

Samfundets styrelsemedlemmar använde en omfattande föreläsningsverksamhet för att lansera idén om den göthiska nordrasen. Beskrivningarna av nordrasen upprepades i ett stort antal föreläsningar med små variationer och jag väljer att referera exempel från två av dem. Båda föreläsningarna trycktes och publicerades år 1933 för att nå en bredare publik.¹⁸¹ Styrelsen inledde denna lansering med föreläsningen *Den Göthiska nord-rasen* år 1930 som presenterades inför fem andra föreningar och deras lokalavdelningar under årets gång.¹⁸² Styrelsemedlemmarna arrangerade även föredraget *Blått blod: en inledning till aristogeniken efter professorerna Lundborg, Ehle, Schemann, Günther och andra rasforskare* år 1930 med hjälp av hovmarskalk H. G. Maré (ombudsman för Svenska Orden).¹⁸³ *Blått Blod* innehöll liknande beskrivningar som *Den Göthiska nord-rasen* men skiljde sig i urvalet av bilder. *Den Göthiska nord-rasen* illustrerades med fotografier hämtade från det rasbiologiska institutet och *Blått Blod* hade främst representationsporträtt som avbildade adelsmän och professorer. Samfundet räknade dessa föreläsningar som delar av deras verksamhet trots att de genomförts i Griparnas namn och innan Samfundets officiella startpunkt – de drivande medlemmarna hade samarbetat i genealogiska

¹⁸⁰ *Nord[stjärnan]* 1939–1945, s. 80.

¹⁸¹ Sven Olsson, *Blått blod: en inledning till aristogeniken efter professorerna Lundborg, Ehle, Schemann, Günther och andra rasforskare* (Stockholm: Bokförlag Scriptura, 1933). Manus till *Den Göthiska nordrasen* finns även i Erik C:son Swartz arkiv

¹⁸² Sven Olsson, *Den Göthiska Nord-rasen* (Stockholm: Genealogia Gothica, 1933), s. 16. I den tryckta föreläsningen: ”Senast har ämnet behandlats i talrika föreläsningar anordnade av Gymniska Förbundet, Swea Orden, National-Socialistiska Partiet, Jordbrukar-Ungdomens Förbund, Svenska Landsbygdens Ungdomsförbund, m.fl. göthiskt sinnade organisationer. För värdefulla muntliga meddelanden har förf. att tacka professorerna Schemann, Günther och framförallt Lundborg, som även ställt sitt bildmaterial till förfogande”.

¹⁸³ Den Svenska Orden var ett ordenssällskap under ordförandeskap av Johan Almkvist och vars mål enligt egen utsago var: ”att på traditionell, svensk grund och med frimodigt svenskman-sinne som andlig drivkraft verka för Sveriges frihet, oberoende, framåtskridande och ostörda utveckling”. Styrelsen bestod av en friherre, en friherrinna, ett kansliråd och en hovmarskalk. De framställde sig som politiskt obundna men verkar ha haft en viss lutning åt den samtida tyska politiken och arrangerade exempelvis äktenskapsbyråer där par kunde få rådgivning om huruvida de borde skaffa barn. Vid dessa byråer fanns en läkare och i den mån det fanns material utgick byrån från släktforskning för att utreda om ett par skulle rekommenderas att skaffa barn eller avstå. Se: Johannes Hoving, ”Svenska Orden. Rikspresidiet”, ”Svenska Orden. Dess Mål” och även ”Äktenskapsupplysning. Svenska Orden upprättat byrå”, Brev m m 1931 (2 kuvert), 1932 (2 kuvert), 1931–1932, vol. 15, Johannes Hovings samling, Riksarkivet (depå: Marieberg).

frågor sedan tidigt 1920-tal och det är ibland svårt att dra en skarp skiljelinje mellan Griparna och Samfundet.¹⁸⁴ Många av Griparnas medlemmar var därtill medlemmar i Samfundet och vice versa.

Föredragshållarna hävdade att nordrasen uppstått för 6000 år sedan i Västergötland med omnejd, påståenden som legitimerades med hänvisningar till forskning av arkeologerna Carl Magnus Fürst och Oscar Montelius.¹⁸⁵ Den göthiska nordrasen beskrevs som en fysiskt kraftig ras, smärt och relativt långbent, med en ”fast, fri och djärv och lugn hållning”. Den gick med långa raska, starka och bestämnda steg och hade:

långsmal huvudskål med ett långsträckt, ovalt ansikte, en smal, kort rak näsa, tunna läppar, ljus rödlett hy och mer eller mindre blå ögon, stundom med en guldkiftande aura kring pupillen (’blått och guld’). Huvudhåret är rakt, silkeslent, och kan i färgen variera i alla skiftningar mellan guldblont och dunkelblont (aldrig svart). Stark skäggväxt: skägget är rakt, ofta rödskiftande [...] Även blygdhåret är vanligen rödblont. Benen äro ofta beväxta med ljust hår, ävenså bröstet.¹⁸⁶

Nordrasen beskrevs som tekniskt och organisatoriskt begåvad med ”omdömesförmåga, rättrådighet och handlingskraft”. Nordrasen framställdes även vara en individualistisk, reserverad ras som avskydde ”andras inblandning i sina angelägenheter” och en ”utpräglad lantras, van vid utrymme och rörelsefrihet” som hade ”svårt att anpassa sig efter stadsborgarens trånga förhållanden”.¹⁸⁷ I *Blått Blod* presenterades även en pilotstudie av nordrasens antropometriska mått. Exempelvis fastställdes: ”fingrarnas inbördes längd, då handen ligger flat mot en yta: ringf. 1cm. kortare än långf. pekf. 1,3cm. kortare än långf. lilf. 2,5cm. kortare än ringf. tumf. 5,5cm. kortare än pekf. halsens minsta omfång 32cm” och huvudets största omfång (hattnumret) fick inte överstiga 54cm. Föredragshållarnas studie var för liten för att ge trovärdiga resultat men användes för att argumentera för att de mätningar som publicerades i *The Racial Characters of the Swedish Nation* gav en missvisande bild av nordtypens spridning eftersom studien inkluderade människor vars nordiska börd inte var belagd. Samfundet hävdade att de rastypologiska beskrivningarna inte räckte för att bedöma om en släkt räknades till den göthiska

¹⁸⁴ De står med i förteckningen över Samfundets föreläsningar som publicerades i jubileumsskrifterna. I sin historik räknade Samfundet med Griparnas verksamhet som sin egen. Samfundets egen historik i jubileumsskrifterna sträcker sig tillbaka till år 1920 trots att Samfundet officiellt bildades år 1933. Swartz och AF hade korresponderat i årtionden. Lundborg och Hoving brevväxlade sedan tidigt 30-tal och Lundborg underrättade Hoving om sin verksamhet genom att skicka böcker och fotografier till överläkaren när han bodde i New York.

¹⁸⁵ Olsson 1933, s. 10.

¹⁸⁶ Ibid., s. 4.

¹⁸⁷ Ibid., s. 5.

nordrasen – de hävdade att mätningar och rastypologiska beskrivningar behövde säkerställas med släktforskning som kunde belägga minst 32 bevisade nordiska anor.

Utöver de svenska exemplen föreläste Samfundets medlemmar även vid antropologiska världskongresserna år 1935 där Gustaf von Horn presenterade ”L’émigration des Goths en l’Europe transbaltique” i Bryssel och ”Die Göthische Nordrasse als Opfer der Vestädterung und der Industrialisierung” i Berlin samma år.¹⁸⁸ Föreläsningen som presenterades i Berlin år 1935 framfördes även i Sverige med titeln *Den Göthiska Nordrasen som offer för urbanisering och industrialisering*. I föreläsningen förespråkade von Horn den rasförståelse som lagts fram av Fischer, Lenz, Günther och Darré men på ett mer lättförståeligt sätt än de nämnda rasforskarna. Han hävdade att den skandinaviska miljön, det naturliga urvalet och ”ett hårdande liv bland blodtörstiga djur i de dunkla skogarna, inte långt från isgränsen”, producerat en särdeles framstående rastyp med frihetsälskande och ansvarstagande karaktärsdrag. Von Horn hävdade att denna rastyp degenererat i städerna men fortfarande fanns kvar på den svenska landsbygden och efterlyste en organiserad kartläggning med hjälp av släktforskning.

Föreläsningar med liknande teman, till exempel om Folkungaätten och Vasaätten, framfördes av sekreteraren Swartz i olika församlingar i Norrköping och Stockholmstrakten. De flesta av Samfundets föreläsningar framfördes dock på Grand Hôtel i Stockholm men även Skansen var en återkommande samlingspunkt.¹⁸⁹ Kyrkor och klostermiljöer var populära utflyktsmål och inkluderade bland annat S. Nicolai kyrka, Storkyrkan i Stockholm, Amiralitetskyrkan och Vadstena kloster. Samfundet arrangerade även ett stort antal visningar och guidade turer vid slott, herrgårdar, klostermiljöer och fornlämningar. Föreläsningar, musikkvällar och samkväm organiserades många gånger i samarbete med andra – exempelvis Hovkapellet, Musikaliska akademien, Föreningen Östgötharne, Samfundet Manhem eller Riksantikvarieämbetet och år 1942 även tillsammans med franska och italienska instituten. Enligt Samfundets egna listor arrangerades mellan år 1920 och år 1938 föreläsningar med 59 separata ämnen. Föreläsningarna arrangerades inte enbart för medlemmarna utan även på inbjudan av andra organisationer. Antalet föredrag ökade för varje år och ämnena som presenterades diversifierades allt mer – en bråkdel av föreläsningarna behandlade instruktioner i släktforskning eller presentationer av utredningar. Majoriteten av Samfundets föreläsningar ägnades åt den nordiska rasens historia, rastypologi, arkeologiska lämningar, medicinska spörsmål samt ärftlighetsforskning. Mellan år 1938 och år 1943 arrangerades 89

¹⁸⁸ Olsson 1938, s. 19.

¹⁸⁹ Även årsstämmorna hölls på Grand Hôtel.

separata föreläsningsteman. Efter år 1943 arrangerades enbart 10 föreläsningar innan samfundets rapporter plötsligt upphörde.¹⁹⁰

Samfundet använde föreläsningar och guidade turer som verktyg för att lansera den göthiska nordrasen som legitimt studieobjekt. Även publikationer såsom *The Gothic Race in Word and Picture* från år 1933 användes i samma syfte.¹⁹¹ Även *Svenskar i nutiden*, som var en uppsättning rasbiologiska texter av Herman Lundborg som illustrerades av Ivar Kamke och publicerades år 1935, fungerade som medel för att lansera idén om denna rasgrupp inför en bredare publik.¹⁹² Samfundet genomförde även ett fåtal mindre forskningsexkursioner för att skapa vetenskapliga belägg för nordrasens utseende, exempelvis inkluderade antropometriska undersökningar av skelettresten i Linköpingsdomens Spegelgrav och de antropometriska mätningar som presenterades i *Blått blod*.¹⁹³ Föreläsningarna och böckerna var avsedda att visa att den göthiska nordrasen var ett legitimt studieobjekt och det fanns metoder och bestämda kriterier med vars hjälp nordrasen identifierades. Samfundet ville övertyga släktforskare om att nordrasens ättlingar behövde hållas åtskilda från andra raser för att på så sätt skydda deras rasspecifika utseende och egenskaper – en segregationspolitik som krävde att nordrasen först kartlades. Samfundet lanserade nordrasen inför sina medlemmar och inför åhörare som uppmanades bli medlemmar för att förmå dem bidra till denna kartläggning. Samfundet presenterade även exempel på kartläggningar för att dels visa hur en sådan gick till, dels visa vad kartläggningarna tänktes bidra med för kunskapsvinster.

Pedagogiska exempel

Med den göthiska nordrasen som vedertaget studieobjekt kunde Samfundet visa hur och varför det ämnade instruera släktforskare skulle utföra släktkartläggningar. Samfundet publicerade exempel på utredningar som visade hur släktutredningar som följde dess instruktioner inte utfördes av ren upptäckarlust utan syftade till att generera specifika former av kunskap.

¹⁹⁰ Informationen om antalet föreläsningar från åren mellan 1920 och 1938 är hämtade från: Olsson 1938. Informationen om antalet föreläsningar mellan åren 1938 och 1943 är hämtade från: Skandinaviska Släkt-Studie Samfundet 1948. Efter år 1943 upphör samfundet publicera verksamhetsberättelser och information om föreläsningarna från åren 1943 till och med år 1945 har jag hämtat från medlemsbladet. Den sista föreläsning som redovisas var från februari år 1945 och den sista årsstämman som det finns rapporter från ägde rum den 20 april 1945 då fil. Dr. Bo Montgomery valdes till ny ombudsman.

¹⁹¹ Sven Olsson, *The Gothic Race In Word and Picture* by Walter-Valentinson Wolfenstein (Norrköping: Order Of The Golden Griffon, 1933).

¹⁹² Ivar Kamke, & Herman Lundborg, *Svedes of to-day: Portraits reproduced in collotype from crayon drawings* (Stockholm: Norstedt, 1935).

¹⁹³ Olsson 1938, s. 9.

Den släktutredning som Samfundet utförde och som blev mest omtalad var kartläggningen av Greta Garbos 64 anor och hennes östgötska agnatiska släktingar. Samfundet menade att Garbos utseende var typiskt för den göthiska nordrasens fenotyp och att kartläggningen bekräftat att hon var av göthisk nordras.¹⁹⁴ Att utreda Garbos ursprung och publicera resultaten av detta i dagspress var ett sätt för styrelsen att få sin verksamhet omtalad, något de upprepade med internationellt kända namn som Jenny Lind, den Heliga Birgitta och Selma Lagerlöf – samtidigt skapade utredningarna möjlighet för Samfundet att påvisa att det nordiska ursprunget och nordtypens biologiska konstitution var orsaken till människors framgång.

Ett tydligt exempel på hur Samfundet använde släktutredningar för att sprida sina uppfattningar var *Svea Rikes regenter – rasbiologiska randnoter* som publicerades år 1936. *Svea Rikes regenter* var en kartläggning av de adelsläkter som bidragit med regenter till Sverige styre från 1200-talet fram till 1900-talet.¹⁹⁵ Kartläggningarna av adelsläkterna användes av Samfundets ordförande som grundmaterial för att utföra aristogena analyser som skulle förklara adelsläkternas framgångar och missöden med utgångspunkt från släkternas ursprung och grad av anförlust.¹⁹⁶ Ett exempel på en av von Horns aristogena analyser var hans undersökning av Gustaf III:

Sammanställa vi så Gustaf III:s såväl fäderne- såväl som moderneanor, erhålla vi följande siffror: 5/32 Oldenburg, 4/32 Zollern, 4/32 Este, 4/32 Hennegau-Brabant, 4/32 Scheyern, 2/32 Eilenburg, 2/32 Stewart, 1/32 Zähringen, 1/32 Württemberg, 1/32 Vase, 1/32 Nassau, 1/32 Solms, 1/32 Desmier d'Olbreuse, 1/32 Poussard. Av dessa 32 anor är 23 tyska, 4 italienska, 2 skotska, 2 franska och 1 Svensk. Med dessa siffror för ögonen är det lättare att förstå Gustaf III:s teatraliska läggning, hans opålitlighet, hans ordrikhet, lättsinne, flärdfullhet och en del andra egenskaper, som man med bestämdhet måste stämpla såsom onordiska.¹⁹⁷

¹⁹⁴ *Östgöta-Bladet* 24 mars 1933. *Östgöta-Correspondenten* 7 april 1934. *Stockholms-Tidningen* 17 februari 1935. Agnatiska medlemmar är de manliga medlemmarna av en ätt, vilket även kallas patrilinejär härstamning.

¹⁹⁵ Gustaf von Horn, *Rikets regenter: rasbiologiska randnoter* (Stockholm: Skandinaviska släkt studie samfundet, 1936).

¹⁹⁶ Anförlust förklarades i föregående kapitel och von Horn var inspirerad av det upplägg till anförlustberäkningar med hjälp av släktforskning som uppfunnits av Ottokar Lorenz. Släkterna som behandlades var: "Folkunge, av Östgöthisk Bindestam, Ulvunge, av Svensk Bodnestam, Schwerin-Mecklenburg, av slavisk stam, Fommer, av slavisk stam, Scheyern-Wittelsbach, av tysk vasallsläkt, Bonde (båt), av östgöthisk Bindestam, Oldenburg, av tysk vasallsläkt, Sture (sjöblad), av Svensk Bonde stam, Natt och dag (»Sture»), av östgöthisk Bindestam, Vase, av Svensk Bindestam, Scheyern-Wittelsbach, av tysk vasallsläkt, Hennegau-Brabant, av tysk vasallsläkt, Oldenburg, av tysk vasallsläkt".

¹⁹⁷ von Horn 1936, s. 77.

Von Horns resonemang hade ett vetenskapligt färgat språkbruk men hans beräkningar av arvsenheter framstod som lekmanamässiga i jämförelse med de redogörelser som var vanliga inom ärftlighetsforskningen eller rasbiologin.¹⁹⁸ Kaptenens undersökning påminde mer om de spekulationer med arvsenheter som var vanliga inom djuravel, än den terminologi som förekom i vetenskapliga studier om människor. Kartläggningarna av de adliga släkterna fungerade som ett stöd för politiska kommentarer och var ett sätt att övertyga läsaren om att det fanns empiriskt stöd för tesen att rasblandning orsakade urartade människor. De aristogeniska analyserna i *Svea Rikes regenter* syftade till att visa att ingen regent med blandad härkomst hade haft en lyckad regeringstid, författaren hävdade att dessa misslyckanden hade sin orsak i att de inte var biologiskt anpassade för det nordiska klimatet och den svenska kulturen.

Boken hade även en separat bilaga där regenternas antavlor inkluderades och antavlornas grafiska upplägg visade probandens grad av anförlust på ett sätt som var tydligt även för en lekman. Ett exempel på hur graden av anförlust tydliggjordes var antavlan som beskrev slakten Hennegau. Antavlan klargjorde att 18 personer i tre generationsled förekom på mer än en plats i det genealogiska systemet vilket resulterat i en markant anförlust och ökat graden av inavel i slakten.¹⁹⁹ Även om Samfundets ordförande ansåg att en överdriven inavel var riskfylld hävdade han att det var ett större problem att människor som härstammade från olika länder producerade avkomma. Han hävdade att kosanguina giften kunde specialisera önskvärda rasdrag, eller vara en metod för att avla bort icke-önskvärda egenskaper som orsakats av rasblandning – en åsikt som delades av Herman Lundborg.²⁰⁰

Det fanns en pedagogisk tanke bakom Samfundets presentationer bakom redan utförda kartläggningar då de visade hur släktutredningarna tänktes bli empiri för aristogeniska analyser. Släktforskarna förväntades sedan upprepa dessa analyser men med sina egna anor som källmaterial. Uppmaningen att studera adelssläkter var ett led i att göra Samfundets medlemmar delaktiga i en lärandeprocess. Eftersom adelsfamiljernas genealogier var noggrant genomförda och fanns publicerade var de ett utmärkt studiematerial.

Samfundets ordförande ansåg att de styrande svenska adelssläkternas praxis att ingå i strategiska giftermål med gemåler från andra länder skapat degenererade

¹⁹⁸ Ett exempel på att von Horn laborerade med termer han inte full ut förstod var att han på sida 56 i randnoterna använde begreppen genotyp och fenotyp på rätt sätt men vid andra tillfällen blandar ihop genotyp och psyke. Han utförde även beräkningar på arvsenheter på ett sätt som inte påminner om de vetenskapliga metoder som eftersträvades inom rasbiologi utan snarare var vanliga inom djuravel.

¹⁹⁹ von Horn 1936, s. 94.

²⁰⁰ Ett kosanguint gifte är ett giftermål mellan kusiner.

människor och odugliga regenter med olyckliga liv. Kartläggningarna av Sveriges regerande släkter var dels exempel på hur Samfundet menade att släktforskning skulle utföras, dels ett sätt för von Horn att argumentera för att den introducerade svenska adeln degenererat på grund av strategiska giftermål med familjer Samfundet ansåg var rasfrämlingar.²⁰¹ Samfundet använde släktutredningar som bevis för att svenska regenters regeringsduglighet var avhängig av härstamning från den göthiska nordrasen. Samfundet ansåg även att adelsfamiljernas släktutredningar visade att majoriteten av de missöden som drabbat Sverige orsakats av att landets styrande familjer bildat familj med människor från andra länder. Samfundet försökte sprida föreställningar om att människors biologi determinerade deras väsen, förmågor och möjligheter. Samfundets huvudsakliga syfte med kartläggningarna av adelsfamiljer var inte att svärta ned dessa familjers äktenskapspraxis. De var istället ett sätt att förmå släktforskare att kartlägga sina egna anor och ta dem i beaktande innan de bildade familj. Samfundet uppmanade även släktforskare att genomgå en läkarundersökning i samma syfte.²⁰² För detta ändamål publicerade de instruktioner i hur släktforskare skulle bedriva släktforskning på ett sätt som gjorde det enkelt att se om en förening mellan två släkter var tillräddig. Dessa instruktioner lärde även släktforskare att bli delaktiga som informationsinsamlare i ett observatörsnätverk som kartlade den göthiska nordrasen.

Instruktioner

Samfundets instruktioner i släktforskning spreds på flera arenor varav några av dem redan har berörts, exempelvis de instruktioner styrelsen gav lokalavdelningarna samt genom föreläsningar.²⁰³ De mest omfattande instruktionerna spreds genom två läroböcker, även kallade släktböcker. Den första läroboken hade namnet *Släktens bok* och publicerades år 1939 och var utgiven av legationsrådet friherre Carl Evert Åkerhielm men skrevs under redaktionellt biträde av Samfundet. *Släktens bok* omfattade 500 sidor och hade en bifogad handledning författad av

²⁰¹ En intressant bakgrund till von Horns argumentation var att han tillhörde en introducerad adelsätt som flyttat till Sverige på 1600-talet och att den von Hornska ätten i andra sammanhang framställdes ha varit av nordgermanskt ursprung.

²⁰² Olsson 1933.

²⁰³ De föreläsningar som arrangerades av Samfundet och kan beskrivas som instruktioner var: "Släktstudiehandledning" år 1935, "Släktstudiehandledning" år 1936, "Almanackans namnlängd" år 1936, "Släktstudium", år 1939, "Om hembygdsvärd" år 1940, "Om hembygdsvärd" år 1941 samt "Förevisning av släkttavletyper" år 1943. Kortfattade instruktioner framfördes även i de föredrag som huvudsakligen behandlade andra teman som exempelvis den göthiska nordrasens historia.

sekreteraren Erik C:son Swartz.²⁰⁴ Den andra läroboken var utgiven av Samfundet och bar namnet *Familjens krönika*.²⁰⁵ Denna bok publicerades år 1942 och omfattade 478 sidor.

Släktens bok inleddes med ett förord av Selma Lagerlöf som följdes av en inledande text med namnet ”Fädrens minne” som illustrerades med fotografier av runstenar med inhuggna ättlängder.²⁰⁶ Inledningen gav en inramning till bokens instruktioner och idealiserade tidigare generationers sätt att hedra minnet av sina förfäder. Förordet efterföljdes av en stamtavla som hade fyra sidor till sitt förfogande. Stamtavlan var ett traditionellt släkträd som beskrev en stamfader och dennes ättlingar. Denna stamtavla inkluderades som kurios och fick av det skälet inte särskilt mycket utrymme.²⁰⁷ Antavlorna var släktbokens huvudsakliga kartläggningens form och kartläggningen av den förste probanden anor erhöi 42 sidor. *Släktens bok* var inte färdigställd efter det den förste probandens anor var kartlagda. Kartläggningen skulle fortsättas av dennes descendenter i en sektion kallad ”Kommande släktled”. Antavlorna efterföljdes av familjetabeller där information om varje enskild individ och familj registrerades på separata tabellkort. Dessa allokerades 149 sidor. Familjetablerna bokförde nummer i antavlesystemet, födelse- och dödsdatum, födelseort, samt dödsort. De hade även plats för fotografier och korta levnadsbeskrivningar. Efter familjetablerna följde två typer av formulär. Det första formuläret bar namnet ”Kroppsliga och själsliga egenskaper” och var utformat för att sammanställa släktens utseende och karaktärsdrag.²⁰⁸ I formuläret

²⁰⁴ *Släktens bok: antavlor – stamtavlor – biografier – autografier – bildgallerier – urklippssamling* /c [denna släktbok utgiven av C.E. Åkerhielm med redaktionellt bidrag av Skandinaviska Släkt Studie Samfundet och illustrerad av John Sjösvärd], red. Carl Evert Åkerhielm (Stockholm: Kulturhistoriska förlaget, 1939).

²⁰⁵ Skandinaviska Släkt Studie Samfundet, *Familjens krönika* (Stockholm: E. Olofssons boktryckeri, 1942).

²⁰⁶ Selma Lagerlöf figurerade i flera sammanhang som relaterade till rasbiologi under 1900-talets första hälft. Lundborg använde exempelvis hennes porträtt i Den svenska folktypsutställningen år 1919 och gjorde en analys av hennes ansiktsdrag som han ansåg var finska vilket hon avfärdade. Det betyder inte att hon godkände det rasbiologiska program som formulerats av Lundborg eller Samfundets aristogeniska variant. Lagerlöfs text var en hyllning till vad hon uppfattade som äldre tiders sätt att hedra minnet av sina förfäder. Troligtvis blev hon tillfrågad att skriva en introduktion till en släktbok och gjorde det. Jag har inte sett några tecken på att hon skulle ha varit involverad i Samfundets verksamhet.

²⁰⁷ Stamtavlan härstammade enligt handledningen från ett gammalmodigt sätt att släktforska som inte tillhörde den moderna släktforskningens repertoar.

²⁰⁸ Erik C:son Swartz, *Kortfattad handledning vid förandet av Släktens bok* (Stockholm: Gernandts Boktryckeri, 1939), s. 15. Formuläret bokförde ”kroppslängd i cm”, ”vikt”, ”kroppbyggnad”, ”huvudets form”, ”nästrygg”, ”näsans längd och bredd”, ”hårfärg”, ”hårets beskaffenhet”, ”ögonens färg”, ”temperament”, ”begåvning”, ”medfödda lyten”, ”andra sjukliga drag” samt ”utseendet påminnande om nr”. Numret som den sista ledtexten refererade till var numret på en familjetabell. En bild på denna tabell går att se på framsidan av denna bok.

fanns utrymme för information om 165 individer innan denna behövde överföras till kompletteringsblad. Släktbokens andra formulärtyper var ”Levnadsålders- och dödsstatistik”.²⁰⁹ Formuläret skulle fyllas i med individens antavlenummer och levnadsålder. Där fanns plats för information om upp till 1008 anor men det fanns även kompletteringsblad inkluderade så att amatörsläktforskaren kunde tillföra ytterligare anor.

Släktens bok avslutades med kapitel som samlade information om ätten som inte nödvändigtvis följde tabellerna och formulärens former. Kapitlen var ”Släktens historia”, ”Släktens hem”, ”Andra byggnader och platser av släktintresse”, ”Släktens gravar” samt ett kapitel för tidningsurklipp. Efter dessa kapitel tillkom avsnitt som bidrog med förtydliganden av släktforskningsrelaterade ämnen så som lagen om arv, kungliga förordningen om antagande av släktnamn från år 1901 samt ”Genealogisk terminologi”. Det sistnämnda kapitlet bar undertiteln ”kortfattad förteckning över i släktforskning och släktvetenskap allmänt förekommande ord och uttryck”.

Kapitlet ”Genealogisk terminologi” förklarade grundläggande släktforskningsterminologi.²¹⁰ Förteckningen inkluderade även beskrivningar av ärftliga åkommor eller översättningar av sjukdomar och dödsorsaker vars namn förändrats över tid. Med hjälp av dessa översättningar blev det lättare för släktforskaren att använda äldre tiders källor för att studera en släkts ärftliga åkommor eller utröna vad som åsamkat en anas död. Kapitlet inkluderade även en del begrepp som var unika för Samfundet. Samfundet förstod begreppet geneasofi som en sammanslagning av genealogi och aristogenik, aristogenik beskrevs ha en radikalt annorlunda betydelse än hur begreppet användes av Wretman. Samfundets förståelse av begreppet geneasofi inbegrep användning av vetenskaplig släktforskning som ett hjälpmedel för att separera den nordiska rasen från vad det betraktades som skadliga element och invasiva raser – en separation som i slutändan skulle vara ett led i att bilda en ny aristokrati baserad på raslig börd. Förteckningen inkluderade även en stor uppsättning rasbeskrivningar som vittnar om hur Samfundet avgränsade svenskar från grupper de betraktade som icke-svenskar.²¹¹ Samfundet menade att svenskar

²⁰⁹ Swartz 1939, s. 16. Formuläret innehöll ledtexterna: apoplexi (hjärnblödning), blindtarmsinflammation, cancer, difteri, hjärnsjukdom, hjärnförlamning, influensa, lunginflammation, njursjukdom, olyckshändelse, ryggmärgslidande, scharlakansfeber, sockersjuka, tuberkulos, tyfus, åderförkalkning, ålderdomssvagheter samt andra dödsorsaker.

²¹⁰ Många av begreppen förklarades på samma sätt som av Wretman i *Släktvetenskapen* men en påfallande stor del av posterna var genomgångar av biologiska fackuttryck som fenotyp, genotyp eller implex. Iplex var ett annat ord för anförlust vilket beskrevs i föregående kapitel.

²¹¹ I Genealogisk terminologi beskrevs de fem rastyper som stipulerats av Günther, med de lokala variationerna Tattare, Zigenare, Lappar och Walloner. Varje rastyps utseende, egenskaper och sinnelag fanns beskrivna i förteckningen. Alpin östras beskrevs som en rastyp som troligen blivit till i Östeuropa och var ”lägväxt och satt, rundlagd och kortbent, kortskallig med brett,

kunde ha inslag från andra rasgrupper men enbart i de fall de nordiska rasanlagen var övervägande.

Släktens bok var avsedd att traderas från en proband till dennes ättlingar som ett levande dokument. När tabellerna, antavlorna och formulären var fyllda med information var kartläggningen tänkt att fortsätta på kompletteringsblad som tilldelades hela 94 av släktbokens 500 sidor. Kompletteringsbladen möjliggjorde att släktboken följde med en ätt under många generationer. *Släktens bok* avslutades med källhänvisningar och namnregister som bokförde släktnamn, förnamn, titel eller yrke, nummer i genealogin och sidhänvisning för att en läsare skulle kunna navigera i de stora mängderna information. Genom att fylla i släktmedlemmar i nämnda tabeller och formulär skapade bokens ägare en sammanställning av anor och släktingar. Med detta material som utgångspunkt gick det sedan att genomföra en analys av släktens rastyper, ärftliga sjukdomar, begåvningar och karaktärsdrag. Det var sedan möjligt att analysera de data som samlades i *Släktens bok* för att förutsäga resultatet av att en person bildade familj med en av ättens medlemmar – förutsatt att den personen också kartlagt sina anor. I handledningen som följde med som bilaga till *Släktens bok* kommenterade Erik C:son Swartz formulären i *Släktens bok* på ett tydliggörande sätt: ”Olyckliga äktenskap, psykiskt eller fysiskt defekta barn, bero ej bara på makarna själva; de bero på vilka arvsanlag var och en utrustats med, och huru dessa komma att utvecklas i barnen. Det gamla klassiska idealet: En sund själ i en sund kropp, må fortfarande vara rättesnöret. Må vi söka nå detta mål genom utforskandet av de olika arvsanlagen och dessas sammanparande till bästa resultat för nutid och framtid”.²¹² Släktforskningen som lärdes ut av Samfundet syftade till att vara en bidragande faktor för att skapa vad styrelsen ansåg var genetiskt förfinade människor.

---

runt ansikte, brant panna, konkav näsa, bruna ögon, brunt strävt hår, glest skägg och tämligen mörk hudfärg”. Denna rastyp kallades även för ”Race Celtique”. Dinarisk östras beskrevs ha varit ”kraftig, reslig, långbent, kortskallig, med smalt ansikte, mörk hy, mörk hår- och ögonfärg, näsan är oftast konvex, troligen ett främre-asiatiskt inslag [...] Rasen utmärker sig för klumpighet, grovkornighet och bråkighet och har en hög bestraffningssiffra”. Mediterran västras beskrevs ha varit ”lågväxt, med bruna ögon, mörkbrunt till svart hår, tämligen mörk hudfärg och långskallig; hållning och rörelser förråda egenkärlek och behagsjuka [...] Till karaktären slug, lidelsefull, själgrund och lättörd, sinnlig och grym, lat och njutningslysten”. Judar beskrevs i förteckningen som en blandtyp från främre Asien och samfundet menade att en ”jude kan antaga den kristna religionen, men denna handling utplånar på intet sätt hans rasdrag”. Den götiska nordrasen beskrevs uteslutande positivt. Den daliska nordrasen framställdes likna den götiska nordrasen men mer storväxt och med ett bredare ansikte. Båda nordraserna förstods som förgreningar av samma stam.

²¹² Swartz 1939, s 17.

Bortsett från rasbeskrivningarna framstod *Släktens bok* som förhållandevis politiskt neutral i jämförelse med *Familjens krönika* som hade en mer explicit koppling till den nordiska tanken. *Familjens krönika* var indelad i två delar där den första delen innehöll förklarande instruktioner. Den andra delen hade plats för själva kartläggningen. Jag kommer att göra några nedslag för att tydliggöra vad Samfundet ville lära ut med hjälp av *Familjens krönika*.

Den introducerande texten till *Familjens krönika* var en kritik av den moderna människans avskurenhet från det förgångna och framhärdade att Samfundet ville att ätten skulle vara samhällets sammanhållande kitt, något de menade var ett traditionellt nordiskt förhållningssätt till samhällsgemenskapen. Introduktionen betonade det adliga anprovet som föredöme för att skapa ”kärlek till den högre enhet” som var rasgemenskapen och släktskapet, men att det moderna anprovet ”med lika stort intresse konstaterar torparblod som kungablod i släktens anor”.²¹³ *Familjens krönikas* första kapitel bar titeln ”Vårt Göthiska blod” och summerade ”den Göthiska tanken” som var ett upprop för att stärka svenskarnas götiska rasmedvetenhet. Kapitlet tydliggjorde att släktforskning var ett medel varmed Samfundet försökte befästa rasgemenskap som en viktigare gemenskap än nationalitet, medborgarskap och politisk tillhörighet.

I kapitlet ”Vår Göthiska ättgemenskap” förtydligade Samfundet att de menade att den götiska rasgemenskapen var äldre än den svenska nationen och att alla svenskar i en mytologisk mening härstammat från Oden. De tillade dock att i ”det mer kritiska 20:de seklet får man nöja sig med att påvisa sin angemenskap med exempelvis Erik Jedvardsson eller Birgitta Birgersdotter” och tillade att även ”om utforskandet av en enstaka sådan anlinje saknar vetenskapligt värde, kan det bidra till att ge en antydning om den götiska blodsgemenskapens väldiga omfattning”.²¹⁴ I *Familjens krönika* inkluderades en lista över 518 släkter som kunde spåra sina anor tillbaka till 1200-talet och Samfundet påpekade att särskilt ”må bemärkas, att de har alla den heliga Birgittas anor på sin antavla”.²¹⁵ Samfundet inkluderade även instruktioner i nordiskt namnskick som släktforskare uppmanades använda när de namngav sina barn.²¹⁶ Den första delen av *Familjens krönika*

²¹³ *Det Skandinaviska Släkt Studie Samfundet* 1942, s. 7.

²¹⁴ *Ibid.*, s. 28.

²¹⁵ *Ibid.*, s. 30.

²¹⁶ Nordiska släktnamn var enligt Samfundet uteslutande fornnordiska namn. Samfundet instruerade även släktforskare att patronymikon ”ej bör överges, även om ett för ätten gemensamt tredje namn antages”. Förutom att förorda antagandet av germanska släktnamn lärde Samfundet även släktforskare hur de skapade släktvapen enligt konstens regler och hävdade att heraldiken var av nordiskt ursprung. Att nordiska släkter antog släktvapen beskrevs som ett sätt att återgå till äldre nordisk sed. Ätten var enligt Samfundet det nordiska sättet att förstå släktskap och de ansåg att släkt och familj var utländska låneord.

avslutades med kortfattade instruktioner i hur en antavla konstruerades med ett system för 8 generationer och 512 anor. Efter systemet följde pedagogiska exempel på hur källor hämtades från bouppteckningar, ministerialböcker, mantalslängder, jordböcker samt generalmönsterrullor. De flesta av släktforskningens mer tekniska detaljer överlät författarna av *Familjens krönika* till Wretmans *Handbok i släktforskning* från 1916 och *Släktvetenskapen* från år 1924 som jag presenterade i föregående kapitel.

Den andra delen av *Familjens krönika* skulle fyllas med kartläggningen och 41 sidor var tillägnade probandens anor. *Familjens krönika* hade även utrymme för registrering av probandens ättlingar eftersom den, liksom *Släktens bok*, skulle traderas till probandens efterkommande. Något som skiljer *Familjens krönika* från *Släktens bok* var framför allt de begrepp som användes för att benämna varje släktmedlem och instruktionerna i hur probanden skulle etablera en ätt. Varje ätt som beredd utrymme i antavlorna i *Familjens krönika* strukturerades med stamfader som överhuvud. Varje ana i *Familjens krönika* markerades utöver annummer med stamfader, ättnamn, motivering till det tagna ättnamnet, vilket ättmärke denna ätt bar, motivering bakom ättmärket, ättens valspråk samt motivering till varför detta antogs. *Familjens krönika* skiljde sig även från *Släktvetenskapen* i meningen att de agnatiska släktingarna fick företräde framför en biologisk indelning.²¹⁷ I antavlorna och familjetablerna i *Familjens krönika* användes färre tekniska termer än i *Släktboken*, inte heller fanns formulär för kartläggning av ärftliga drag. *Familjens krönika* var mer explicit i sina anspråk på att släktforskningen syftade till att renodla den göthiska nordrasen från främmande rasdrag – i *Släktens bok* skönjdes djävulen snarare i detaljerna.

Efter antavlorna och släkträdets placering av descendestavlan där den förste probandens efterkommande registrerades, dessa inkluderade enligt *Familjens krönika* instruktioner ”alla, som får hans blod i sina ådror. (Även dödfödda ättlingar antecknas, men inga adoptivbarn eller stjuvbarn)”. Instruktionerna inkluderade i *Familjens krönika* tydliggjorde att det enbart var en man som kunde räknas som grundare till en ätt.²¹⁸

²¹⁷ En biologisk indelning påminner om det sätt Wretman strukturerade genealogier både faderns och moders sida i en släkt prioriterades lika då de bidragit till släktens arvs massa. *Familjekrönikan* organiserade de familjer som var del av en antavla utefter fadern som markerades vara överhuvud och varje ätt som bidragit till anorna markerades komma från separata ätter med varsin ättefader.

²¹⁸ *Familjens krönika* innehöll även instruktioner för hur ätteföreningar skulle bildas och inkluderade stadgar för en sådan ätteförening samt exempel på riktlinjer för en ätteförening från 1600-talet. Samfundets medlemmar uppmanades bilda en ätteförening som samfundet menade hade rötter i medeltidens svenska gillen och vars ”ändamål är att stärka släktbandet och bevara kärleken till fädernejorden samt utöva självhjälp inom släkten”. Ätteföreningarna hade flera funktioner för

De avslutande kapitlen av *Familjens krönika* kallades ”Utfyllandet av familjens bok”. Mest intressant för oss här är avsnittet som visar hur Samfundet ville att släktforskare skulle förhålla sig till rashygien:

Rashygieniska (= eugeniska = aristogeniska) erfarenheter lär, att inavel (genom släktgiften) och rasblandning är de båda ytterligheter, som bör undvikas. Svensk lag stadgar dessutom äktenskapsförbud för en person behäftad med vissa sjukdomar, såsom sinnesslöhet, epilepsi, venerisk smitta. Sakkunskapen avråder vidare från äktenskap den, bland vars anor eller andra nära släktingar ärftliga sjukdomar konstaterats

Samfundet betonade:

[...] att man visserligen ej kan ändra sin egen genotyp (= arvanlag), men med tanke på sina efterkommande bör man göra det bästa möjliga val av maka (eller make) och därvid ej se blott till fenotypen (= synliga egenskaper) [...] Gemensam delaktighet av det Göthiska blodet är ett enande ferment, som sammanbinder alla Europeiska nationer, där folkvandringar och vikingtåg gått fram. Vår samhörighetskänsla bör därför ej inskränkas till ett riksbestämt geografiskt område, utan omfatta alla av Göthisk stam, var de än bor i världen.²¹⁹

Citaten tydliggör att Samfundets försök att lära släktforskare producera kunskap var utformade för att förändra hur de genom att involveras i genealogiska kunskapspraktiker, förstod sig själva, samt hur de agerade i förhållande till familjebildning. I *Familjens krönika* fanns inga tveksamheter kring hur en svensk definierades. Enligt Samfundet var svenskar enbart de människor som bedömdes tillhöra nordraserna och människor som föll utanför denna avgränsning definierades som främlingar.

Samfundet refererade till etablerade vetenskapsmän för att legitimera sin verksamhet, något som tydliggjordes i slutet av kapitlet ”Vårt Göthiska blod”. Där inkluderade de rekommenderad läsning.²²⁰ De böcker Samfundet rekommenderade hade som gemensamt tema att en separation av de europeiska rasgrupperna från

Samfundet. Dels tänktes de bli en plattform för att organisera en ätts aktiviteter dels var föreningen tänkt att producera genealogisk kunskap om medlemmarna som sedan skulle föras vidare till Samfundet. Släktforskare skulle organiseras genom sin egen ätteförening där informationen skulle samlas upp och presenteras inför samfundets lokalavdelningar. Krönikorna skulle fungera som ett lokalt arkiv, där information om den egna familjen och ätten registrerades, detta arkiv förväntades traderas inom en ätt under många generationer. Det Skandinaviska Släkt Studie Samfundet 1942, s. 473.

²¹⁹ Det Skandinaviska Släkt Studie Samfundet 1942, s. 471.

²²⁰ Ibid., s. 17. Böckerna var: Olsson: *The Gothic Race In Word and Picture*, Gobineau: *Essai sur l'inégalité des races humaines*, Grant: *The Great Race*, Günther: *Adel och ras*, Hofsten: *Ärftlighetslärans grunder* 1927, Lundborg: *Svenska folktyper* 1919, *Rasbiologi och rashygien* 1922, *Anthropologia Suecica*

andra raser var nödvändig för att säkerställa européernas hälsa och välbefinnande.²²¹ Samfundet legitimerade inte enbart sina idéer om släkttforskning med samtida vetenskapsmän utan beskrev även sin verksamhet som en naturlig fortsättning av äldre tänkares arbeten. Samfundet citerade riksrådet Karl Gustaf Tessin, ledamoten i Svenska Akademin Bernhard von Beskow, Verner von Heidenstam, det Götiska förbundets Esaias Tegnér samt samhällsvetare som Rudolf Kjellén. Deras texter beskrevs som förelöpare till den raspolitik som förordades av Samfundet.²²² Genom att referera till och citera kända personer försökte Samfundet få sin förståelse av världen och människan att framstå som om den var förebådad av kända författare. Samfundet framställde sin verksamhet som en naturlig fortsättning av etablerade politiska, kulturella och vetenskapliga idéer.²²³

Samfundets stadgar fodrade att dess medlemmar kartlades. Kartläggningarna skulle sedan skickas till Samfundets centrala arkiv, där denna information skulle sparas oavsett om utredningarna publicerades eller inte. Medlemmarnas genealogiska uppgifter skulle vara tillgängliga för de medlemmar som bad om dem. Detta tänktes möjliggöra aristogeniska analyser av medlemmarnas anor innan två medlemmar bildade familj.²²⁴ Försöken att bilda arkiv som samlade stora mängder genealogisk information var också ett led i att försöka kartlägga den göthiska nordrasens spridning med hjälp av släkttforskning och ge stöd till de idéer om faran med rasblandning som bland annat lagts fram av Herman Lundborg. I nästa del kommer vi att få se exempel på utfallet av denna mobilisering.

1926, *Rassenmischung* 1931, *Svenskar i nutiden* 1934, Muckermann: *Eugenik* 1930, Stoddard: *Racial realities*.

²²¹ Det Skandinaviska Släkt Studie Samfundet 1942, s. 13. I detta syfte citerade samfundet även professorn i anatomi Nils von Hofstens uttalande om att ”Rasblandning tycks också medföra ökad dödlighet. Det är tänkbart, att mycken psykisk och moralisk disharmoni har sin källa i korsningar mellan alltför olika element”, vilket var ett sätt att legitimera samfundets åsikter om att rasblandning orsakade degenererade människor. Nils von Hofstens komplicerade förhållande till rasbiologin och de rasygieniska projekten under 1900-talet beskrivs utförligt i: Maria Björkman, *Den anfrätta stammen: Nils von Hofsten, eugeniken och steriliseringarna 1909–1963* (Linköping: Diss.: Linköpings universitet, Arkiv, 2011). Samfundet citerade även socialdemokraten Alfred Grotjahn som skulle komma att bli en pionjär på socialmedicinens område och en gemensamhet mellan Hofsten, Grotjahn och majoriteten av de författare som Samfundet rekommenderade släkttforskare att läsa var deras medlemskap i rasygieniska sällskap.

²²² Samfundet betraktade sin verksamhet som en naturlig utlöpare på dessa författares arbete. Jag anser däremot att Tessins uttalande ”Svensk rot alstre folk av ren svensk böjelse!” från 1747, den rasenhet Kjellén talade om och den raskamp Heidenstam skrev om i sina stridsskrifter snarare vittnade om ett äldre språkbruk än den typ av rasenhet och raskamp som förordades av Samfundet.

²²³ Det Skandinaviska Släkt Studie Samfundet 1942, s. 477. I en mening påminner detta om ett åberopande av skandinavisk historia med politiska syften likt hur nazisterna i Tyskland beskrev nationalsocialismen som förebådad av tyska kulturuttryck som exempelvis Wagners operor eller tyska tänkare däribland Friedrich Nietzsche och Emmanuel Kant.

²²⁴ Olsson 1938, s. 27f.

Fotfolket mobiliseras

Herman Lundborg uppmanade släkttforskare att överge studier av heraldik och släktnamn för att istället kartlägga biologiska släktrationer. Hans ambition var att de skulle bli observatörer i rasbiologins tjänst. Samfundet försökte se till att Lundborgs fordran fullbordades genom att popularisera släkttforskning och genom att organisera släkttforskare. Vi har hittills sett exempel på hur Samfundet lärde ut släkttforskning med hjälp av föreläsningar, pedagogiska exempel samt instruktioner som framför allt spreds medelst handböcker. Dessa instruktioner var utformade för att göra släkttforskare till informationsinsamlare i observatörsnätverk som verifierade Lundborgs rasbiologiska utsagor. Jag har även berört Lundborgs egna försök att enrollera släkttforskare i sina undersökningar med hjälp av populärvetenskapliga skrifter, hans utkast till handbok i släkttforskning samt folktypsutställningen som ambulerade i Sverige år 1919. I denna del kommer vi att se exempel på fotfolkets arbete.

Jag har dessvärre inte lyckats lokalisera Samfundets arkiv under mina arkivresor och därav har vi inte tillgång till de genealogier som skickades in till Samfundets styrelse. Arkivhandlingarna från Statens institut för rasbiologi från krigsåren förstördes efter krigsslutet år 1945 och jag misstänker att Samfundets arkiv gick samma öde till mötes – en del av dessa utredningar finns troligen i arkiv som är låsta. Detta återkommer vi till senare i texten.²²⁵ En betydande del av lokalavdelningarnas kartläggningar publicerades dock av Samfundet och vi får ta del av fotfolkets mobilisering och resultaten av dess arbete genom dessa publikationer. Jag kommer även att beskriva ett exemplar av *Släktens bok* samt beröra utredningar som utfördes i samarbete med Lundborg.

De medlemmar som godkände att resultaten av deras utredningar publicerades fick dessa utredningar inkluderade i skriftserien *Genealogia Gothica*. De flesta av familjerna som fanns med var borgarsläkter från Östergötland. Hur stor del av utredningarna som utförts av medlemmarna eller av styrelsen mot betalning framgår inte av publikationsserien. Sekreteraren Erik Swartz var redaktör för *Genealogia Gothica*.²²⁶ Utredningarna skiljde sig inte nämnvärt från andra släktutredningar men

²²⁵ Kartong 3, 1922–1959, Volym 1, B3, Verksamhetsberättelser och verksamhetsplaner, Arkiv: UUA Statens institut för rasbiologi. Verksamhetsberättelser saknas bland annat för åren 1942–1945. Troligtvis innehöll verksamhetsberättelserna samt annat material som försvunnit komprometterande uppgifter angående institutets förhållande i relation till den tyska nationalsocialistiska staten.

²²⁶ Släktutredningarna som inkluderades i *Genealogia Gothica* inleddes år 1930 med åkarätten Jeansson från Karlskrona, vestgötiska tullnärätten Beck-Bergström från Hjo, östgötiska allmogeätten Askegren-Edecrona från Askeby kloster samt den sachsiska vasallättlingen Sibylla Karsochter v. Ellenburg-Wettin och hade år 1937 hunnit fram till östgötiska släkten allmogeätten Ödhelius-

hade det gemensamt att de konsekvent bekräftade varje probands nordiska ursprung. Varje familjefader benämndes även med patronymikon oavsett om de använt sådant eller inte. Sanningshalten i utredningarna har dock ifrågasatts. Exempelvis hävdade genealogen och personhistorikern Bengt Hildebrand att de furstegenealogier som inkluderades i samma skrift var ”löjligt ovederhäftiga i alla avseenden och fullständigt värdelösa” men att borgarsläkternas genealogier ”ha sitt värde”.²²⁷

Instruktionerna i *Släktens bok* ställde höga krav på probandens förmåga. Bokens ägare skulle kartlägga sina anor med födelsedatum, dödsdatum samt levnadsbeskrivningar, men probanden förväntades även kartlägga ärftligheter, lyten, lynnen samt dödsorsaker. Probanden skulle sedan registrera detta i formulär som tillät en analys av en släkts ärftligheter. Att till fullo fylla i *Släktens bok* krävde mer än vad många släktforskare troligtvis mäktade med. Swartz eget exemplar av *Släktens bok* finns kvar i Norrköpings landsarkiv och där hade sekreteraren fyllt i familjetabeller och gjort en genealogisk kartläggning av sin släkt med levnadsbeskrivningar i de fall han haft möjlighet. Han hade dock inte fyllt i någon data i formulären som registrerade ärftliga drag eller dödsstatistik. Huruvida Swartz försökte samla uppgifter om sin släkt för att fylla i formulären i *Släktens bok* framgår inte av de arkivkaplar som är tillgängliga för forskare – tre av kapslarna i Swartz arkiv som innehåller 14 slutna kuvert är låsta fram till år 2033 varav 10 enbart blir tillgängliga för släktingar till sekreteraren.²²⁸

Johannes Hovings antavla publicerades av Samfundet år 1941.²²⁹ Hoving hade svenska, finska, nederländska samt vad som kallades transbaltiska anor men försökte bevisa att denna ryska sida av den Hovingska släkten gick att spåra till Ruserna som anlade handelsstationer längs de ryska floderna på 800-talet. I sin

Lagerholm från Ödeshög. I skriftserien inkluderades även furstegenealogier vilka jag tolkar som pedagogiska exempel.

²²⁷ Bengt Hildebrand, *Handbok i släkt- och personforskning* (Stockholm: Wahlström & Widstrand, 1961), s. 315–316. Hildebrands analys av genealogierna är troligtvis korrekt. Bland annat inkluderades en felaktig genealogi av Vasaätten. Hildebrand kan dock anses partisk och inkluderar även värdeomdömen om Samfundets ombudsman som han bland annat kallar ”uppenbart sinnessjuk” vilket han varken kunde verifiera med källor eller hade utbildning att bedöma. Han menade även att Ombudsmannen ”tydligt var nazist” vilket är ett trovärdigare omdöme med tanke på den corpus Sven Olber Olsson efterlämnade. Vart excentricitet slutade och sinnessjukdom började år 1961 kan ifrågasättas och efter krigets slut var de som valt axelmakternas sida ett lovligt byte. Hildebrand skriver också att Samfundet inte gav ut någon tidskrift vilket inte var sant.

²²⁸ Detta kommer att ske efter att 50 år har passerat sedan Eriks frus död. Tio av dem öppnas enbart för ättlingar till Erik.

²²⁹ Johannes Hoving, *Antavla och namnförteckning över förfäder till Johannes Walter Wilhelm Hoving, Ebba Bertha Elisabeth Hoving, Eva Magdalena (Magda) Hoving Hedman, Karin Maria Hoving Lönegren och Victor Harald Hoving* (Stockholm: Det Skandinaviska Släkt Studie Samfundet, 1941).

kartläggning hade han samlat 84 släktnamn i 116 rubriker samt 31 släktmärken (vapensköldar) men misslyckats med sin grundambition: ”Rådande krig har omöjliggjort tillgången till de ryska arkivalier, som på denna väg skulle kunna föra härledningen tillbaka till de Svenska Gripar eller Vikingar, som på 800-talet grundade ryska riket”.²³⁰ Hoving betonade att hans misslyckande att bevisa sina nordiska anor berodde på att de urkunder som behövdes för att verifiera hans tes var omöjliga att nå, snarare än att det skulle varit något fel på Hovings anor. Samfundets stadgar åberopade att en proband avkrävdes 32 verifierade ”nordiska lant-anor” för att räknas som nordisk typ och exempelvis underkändes undersökningarna i *The Characters of the Swedish Nation* på grund av att de inte levde upp till detta krav. Ordföranden kunde inte belägga sina anor som nordiska. Detta verkar inte varit tillräckligt för att kategorisera honom som något annat än nordisk.

Hovings antavla visar att publiceringarna av antavlor hade fler syften än att kartlägga nordrasen eller påvisa riskerna med rasblandning. Publiceringarna av släktutredningar hade som bisyfte att föra fram Samfundets politiska idéer och motverka sådana idéer de ansåg skadliga. I Samfundets recension av utredningen betonades att: ”Sitt största värde får varje ärligt utförd antavla som ett kampmedel mot klasskampen, den folkförrädiska ideologi, som efter uthemskt mönster skulle ersätta patriotismen” vilket antyder att släktutredningarnas potential som verktyg för att föra fram en viss ideologi vägde tyngre än det vetenskapliga värdet.²³¹ Den Hovingska släkten fortsatte att publicera släktutredningar men de som publicerades efter Samfundets utgåva hade en annan karaktär.

I Swartz arkiv framgår att han, tillsammans med ombudsmannen Frederickson, genomförde arkivforskningar för att verifiera de genealogier som skickats in.²³² Utredningarna ägnades framför allt åt att motbevisa medlemmar som hävdade adliga anor eller för att utreda om en medlem hade icke önskvärda ”utbölingar” i sin släkt. Samma sorts utredningar skedde i vissa fall med kända personer, exempelvis målaren Zorn som utreddes av både Swartz och Johannes Hoving.²³³ För vår del kan Swartz och Fredericksons utredningar framstå märkliga då ombudsmannen hävdade släktskap med en påhittad rysk furste vid namn Sviatopolk

²³⁰ *Nord[stjärnan]* 1939–1945, s. 55

²³¹ *Nord[stjärnan]* 1939–1945, s. 56.

²³² Korrespondens mellan Swartz och ombudsmannen Frederickson visar att de samarbetat för att verifiera eller motbevisa genealogier och påstådda släktskap sedan 1920-talet och titulerade varandra ”Min högt vördade broder”. Se: Erik C:son Swartz, Brev och anteckningar från sign A. F. (= Adalbert Frederickson, alias Sven Olsson eller Knas Ofson) 1922, u.å., vol. 3, Sjätte generationen: Erik C:son Swartz (1887–1963), Släkten Swartz i Norrköping, Norrköpings Stadsarkiv.

²³³ Impulsen till just denna undersökning kom sig av att artiklar i svensk dagspress påstått att Zorn härstammade från en adelsläkt.

Fedorovitsch Sontsov, ett släktskap som motbevisades i artikeln ”Ogräs i ordensfloran” publicerad i *Aftonbladet* år 1940.²³⁴ Det ordenssällskap som organiserades av ombudsmannen var även baserat på förfalskade ordensbrev inköpta av en känd förfalskare vid namn Otzenberger. Arthur Gobineau hade också hävdad släktskap med en påhittad furste, ett falsarium som var känt för både Lundborg och Samfundet.²³⁵ Måhända kopierade ombudsmannen Gobineaus tillvägagångssätt för att tillskansa sig trovärdighet och titlar som tillät honom att sprida sina idéer på fler arenor än hans egen börd tillät.

En släktforskare som följde Lundborgs uppmaningar att bedriva rasbiologisk släktforskning var kyrkoherden Bertil Hasselberg. Vi kan följa detta arbete i publikationen *Släkten Arbmänn från Arboga* som trycktes 1939 och är den skrift som enligt mina efterforskningar lyckats följa Lundborgs uppmaning med störst framgång.²³⁶ Hasselberg var förutom kyrkoherde i Funäsdalen även ordförande för den Arbmanska släktföreningen som fortfarande är verksam. Hans fotarbete i den rasbiologiska släktforskningens tjänst uttrycktes tydligast i publikationen. Jag har inte hittat några belegg för att Hasselberg skulle ha varit medlem i Samfundet men han höll en föreläsning som ingick i dess föreläsningsserie. Hasselberg hade även korresponderat med Herman Lundborg sedan tidigt 1920-tal. Detta framgår av arkivmaterial som finns både i det Arbmanska släktarkivet och i Lundborgs sparade brevsamling.

I Hasselbergs arkiv återfinns även det Antropologiska undersökningsblad som trycktes av Statens institut för rasbiologi för att kartlägga värnpliktiga män inför *The Characters of the Swedish Nation*. Bladet hade troligtvis skickats till Hasselberg av Lundborg. Undersökningsbladet var ett registerkort som användes vid mätningarna av värnpliktiga. Detta indikerar, utöver korrespondensen, att Lundborg och kyrkoherden till viss del samarbetade med att kartlägga folktyper. Troligtvis såg Lundborg i Hasselberg en bundsförvant vilken möjliggjorde insyn i de norra delarna av Sverige. Lundborg fick vägledning av Hasselberg rörande möjligheten att få kontakt med ”Idrelapparna” och kyrkoherden ordnade även med bostad för Lundborgs forskningsvistelse i Mittådalen.²³⁷ Lundborg betalade Hasselberg för anteckningar rörande samer år 1924. Hasselberg var även engagerad i det Nordiska

²³⁴ Poursuivant (A. Berghman), ”Ogräs i ordensfloran”, *Svenska Dagbladet* 08/12 1940. Se även: Conde Enrique-Carlos, Zeininger de Borja, ”L'ordre De Saint-Lazare”, *Revista Hidalguía número* 3 (Madrid: 1953), s. 514.

²³⁵ Gobineaus påhittade anor påtalades av Lundborg redan i hans populärvetenskapliga texter om släktforskning år 1914.

²³⁶ Bertil Hasselberg, *Släkten Arbmänn från Arboga. Dess genealogi och historia* (Uppsala: Appelbergs boktryckeriaktiebolag, 1939).

²³⁷ Herman Lundborgs brevsamling, Hasselberg, Bertil 1897 – 1965, kyrkoherde i Funäsdalen, 1924 (2), Uppsala universitetsbibliotek,

muséets blad *Meddelanden från Etnologiska undersökningen* där han var delaktig i att organisera en kartläggning av de norrländska bygdernas tattare.²³⁸ I Hasselbergs arkiv finns kvitton som visar att han lånat fotografier från Rasbiologiska institutet, kallade dispositiv, som avbildade svenska rastyper vilka troligtvis användes vid föreläsningar.²³⁹ Hasselberg hade ett intresse i att kartlägga de samer som fanns i Norrland och Nordnorge.²⁴⁰

Kyrkoherden Hasselbergs släktutredning rymdes på 128 sidor och innehöll bland annat levnadsbeskrivningar, schematiska genealogiska tabeller, traditionella släktträd, dödsfotografier, släktfotografier och redovisningar av släktens materiella lämningar. Den del av den Arbmanska släktföreningens kartläggning som är av intresse för oss här är det avslutande avsnittet ”Släktkaraktäristik”.²⁴¹ Avsnittet är en antropologisk analys av 23 personer bestående av ”arbmän” och ”arbmansättlingar” samt två personer gifta med ”arbmän”. De insamlade uppgifterna presenterades i en tabell som delade upp individerna i sju familjer och varje individ markerades med nummer och bokstäverna k eller m vilket avslöjade könet på personen. Tabellen avslöjade sedan varje persons kroppslängd i cm, ögonfärg, hårfärg, huvud index, ansiktsindex och typ. Varje individs typ betecknades antingen vara ö. n. vilket beskrevs vara ”övervägande nordiska typer” med ”ljus ögonfärg och ljust hår, kroppslängd hos män över 168 cm., huvudets längd-bredd-index lägre än 78” eller l. b. vilket betecknade ljusa blandtyper som var ”ljusa, som äro kortare i växten eller mera kortskaalliga” samt m.m.t. som betecknade ”mellanska typer” med ljus ögonfärg, brunt hår eller mörka ögon och med ljust hår. Typbeteckningarna var hämtade från Rasbiologiska institutets undersökningar av värnpliktiga år 1922–1926 som publicerades i *The Characters of the Swedish Nation*.

Tabellen efterföljdes av en analys av sammanställningen där Hasselberg utreder från vilken del av släkten olika egenskaper ärvts som långskallighet, hårfärg och längd. Kyrkoherden noterar också att släktens gränsvärden bör ligga inom den

²³⁸ Bertil Hasselberg, ”Frågelista 78 TATTARE”, Volym 35, Hasselbergiska släktarkivet 1835 – 1929, Landsarkivet i Östersund.

²³⁹ Bilderna inkluderade avbildningar av 16 nordiska typer, 9 Östbaltiska typer, 1 svensk jude, 10 ”Lapska” typer, 1 Wallonsk typ, 5 ”Zigenare och tattare” och även bilder på Rasbiologiska Institutet i Uppsala samt ”Nordens bebyggelse 2000 år f. kr.” Bertil Hasselberg, ”Härmed erkännes att jag från Rasbiologiska Institutet till läns erhållit nedan angivna dispositiv”, etnologiska undersökningar, från mapp 3 och 16, Vol. 35, Hasselbergiska släktarkivet 1835 – 1929, Landsarkivet i Östersund.

²⁴⁰ I Bertil Hasselbergs arkiv finns en stor uppsättning kartor och utredningar från den norska statistiska centralbyrån som beskriver befolkningsfördelningen i de norra delarna av landet med ”särlig hensyn til nasjonalitet”. Utredningarna och kartorna fäste stor vikt vid att beskriva olika samiska grupperns hemvist. Samer särskildes från etniska normmän och svenskar och visade fördelningen mellan dessa grupper med cirkeldiagram. Se: Bertil Hasselberg, Bertil Hasselberg från mapp 7 och 8, Vol. 36, Hasselbergiska släktarkivet 1835 – 1929, Landsarkivet i Östersund.

²⁴¹ Hasselberg 1939, s. 117.

nordiska typen då de alla förmodats dela förfäder och påpekar att tabellen visar att så var fallet. Han försökte även beskriva raskaraktären hos de generationer i släkten som han inte lyckats införskaffa mätvärden på genom att studera porträtt och jämföra kroppsbyggnad, hårfärg och ögonfärg med informationen som fanns med i tabellen. Utifrån dessa jämförelser kunde Hasselberg påstå: ”Ehuru de nordiska raskänmärkena äro övervägande, uppträda avvikelser i alla dessa familjer, starkare än i den följande generationen. Avvikelserna peka på inslag av alpin ras, vars raskaraktärer äro kortväxthet, kortskallighet, mörkt hår och bruna ögon”.²⁴² Han spårade även från vilka släktgrenar olika drag kunde härledas: ”Främmande rasinflytande kan genealogiskt påvisas genom dillnerska mödernet Björkebaum [...] där anor går till Sydtyskland och de baltiska länderna”.²⁴³

Utredningen innehöll också en kortare kartläggning över kropps- och själskaraktäristik där den ena sidan av släkten bedömdes vara slanka och leptosoma med några få representanter av pyknisk typ. Släktens själskaraktäristik beskrevs innehålla en underliggande häftighet, en kristen livsinställning, en utpräglad plikt-känsla samt en viss släktlätthet som uttryckt sig i bristande produktivitet. Även beträffande de själsliga dragen genomförde Hasselberg en kortare analys av vilka släktgrenar som bidragit med vilka personlighetsdrag och utseenden. Den slutgiltiga bedömningen av släktens själsliv var att ”Granskningen visar det arbmanska arvet som övervägande cyklothym, det dillnerska som övervägande schizotym, för att nyttja Kretschmers terminologi”.²⁴⁴ En egenskap som Hasselberg bedömde var vanlig hos släktmedlemmarna var en motståndskraft mot massuggestionens verkningar och brist på känsla för ”vad som tillfälligtvis är opportunt, i religion som i politik eller i människoförföljelse”. Denna typ av kartläggningar fanns inte med i släktföreningens publikationer av senare dato än år 1939. Hasselbergs utredning är inte enbart den utredning som tydligast visar hur en kartläggning såg ut när probanden tog Lundborgs uppmaningar på stort allvar – det framstår även som att han har varit samvetsgrann då han inte dolde påbrå i sin släkt som inte nödvändigtvis stämde in på idealbilden av vad dessa släktforskare helst ville uppnå.

Släktforskare som observatörer i rasbiologins tjänst

Vid 1900-talets inträde ställdes släktforskning inför en situation som var ny för dess tillvaro som kunskapspraktik. Det var inte ovanligt att förstå individer som

²⁴² Hasselberg 1939, s. 119.

²⁴³ Dillner och Arbman var två grenar av släkten.

²⁴⁴ Hasselberg 1939, s. 121.

representanter för biologiska raser och kartläggandet av släktskap som en metod för att skapa empiri till gagn för vetenskapliga studier. Vetenskapsmän använde släktforskning för att försöka avslöja reglerna bakom hur egenskaper och sjukdomar ärvdes.²⁴⁵ Lundborg och andra rasbiologer ansåg även att släktstudier var ett verktyg med vars hjälp det gick att identifiera probandens rastillhörighet – ett komplement till att mäta individers kroppar, studera utseenden eller analysera personlighetsdrag. Under 1900-talet började lekmän användas som observatörer för att kartlägga stora och föränderliga material i allt större utsträckning inom exempelvis väderförändringar i svårtillgängliga områden men även många andra områden. Det var därför inte långsökt att vetenskapsmän som Lundborg och likasinnade försökte lära släktforskare att bli observatörer med målet att producera spridningskartor av svenska rastyper, samt analysera vad de kallade den nordiska typens hälsotillstånd.

Under 1900-talets första hälft genomförde vetenskapsmän omfattande kartläggningar för att återge spridningen av olika rastyper i Sverige. Den mest omfattande och omtalade kartläggningen av Sveriges rastyper genomfördes av institutet för Rasbiologi och publicerades som *The Racial Characters of Sweden: Anthropologia Suecia 1926*.²⁴⁶ Studien som låg till grund för *The Racial Characters of Sweden* baserades på mätningar av 47387 mönstrande män och var den mest omfattande kartläggning Institutet genomförde under sin verksamhet. Den sammanställning av den övervägande nordiska typens spridning som publicerades i *The Racial Characters of Sweden* ifrågasattes av Samfundet. Man menade att studiens spridningskartor var missvisande eftersom kartläggningarna räknade en del människor med utländsk härkomst som nordiska typer då studien enbart använde antropometriska mätningar som metod. Samfundet ansåg att vetenskaplig släktforskning kunde bidra till att skapa bättre spridningskartor över Sveriges rastyper än de antropologiska kartor som presenterades i institutets studie. Även Lundborg försökte förmå släktforskare att samla material om släkter. Han ville använda släktforskarnas insamlade material för att belägga att rasblandning hade förödande konsekvenser för det svenska folket.

Jag menar att en popularisering av släktforskning fyllde flera syften för Lundborg och Samfundet. Formulären och tabellerna de spred var inte enbart konstruerade för att möjliggöra analyser av ett stort antal människor. När de försökte lära släktforskare att vara delaktiga i kartläggningen av den göthiska nordrasen försökte de samtidigt övertyga släktforskare om att de tillhörde en utrotningshotad rastyp.

²⁴⁵ Detta exemplifieras bland annat av Herman Lundborgs avhandling som behandlats tidigare i detta kapitel.

²⁴⁶ *The Racial Characters of the Swedish Nation: Anthropologia Suecia 1926*, red. Frans Josua Linders & Herman Lundborg (Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1926).

Släktforskning fungerade även som propaganda för att övertyga svenskar om att det ideala samhället var ett samhälle med blodsband och rastillhörighet som sammanhållande kitt och att nordrasen var kronan på människans evolutionära och kulturella utveckling. Samfundet och Lundborg försökte även sprida idén att perioder av upplevd kulturell, vetenskaplig och ekonomisk försämring, det som i samtiden kallades degeneration, berodde på att människor från den nordiska rasen bildat familj med andra raser – ett eko av Gobineaus pessimistiska kulturteori från 1800-talet.

Samfundet lärde även ut släktforskning i syfte att förändra hur släktforskare resonerade gällande hur och varför de bildade familj. Släktböckernas ägare förväntades använda kartläggningarna för att undvika att familjebildningar gav upphov till rasblandning samt för att se till att åtråvärda ärftliga egenskaper förstärktes och icke-önskade ärftligheter undveks.²⁴⁷ Samfundet föreställde sig att en probands antavla fylld med uppgifter om rastillhörighet och ärftliga drag skulle bli till vägledning vid selektiv avel av människor på samma sätt som rashästarnas stamböcker visar storlek, förmågor, utseende och härstamning – med dessa hjälpmedel ville Samfundet skydda den nordiska typen från rasblandning samt ärftliga sjukdomar.²⁴⁸ Samfundet menade att den nordiska människotypen gick att identifiera med hjälp av hårfärg, skullform, ögonfärg, hudton och härkomstutredningar. Med hjälp av dessa människor ämnade Samfundet skapa en blodsaristokrati. Denna blodsaristokrati antogs bli startskottet för en ny europeisk glansperiod. För Samfundet var släktforskning ett led i detta arbete. Samfundet betonade att ”Rasläran och ärftlighetsforskningen ropa på en ny adel, en ideell ungdom av alla samhällsklasser, med en vilja att rikta sin strävan mot ett vida högre mål än deras egen individuella existens”.²⁴⁹ Samfundet ville att släktforskare förutom att bidra till att kartlägga den nordiska typen även skulle internalisera ett ansvar gentemot den nordiska rasen och dess framtid.²⁵⁰

²⁴⁷ Samfundet försökte popularisera vetenskaplig släktforskning som ett led i att separera den göthiska nordrasen från samer, judar samt romer. De var oroade över att den nordiska rasen skulle blandas ut och bli något som de kallade för en hybrid-ras. De ville även avla bort handikapp och förstärka begåvningar genom att släktforskare själva anpassade familjebildningar efter de resultat som de upptäckte genom att studera sina antavlor. Beträffande de ärftliga dragen påminner detta om de steriliseringar som genomfördes under 1900-talet. Se: Björkman 2011.

²⁴⁸ Motsvarande utredningar krävdes för att få arbetstillstånd i Tyskland efter Nürnberglagarna trädde i kraft år 1935, där varje tysk avkrävdes en genealogisk utredning som bevisade icke-judiskhet. Intygen kallades för Ahnenpass och har beskrivits i: Eric Ehrenreich, *The Nazi ancestral proof: genealogy, racial science, and the final solution* (Bloomington: Indiana University Press, 2007).

²⁴⁹ Olsson 1933, s. 16.

²⁵⁰ I Samfundets publikationer framgick det att styrelsen förväntade sig att en person av nordisk ras präglades av en nordisk ande och ett nordiskt tänkande vilket innebar att denne värdesatte den nordiska rasen framför allt annat.

Maja Hagerman skriver i antologin *De intellektuellas förräderi?* att Lundborgs namn fungerade som ett kvitto på att de rasläror som fördes fram i Tyskland under 1930-talet var vetenskapligt trovärdiga.²⁵¹ Även i denna fallstudie ser vi hur Lundborgs namn användes i syfte att legitimeras Samfundets förståelse av raser. Samfundet avfärdade dock misstanken att dess organisation skulle vara en förgrening av den tyska raspolitiken. Istället framställde man sig som ett samfund som försökte återlansera Gobineaus tänkande och som en del av ett internationellt nätverk som bedrev vetenskapliga studier av nordrasen. Samfundet ansåg att 1900-talets rasbiologi bekräftade fransmannens teorier om än omformulerad med tidens naturvetenskapliga terminologi och med en förståelse av människan som en biologisk varelse formad av evolutionära processer. Genom att studera Samfundets publikationer, dess föreläsningar och det kartläggningsprojekt man försökte få till stånd blir det tydligt att dess verksamhet präglades av liknande förståelser för de europeiska folken som nationalsocialisterna.

När släktforskning började användas som arbetsmetod inom flera vetenskaper och släktforskare kunde användas som observatörer, öppnade detta upp för att popularisering av släktforskning skulle användas för att försöka förmå lekmän att bidra till kartläggningar med politiska syften. Denna fallstudie har belyst en kartläggning där de politiska implikationerna var tydliga. Samfundet var inte perifert utan lyckades engagera kända forskare. De föreläste bland annat på Skansen och i församlingar kring Stockholm och Norrköping samt höll möten på Grand Hôtel. Samfundets verksamhet omtalades även i dagspress.²⁵² Samfundet lyckades dock inte genomföra en heltäckande inventering av Sveriges göthiska nordras, inte heller lyckades Samfundet övertyga statsmakten om att införa ett rasförädlingsprogram i syfte att avla fram en blodsaristokrati. Herman Lundborg dog år 1943 och Institutets verksamhet frångick Lundborgs metoder, forskningsfrågor och förståelse för raser under ledning av statistikern Gunnar Dahlberg som tillträdde år 1935.²⁵³ Samfundet upphörde med sin verksamhet efter krigets slut och hade enligt redaktören för *Genealogisk Tidskrift* Christopher von Warnstedt sitt sista sammanträde våren år 1946.²⁵⁴

²⁵¹ Maja Hagerman, ”Herman Lundborg och den nazistiska världsbilden”, i *De intellektuellas förräderi?*, red. Maria Björkman, Patrik Lundell & Sven Widmalm (Lund: Arkiv, 2016), s. 159.

²⁵² Enligt uppgifter från Samfundet hade de även uppemot 1000 medlemmar men denna information är svår att bekräfta eller motsäga.

²⁵³ Se bland annat Maria Björkmans översiktliga genomgång i: *Medicinska moraler och skandaler: vetenskapens (etiska) gränser*, red. Motzi Eklöf (Stockholm: Carlssons, 2019), s. 90.

²⁵⁴ Christopher von Warnstedt, *Genealogisk tidskrift* (Stockholm: Föreningen för släktforskning, 1946), s. 149. Jag har inte hittat några uppgifter i arkiv som bekräftar detta. Warnstedts påstående är troligtvis korrekt då det inte finns några publikationer efter detta datum. Sven Olber Olsson dog år 1944 och hade fram till dess varit Samfundets mest hängivne skribent. Warnstedt

Avslutning

Släktforskning som kunskapspraktik har förändrats markant de senaste 300 åren. Släktforskning har använts i många olika områden, för att belägga släktskap och äganderätt eller lösa tvister. Släktforskning, eller genealogi som det även kallas, har sällan varit en solitär verksamhet praktiserat av människor i ensamhet. Tidigare forskning har visat oss att genealoger använde sig av nätverk av människor som samarbetade i syfte att skapa kunskap redan på 1700-talet. Det fanns dock flera skillnader mellan de försök att instruera amatörsläktforskare att bli uppgiftsinsamlare i de observatörsnätverk vilka lanserades under 1900-talets första hälft och de tidigmoderna kunskapsproducerande nätverken. De nätverk av människor som producerade genealogisk kunskap under 1700-talet bestod av professionella genealoger och arkivarier vilka samarbetade i syfte att säkerställa furstars och adelsfamiljers anor genom släktkartläggningar. De nätverk som existerade under 1700-talet förde inte bok över sina probänders rastillhörighet vilket skulle komma att bli en 1900-talsaffär, inte heller förde de bok över de ärftliga drag som präglade en släkt – en praxis som tog sina första staplande steg under 1800-talet.

De mest påtagliga nymodigheterna hos den typ av släktforskning som lanserades under första hälften av 1900-talet var de variabler som släktforskare förväntades samla in samt förväntningar att kunskapsformen skulle kunna bidra till vetenskapliga kartläggningar. Under första hälften av 1900-talet lanserades även ett flertal försök att enrollera amatörsläktforskare att samla in uppgifter vilket förväntades möjliggöra större materialinsamlingar samt insamling av empiri som förändrades över tid. Eftersom amatörer instruerades till att bli informationsinsamlare som samlade in uppgifter utifrån gemensamma riktlinjer väcktes förhoppningar om möjligheten att kartlägga ett större antal släkter än vad enskilda forskare eller institutioner tidigare förmått. Jag har i denna studie beskrivit ett par försök att handleda amatörsläktforskare att samla in dessa uppgifter. Låt mig summera de fallstudier vi precis tagit del av.

I denna undersöknings första fallstudie får vi se hur den vetenskapliga släktforskningen lanserades i Sverige av rådmannen Johan Wretman med hjälp av läromedel som bestod av publicerade läro- och handböcker i släktforskning. I denna fallstudie ser vi ett exempel på ett försök att lära amatörsläktforskare bli del av olika typer av observatörsnätverk vilka samlade in genealogiska uppgifter till veten-

---

skriver vidare att Samfundet var ”den äldsta av de alljämt fortlevande rent genealogiska, landsomfattande sammanslutningarna” men att Samfundet ”huvudsakligen varit inriktad på sällskaplig samvaro och förbindelser med utlandet”. Det senare citatet åsyftar troligen att Samfundet inte publicerade fler genealogier än de som publicerades i *Genealogia Gothica* men han bortser från de utredningar som sparades i Samfundets arkiv eller presenterades i föreläsningar.

skapliga kartläggningar. Instruktionerna syftade dock inte till att förmå släktforskare att bidra till ett specifikt kartläggningsprojekt utan att försöka göra dem förmögna att bidra till kartläggningar över lag. Wretman lade ner stor möda på att förankra släktforskningen med modern vetenskap och ämnade få släktforskare att vara lyhörda för expertisen i respektive vetenskapsfält. Frågor om exempelvis ärftlighet och rasbiologi lämnade han dock helt därhän till vetenskapen. Wretman försökte förankra släktforskning i modern vetenskap men det var även en vision som omhuldade klassiskt konservativa politiska idéer. Wretman ämnade främja en medvetenhet hos släktforskarna om deras förgångna, deras förfäder, förfädernas kultur och deras nationella identitet och gemensamma trosuppfattning – de vetenskapliga anspråken var ett sätt för Wretman att legitimera genealogi som kunskapspraktik och även hans konservativa politiska idéer.

I den andra fallstudien får vi se hur det Skandinaviska Släkt Studie Samfundet populariserade vetenskaplig släktforskning med hjälp av olika sorters läromedel som pamfletter, föreläsningar, läroböcker, handböcker och tidskrifter. Samfundet ville inte lära släktforskare att bidra till vilken vetenskaplig kunskapsproduktion som helst, för Samfundet var den vetenskapliga visionen huggen i sten. De ämnade att släktforskare dels blev övertygade om Samfundets förståelse av den nordiska rasen och Samfundets förståelse av denna rasgrupps betydelse för Europas civilisationsutveckling, dels använda släktforskning som redskap i syfte att bidra till att i förlängningen avla fram en större koncentration av människor med övervägande nordiska rasanlag. Samfundet försökte locka till sig medlemmar i syfte att enrullera dem till ett specifikt kartläggningsprojekt som skapades med en tydlig agenda, vetenskapliga anspråk var ett sätt för Samfundet att skapa legitimitet för detta kartläggningsprojekt.

En tydlig skillnad mellan de två fallstudier jag har presenterat är de skilda föreställda gemenskaper som konstruerades i fallstudiernas läromedel: ett begrepp som jag hämtat från historieforskningen om nationalismens ursprung vilket myntades av socialantropologen och statsvetaren Benedict Anderson.²⁵⁵ I de två fallstudierna ser vi exempel på två olika konstruktioner av svenskars föreställda gemenskap, konstruktioner som visar skillnader mellan samtida förståelser av nation och ett folk och hur släktforskning tänktes brukas samt tydliggör att dessa förståelser var helt oförenliga. Svenskars föreställda gemenskap så som Wretman framställde den i de läromedel som jag presenterade i den första fallstudien var en nationell gemenskap baserad på kristen konservatism där ätten stod i centrum av samhällsbygget. I Wretmans läromedel framträder en gemenskap med gemensam historia, ett

²⁵⁵ Benedict R. O'G Anderson, *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism* (London: Verso, 2016).

gemensamt språk och kultur, en gemensam kungamakt samt gemensam trosuppfattning. Blodsband inom ätten var av stor vikt för denna gemenskap men ättgemenskapen var öppen för nytillskott. Genom att släktforska lärde sig amatörsläktforskaren mer om denna nationella och kristet påbjudna gemenskap, dess historia samt sin relation till och plats i den. Det är tydligt att Wretman ville skapa en känsla av ansvar hos amatörsläktforskare att vårda denna nationellt och kulturellt definierade gemenskap.

Samfundets vision av svenskars föreställda gemenskap, vilken vi fick ta del av i den andra fallstudien, skiljde sig avsevärt från Wretmans vision. Enligt Samfundet trumfades rastillhörighet nationalitet, denna gemenskap inkluderade enbart de som bar på vad som kallades den nordiska rasens ärftliga drag och utseende. Samfundets förståelse av svenskars föreställda gemenskap var en rasgemenskap baserad på en specifik typ av rasbiologi formulerad av Hans F. K. Günther. Denna gemenskap var i en mening bredare än den nationella då den överskred nationsgränser men var även snävare då den enbart inkluderade individer som stämde in på de rasbiologiska kriterierna. Det betyder även att de svenska medborgare som inte räknades som bärandes dessa rasdrag exkluderades från denna gemenskap då de enligt Samfundet inte var sant svenska. Dessa rasdrag baserades framför allt på utseende samt personlighetsdrag men skulle dessutom verifieras med en släktundersökning i syfte att säkerställa att de som inkluderades i gemenskapen enbart hade nordiska lantanor.²⁵⁶ Enligt Samfundets vision skulle amatörsläktforskare dels släktforska för att bli medvetna om denna rasgemenskap, dels i ett längre perspektiv använda släktforskning i syfte att renodla svenskarnas nordiska rasanlag – amatörsläktforskarnas genealogier tänktes komma att fungera likt hästars stamtavlor vid avel. De ville att amatörsläktforskarna skulle anamma en ansvarskänsla inför att förvalta den nordiska rasgemenskapen och dess framtid.

Det fanns fler försök i tidsperioden att etablera observatörsnätverk som inkluderade amatörsläktforskare vilka jag hitintills inte berört: ett exempel är fil. dr Johannes Kjellströms *Svenskt-Nordiskt släktforskningsinstitut. Ett kulturprogram för forskning och skola* från år 1945. Publikationen var ett försök av Kjellström att inrätta ett släktforskningsinstitut med avdelningar för släkthistoria, släktbiologi samt släktpsykologi. Dessa avdelningar skulle i samklang undersöka det svenska folket med hjälp av de genealogiska samlingar som fanns. Institutet tänktes dock ha fler funktioner än rent kunskapsproducerande. Författaren ville utöver detta institut även inrätta släktarkiv vid de allmänna ungdomsskolorna och släktforskning som eget ämne. I ett av de kursförslag han inkluderade i boken föreslogs att eleverna

²⁵⁶ Jag visade dock i fallstudien att denna rasgemenskap inte var helt sluten: en släkt kunde nordifieras, en process som Samfundet ansåg krävde att en probands släkt bildat familj med människor med nordiska rasdrag i tio generationer.

skulle presentera sina antavlor för varandra samt skriva referat av kända rasbiologiska uppsatser.²⁵⁷ Han ansåg att popularisering av vetenskaplig släktforskning var *det viktigaste* bildningsmedlet för ”att stärka konsistensen av ett nationellt medvetande”. Han skrev vidare att släktforskning ”fäster sinnet vid det naturliga i att vårda tradition och kulturarv, den öppnar blicken för de dugliga människorna och livets verkliga moral och dess bjudande högre makter, den eggjar till självuppföstran och bringar släkten och dess anlag i blickpunkten för det tydliga seendet, inte utan sin betydelse vid familjebildning”.²⁵⁸ Citaten visar Kjellströms förhoppningar om att dana ett folk och en nation. Hans sätt att förstå släktforskning som en kunskapspraktik med fostrande egenskaper och en självklar förankring i eugeniska strävanden var talande för tiden. Kjellströms ambitioner speglar tydligt tidens förväntningar om den vetenskapliga släktforskningens dubbla funktioner vilket vi även har sett i fallstudierna jag presenterat.

Förvånansvärt lite historieforskning har behandlat populariseringarna av den vetenskapliga släktforskningen utförligt men som jag nämnde i inledningen finns det exempel på forskare som berört fenomenet och jag tar mig friheten att kommentera dessa här.

Vetenskapshistorikern Bernd Gausemeier har som jag beskrivit undersökt den vetenskapliga släktforskningens grundare Ottokar Lorenz. Han har även undersökt hur släktforskning användes som metod av vetenskapsmän men har inte undersökt hur kunskapspraktiken lärdes ut till lekmän och därmed inte heller besvarat frågan om huruvida populariseringen av vetenskaplig släktforskning kan betraktas som försök att lära amatörsläktforskare bli fältarbetare. Han har dock nämnt att denna önskan fanns hos både Lorenz och andra tyska forskare. Av dessa skäl kompletterar min studie Gausemeiers undersökningar då jag undersökt teman hans forskning antytt men inte fullföljt. Jag har även valt att koncentrera studien till Sverige till skillnad från Gausemeier som företrädesvis undersökt Tyskland och endast berör Sverige i meningen att Lundborg sammanställde genealogier för sin avhandling. Staffan Müller-Wille & Hans-Jörg Rheinberger och Amy Bix har berört hur vetenskapsmän utbildat assistenter till att samla genealogiska uppgifter men har inte undersökt hur amatörer instruerades att bli uppgiftsinsamlare till gagn

²⁵⁷ Johannes Kjellström, *Ett svenskt-nordiskt släktforskningsinstitut: ett kulturprogram för forskning och skola* (Uppsala: Almqvist & Wiksells boktryckeri AB, 1945), s. 340. Kjellström skrev att han testat detta kursupplägg vid åtminstone ett tillfälle och att det varit mycket populärt. Vilken skola kursupplägget testats vid är oklart. Uppsatserna som åsyftades var exempelvis Herman Lundborgs *Släktforskning och familjeregistrering* eller Nils von Hofstens *Ärftlighetsläran grunder*.

²⁵⁸ Kjellström 1945, s. 16. Uttrycket ”bringar släkten och dess anlag i blickfånget för det tydliga seendet” åsyftade i detta fall att begrunda två släkters genealogier innan två människor bildade familj i syfte att undvika ärftliga åkommor.

för vetenskapliga kartläggningar. I den här studien har jag visat att populariseringarna av vetenskaplig släktforskning förvisso användes i syfte att legitimera politiska idéer och formade inkommensurabla föreställda gemenskaper. Fallstudierna är även exempel på hur fältarbetande amatörer på ett alltmer formaliserat sätt började användas för att samla in uppgifter till gagn för vetenskapliga studier. Detta bidrar min undersökning med.

Tebbes har i sin forskning visat att idéer rörande ärftliga karaktärsdrag, sjukdomar samt rastillhörighet som fanns i omlopp i samtiden även syns inom amatörsläktforskningen i Tyskland, min studie verifierar att så var fallet även i Sverige.²⁵⁹ Jag har undersökt släktforskning i samma tidsperiod men utifrån ett svenskt material samt med konkreta exempel på hur släktforskning lärdes ut, jag har dock placerat detta studieobjekt i en helt annan kontext. Tebbes efterlyser fler studier om hur rasbiologiska idéer gavs uttryck i vardagliga situationer för att förstå rasbiologins historia utöver de studier som redan utförts om vetenskapsmän och institutioner. Fallstudierna jag har presenterat är exempel på sådana situationer.

Jag har inte funnit några studier som behandlar hur svenska släktforskare bjöds in för att lära sig bli informationsinsamlare till gagn för vetenskapliga kartläggningar. Detta har förvånat mig då flera forskare under det tidiga 1900-talet uttryckligen påtalade att den svenska befolkningen var bäst lämpad att användas som studieobjekt för forskning om effekterna av att folkgrupper blandades samt hur sjukdomar och personlighetstyper ärvdes.²⁶⁰ I min studies fallstudier framgår det tydligt att exempelvis rasbiologen Herman Lundborg framhävde behovet av att lekmän lärdes hämta och sammanställa information från svenska ministerialböcker till gagn för den medicinska och rasbiologiska forskningen.²⁶¹ Som jag har påtalat i fallstudierna använde även Lundborg släktforskning som metod vid de analyser han genomförde i sin avhandling om en typ av progressiv epilepsi samt vid svenska

²⁵⁹ Tebbes antyder även att vanan att registrera ärftliga drag och sjukdomar i genealogier förberett tyskarna för den nationalsocialistiska raspolitiken och raslagarna som instiftades i Nürnberg år 1935. Jag anser att det är rimligt att anta att genealogin speglade uppfattningar som redan fanns i omlopp eller att genealogin anpassades efter tidens vetenskapliga normer men jag ifrågasätter det kausalitetssamband han pekat ut.

²⁶⁰ Sverige hade den äldsta och mest heltäckande folkbokföringen i Europa.

²⁶¹ Lundborgs skrifter om släktforskning har nämnts i idéhistorisk forskning om rasbiologi men har inte analyserats i någon utförlig mening och detta trots att institutet för rasbiologi hade en heltidsanställd genealog, samt att släktforskning var en av Lundborgs flitigast begagnade arbetsmetoder. Exempelvis har en av Lundborgs publikationer där han försökte popularisera släktforskning berörts av Maja Hagerman i: *Det rena landet: om konsten att uppfinna sina förfäder* (Stockholm: Prisma, 2006), s. 375.

institutet för Rasbiologi.²⁶² Detta borde ha föranlett historiker att titta närmre på hur dessa idéer omsattes i släktforsknings-sammanhang i tidsperioden.

De försök att popularisera vetenskaplig släktforskning har dock berörts av forskare från historieskrået om än mycket litet.²⁶³ Det främsta exemplet är som jag nämnde i inledningen Bengt Hildebrands *Handbok i Släkt- och Personforskning* från år 1961.²⁶⁴ Hildebrands framställning präglas dock av efterkrigstidens förståelse för tidigare årtiondens vokabulär och förhållande till rasbiologi – en vokabulär och en vetenskapsanknytning som omvärderades på bred front efter krigsslutet. I denna studie har jag även påtalat att Hildebrands framställning präglades av politiska och personliga omdömen som var allt annat än neutrala.²⁶⁵ Han beskriver släktforskningens naturvetenskapliga strövtåg som ett olyckligt snedsteg vilket jag anser är

²⁶² Vid det svenska institutet för rasbiologi blev släktforskning inte lika dominerande som forskningsmetod när statistikern Gunnar Dahlberg tog över efter Herman Lundborg år 1935. Statistiska metoder kom även att konkurrera ut släktforskning som forskningsmetod inom ärflihetstudier i mitten av 1900-talet. Detta har behandlats utförligt av vetenskapshistorikern Bernd Gausemeier i antologin: *Heredity Explored – Between Public Domain and Experimental Science 1850–1930*, red. Staffan Müller-Wille & Christina Brandt (Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 2016).

²⁶³ De flesta översikter av släktforskningens historia har skrivits av släktforskare och är publicerade i handböcker eller tidskrifter.

²⁶⁴ Bengt Hildebrand, *Handbok i släkt- och personforskning D. 1 Metodlära, medeltidsförhållanden, historiografi och bibliografi* (Stockholm: Wahlström & Widstrand, 1961). Handboken var planerad att bli ett tvåbandsverk men författaren hann avlida innan del två färdigställdes och eftervärlden har fått nöja sig med det första bandet.

²⁶⁵ Jag hävdar att den efterkrigstida kontext Hildebrand skriver utifrån och hans åsikter om hur och varför genealogi skulle bedrivas gjorde att han missbedömde Wretmans och Samfundets arbete. Han nöjde sig med att benämna Wretmans verk som ett utslag av diletantism eftersom Wretman uppmanade släktforskare att samla in rasbiologisk och medicinsk information trots att de inte var utbildade i dessa discipliner. Hildebrands åsikter är förståeliga med tanke på han levde i en tid där man var tvungen att aktivt förhålla sig till de rasläror som haft förödande konsekvenser några årtionden tidigare. I handboken framhärdar Hildebrand åsikten att genealogi är en historisk disciplin och inte bör sammanblandas med vare sig naturvetenskap eller samhällsvetenskap som han anser begagnar andra vetenskapsteoretiska ramar. Wretman utgick från den forskning som var aktuell under 1920-talet och Hildebrand bedömde giltigheten av dessa ut-sagor utifrån 1960-talets forskningshorisont vilket är en tolkningsram som jag anser är anakronistisk. Paradoxalt nog skriver Hildebrand på sida 13 att: ”Ett noggrant och försiktigt aktgivande under historisk forskning på de ärftliga anlagens roll, både i god mening och när det gäller sjukdom (blödaresjuka, sinnessjukdom, tuberkulos o.s.v.), ävensom i yttre avseende (ögonfärg, hårfärg, skallens form, kroppslängd, rasdrag och allmän konstitution m.m.) kan vara av stort värde också för genealogien och biografien”. Han tillägger att: ”På varje studieområde, som man icke själv är utbildad för och således icke behärskar, bör man rådföra sig med verkliga fackmän och underställa dem sina teorier”. Denna inställning till släktforskningens förhållande till vetenskap skiljer sig inte nämnvärt från Wretmans. Eftersom Hildebrand skyndsamt dömde ut Wretmans arbete framstår det som om han missat att Wretman inte uppmanade släktforskare att bedöma det material de samlade in. Hildebrand rekommenderar även Nils von Hofstens *Ärftlighetslärans grunder* för att förstå mänsklig ärftlighet vilket var en av de böcker Wretman rekommenderade. Wretman var även mycket inflytelserik i sin samtid och bör i en historisk

att förenkla den historiska analysen och osynliggör Wretmans betydelse för släktforskningen i Sverige. Oavsett detta har Hildebrand bidragit med en förträfflig översikt av den svenska släktforskningens historia, jag har med min studie nyanserat detaljer i denna historia där hans i övrigt mycket noggranna arbete brustit. Jag placerar Wretmans och Samfundets ambitiösa projekt som en mer väsentlig del av släktforskningens svenska historia än vad forskare tidigare gjort gällande.

Inledningsvis nämnde jag att vetenskapshistorikerna Sven Widmalm och Maria Björkman har visat i artikeln *Selling Eugenics: the Case of Sweden* att ett nätverk av aktörer som inkluderade rasbiologer, mediestrateger och riksdagsmän under tidigt 1900-tal försöka forma allmänhetens opinion genom att popularisera rasbiologiska idéer.²⁶⁶ Det finns även gemensamheter och personkopplingar mellan nätverket och populariseringarna jag studerar. Några av de personer som var del av nätverket återkommer i läromedlen som är med i båda fallstudierna samt i Samfundets styrelse och närvarande vid deras sociala sammankomster. De läromedel som användes i syfte att popularisera vetenskaplig släktforskning formade amatörsläktforskarnas föreställda gemenskap och spred idéer om människosläktet som indelat i rasgrupper likt det nätverk Widmalm & Björkman beskrivit. Dessa omständigheter gör att det är lätt att sätta likhetstecken mellan dessa projekt. Inledningsvis var det även så jag förstod mellankrigstidens försök att lära amatörsläktforskare vetenskaplig släktforskning. I de fallstudier som föregick detta kapitel har jag dock visat att de vetenskapliga ambitioner och de politiska bevekelsegrunder som motiverade populariseringarna av vetenskaplig släktforskning var mer omfattande och gick bortom nätverkets målbild. Det sociala nätverk Widmalm & Björkman beskrivit förklarar inte heller varför flera olika försök att popularisera vad som kallades vetenskaplig släktforskning till amatörsläktforskare lanserades under samma tidsperiod. Dessa försök präglades dessutom av konkurrerande ideologier.

Frågan jag har ställt i den här undersökningen är om hur vi bör förstå populariseringarna av en av naturvetenskapligt inspirerad släktforskning till lekmän? Jag argumenterar för att populariseringarna av det som kallades vetenskaplig släktforskning var ett specialfall av fältvetenskapernas utveckling under första hälften

---

undersökning bedömas därefter och inte utefter huruvida den naturvetenskapliga forskning han refererade till fortfarande är giltig. Enligt mig missbedömde Hildebrand även det Skandinaviska Släkt Studie Samfundet. Han stipulerar att en av aktörerna var sinnessjuk utan ha mer belägg för det än att mannen i fråga hyste sympatier för nationalsocialismen – en ideologi som de flesta av oss underkänner med råge men som inte ger tillräckliga indicier för att stämpla anhängare som allvarligt psykiskt sjuka. Han har även missat Samfundets omfattande föreläsningsverksamhet och deras handböcker och summerade kortfattat deras syfte som framför allt socialt vilket jag anser är ett missförstånd.

²⁶⁶ Maria Björkman & Sven Widmalm, “Selling Eugenics: The Case of Sweden”, *Notes and Records of the Royal Society Journal of the History of Science* Nr 64 (London: Royal Society of London, 2010), s. 379-400.

av 1900-talet. De populariseringar av den vetenskapliga släktforskningen som jag har beskrivit i denna studie var förvisso politiskt motiverade men följde samtida vetenskapsnormer. Jag anser att det är fruktbart att förstå populariseringen av vetenskaplig släktforskning som en del av det forskningsläge som lanserats i Jeremy Veters korpus om fältvetenskaperna. Populariseringarna syftade inte enbart till att sprida ideologiskt formade förståelser för det nationella, legitimera politiska idéer eller sälja in ett rashygieniskt program till den svenska befolkningen. I de fallstudier jag har presenterat visar jag hur försöken att lära ut denna kunskapspraktik följde observatörsnätverkets former, ett mönster för kunskapsproduktion vi även ser inom fältvetenskaperna vid denna tid. Detta hindrar inte dessa vetenskapliga ambitioner från att ha präglats av politiska bevekelsegrunder. När vetenskaplig kunskapsproduktion började inkludera amatörer öppnades det upp möjligheter för att sprida politiska övertygelser. Vid denna tid skapade detta ett spänningsförhållande mellan fältvetenskap, släktforskning och möjligheten att legitimera politiska idéer med hjälp av denna kunskapspraktik. Rasbiologin var under tidigt 1900-tal en spelplan för olika ideologier som hade vitt skilda visioner för vad denna disciplin skulle, och kunde, användas till. När släktforskning kunde förstås som vetenskaplig och en kunskapspraktik förmögen att bidra till vetenskaplig kunskapsproduktion blev även denna kunskapspraktik spelplan för dessa ideologiska motsättningar.

Tysk forskning har berört den vetenskapliga släktforskningens historia som en del av ärftlighetsforskningens historia ur vetenskapsmännens perspektiv, hur vetenskaplig släktforskning har använts för att forma goda medborgare, svenska exempel på popularisering av vetenskaplig släktforskning har enbart berörts i meningen som ett snedsteg i släktforskningens utveckling. Jag har undersökt populariseringar av den vetenskapliga släktforskningen i Sverige utifrån perspektivet att dessa försök bör ses som ett specialfall av fältvetenskapernas historia. Med detta vill jag visa att de aktörer och sammanslutningar som försökte lära lekmän att släktforska enligt den vetenskapliga släktforskningens normer, metoder och kunskapsmål visserligen var ideologiskt motiverade, men att det är mer fruktbart att förstå dessa försök med bakgrund i förändringar hur vetenskaplig kunskap producerades. Detta motsäger dock inte att populariseringarna av vetenskaplig släktforskning användes för politiska syften. De vetenskapliga ambitionerna samt de politiska bevekelsegrunderna var dock tidspecifika för släktforskningen i undersökningsperioden och speglar tidens vetenskapstrender samt politiska läge. Släktforskning framställdes inte enbart vara viktig för att förstå det förflutna utan även oumbärlig för att forma nationens framtid. En överblick och korrekt förståelse för det förflutna förstods som en nyckel för att forma framtiden. Släktforskningens naturvetenskapliga strövtåg möjliggjorde även att populariseringarna av vetenskaplig

släktforskning användes i syfte att legitimera politiska idéer i en tid då biologi blev en allt viktigare komponent i de politiska samtalen.

I en studie som berör dessa teman är det lockande att använda dessa historiska nedslag som sedelärande exempel i syfte att kritisera dagens släktforskning och hur DNA-teknik används för att utröna ursprung eller bidra till vår samtids politiska diskussioner om nationell identitet. Jag vill dock poängtera att vår samtids släktforskning och vår tids politiska debatter faller utanför mitt intresseområde i denna studie. Detta betyder inte att det jag visar i denna studie inte skulle kunna bidra till sådana debatter men det är inte mitt uppdrag som idé- och lärdoms-historiker att tillföra dessa bidrag. Denna studie syftar till att beskriva hur den vetenskapliga släktforskningen populariserades i Sverige mellan åren 1916 och 1945 samt diskutera hur vi bör förstå dessa populariseringar. Jag hävdar att vi måste förstå de försök att enrollera amatörsläktforskare i kunskapsproduktion i ljuset av de samtida förändringarna i vetenskaplig kunskapsproduktion. Min studie berör givetvis även andra historiska forskningsområden såsom hur vetenskaplig kunskapsproduktion använts i syfte att legitimera politiska idéer, släktforskningens historia samt beskriver en tidigare utforskad del av den svenska rasbiologins historia.

Det har inte bedrivits några studier i hur rasbiologiska idéer populariserades i Sverige med hjälp av släktforskning, det är nära till hands att anta att försöken att popularisera en rasbiologiskt informerad släktforskning användes i syfte att skapa opinion och var ideologiskt motiverade. I de fallstudier jag har presenterat i denna undersökning blir det dock tydligt att dessa försök förvisso hade ideologiskt motiverade bevekelsegrunder, men att de även präglades av vetenskapliga ambitioner vilka legitimerade dessa politiska idéer. För att förstå hur det kom sig att flera parallella försök i tidsperioden lanserades i syfte att involvera släktforskare i kartläggningar av rasbiologiska samt medicinska variabler anser jag att vi måste förstå dessa ambitioner i ljuset av förändringar i vetenskaplig kunskapsproduktion. Jag har visat detta genom att påvisa att sättet amatörer involverades korrelerade med förändringar i hur fältarbetare användes i vad Vetter kallar observatörsnätverk. Att amatörer blev viktiga delar av kunskapsproduktionen möjliggjorde även att vetenskaplig släktforskning användes i syfte att legitimera politiska idéer och ideologiskt färgade projekt.

Summary

Stock-Taking a People: Popularisations of Scientific Genealogy in Sweden During the Early 20th Century

Aim

Genealogy, or family research, has been practiced for a long time. During the 18th century genealogy was used to mitigate disputes over inheritances or land-rights, genealogy was also an important part of royal succession, and was used to prove lineage of nobility. During the 19th century more people started conducting family-research and the social-groups for whom this seemed relevant became more diverse. This trend became even more noticeable and increased as the 20th century began; genealogy became more popular than ever.

During the first half of the 20th century there were several efforts to popularise a type of family-research that differed from earlier centuries. During the first half of the century, it became more common that family-researchers did not only collect names, dates of birth, death, and other traditional genealogical data but also information about psychological and physical traits, race, and inherited diseases. Researchers in Anthropology, Medicine and Race-biology had begun to use genealogy as a method in research, and suggestions were made, that amateur family-researchers should be instructed to enable the acquirement of more data from a larger number of people, even whole populations. This type of genealogy was called “scientific genealogy” by the Historian and Genealogist Ottokar Lorenz who wrote the standard textbook on the subject, which he published in the year 1898. This knowledge-practice was also popularized in Sweden during the first half of the 20th century; why was this?

The main purpose of this licentiate-thesis is to understand why a knowledge practice called “scientific genealogy” was popularized in Sweden, during the first half of the 20th century. What did this knowledge-practice entail, how was it popularised, who tried to popularise this practice and why were there attempts to popularise “scientific genealogy” amongst amateur family-researchers during this time-period?

Research-question

How should we understand the various efforts made by different actors and associations to popularize a type of genealogy amongst amateur family-researchers, that in addition to gathering traditional genealogical data were expected to collect data that in the time-period was considered of a scientific nature; data which included information about physical and psychological traits, presumed inherited diseases and if possible, shape of skulls.

Theory and Method

The study mainly comprises of two case-studies in which I describe and analyse two attempts to popularize “scientific genealogy” amongst amateur family-researchers in Sweden, during the first half of the 20th century. In these case-studies I describe what the actors and associations that tried to popularize this knowledge-practice aimed for, and also how they differed from each other.

In this licentiate-thesis I use the concept of “field networks” which was coined by the Historian of Science Jeremy Vetter. I analyse if the two attempts to popularise genealogy, which I have examined in this study, can be regarded as attempts to instruct amateur family-researchers to become information-gatherers, in a mode of knowledge-production which Vetter called “field-networks” – a mode of knowledge-production that became more formalised during the early 20th century. I use this concept to explore if it is fruitful to understand the popularisations of “scientific genealogy” as having been part of broader historical trends in scientific knowledge-production.

Material

The empirical material that I have used in this study can be summarised as different types of teaching materials, which were used to instruct amateur family-researchers in “scientific genealogy”. These include historical documentation of lectures and social-gatherings, handbooks, magazines, flyers, letters, and other private correspondence. I have also used press clippings to describe and analyse two different attempts to popularize “scientific genealogy” amongst Swedish amateur family-researchers.

The Chapters

The first chapter introduces the subject-matter, and already existing research done by historians on the subject of “scientific genealogy”. I then proceed to state the aim, research question, and design of the study. After this I explain the concept of field-networks and what the concept helps me show in relation to the research question. I end the chapter by describing the empirical material that my study rests on, the case-studies at hand and the different demarcations that I have made to make this study manageable.

The second chapter concerns essential conditions, and the historical background, for the popularizations of “scientific genealogy” in Sweden during the early 20th century. In this chapter I firstly describe the history of genealogy before the 20th century. The history of genealogy is followed by a shorter history of “scientific genealogy” which is ended with the publication of *Lehrbuch der gesamten wissenschaftlichen Genealogie* by Ottokar Lorenz. In the next part of the chapter, I describe historical changes in Swedish laws and customs pertaining to names. These include Swedish laws and reforms regarding the administration of people, legislation surrounding ownership of companies, and the adoption of family-names which was new to a large portion of the population – factors that all forced new ordinances to be put forth that all became essential conditions of the popularization of family-research in Sweden. These ordinances also created large archives of family names and genealogies of Swedes, archives that are still used today.

The third chapter comprises of the first case-study, this case-study is focused on the introduction of “scientific genealogy” by the district court judge Johan Wretman. Wretman tried to popularize Ottokar Lorenz manifest and handbook in the magazine *Personhistorisk tidskrift* (Magazine of biography) but to no avail. He proceeded to write two manuals for genealogy, the first was published in the year 1916, the second was published by his son in the year 1924. In this case-study we will see that Wretman went to great lengths to convince family researchers to embrace his vision, to convince his readers of the scientific credibility of genealogy, and to try to instruct them how collect and organize scientific data that could be collected and used in larger scientific surveys. It is also very clear that Wretman tried to use the popularization of “scientific genealogy” to try to make amateur family-researchers embrace his conservative political ideas and Christian conviction.

The fourth chapter is devoted to the second case-study which concerns the association Skandinaviska Släkt Studie Samfundet, or SSSS in short (The Scandinavian Relationships/Heritage Study Association), an association influenced by

what was called “the Nordic thought”, a set of ideas formulated by race-biologist Hans F K Günther which was inspired by the French diplomat Arthur Gobineau – ideas that also influenced the views on race held by national socialists. In the chapter we learn how the association and its members tried to convince potential members of the legitimacy of “the Nordic thought”. In the line of these ideas the association deemed only those who met the criteria of a “predominantly Nordic-type” to be considered “true Swedes”. Instructing amateur family-researchers in genealogy therefore served a dual purpose for the association; popularisation of “scientific genealogy” became a vehicle for legitimising the ideology of “the Nordic thought” but was also used to enrol amateur family-researchers in a survey to identify Swedes who met the criteria of being of a “predominantly Nordic-type”.

In the fifth and last chapter I describe the two case-studies of the study and summarize what we have learned from them. I differentiate the political visions held by the actors and associations more clearly from each other by using the concept of imagined communities, a concept taken from Benedict Anderson; I use this concept to show that the different types of imagined communities envisioned in the two case-studies embraced incommensurable understandings of what Swedes were, how society should be organized and what responsibilities the amateur family-researchers had in relation to this community. I also comment on one more example of an attempt to instruct amateur family-researchers to be part of a “field-network” put forth by dr Johannes Kjellström, founder of Folkuniversitetsföreningen (The association of the people-university). The attempts by Kjellström shows similar ambitions of using amateur family-researchers to add to surveys with a scientific aim, ambitions that likewise were combined with political aims – regarding this study, it also shows that the attempts to instruct amateur family-researchers to collect genealogical data which I describe in the case-studies, were not unique. There were several different attempts during the same time-period, with similar ambitions regarding knowledge-production, but having conflicting political aims. In this final chapter I also describe what my study adds to existing research, reconnecting to the discussions put forth in the introduction.

Results

I argue that it is fruitful to understand the efforts popularise “scientific genealogy” amongst amateur family-researchers, that has been described in this study, as part of broader historical trends in knowledge production in which amateurs were instructed in such a way, that they could be used to gather information – a mode of knowledge-production which enabled larger scientific surveys. This explains why several actors and associations made efforts to instruct laymen, amateur

family-researchers in this case, to collect medical, physical, and psychological traits in addition to traditional genealogical data. The fact that amateurs became information-gatherers for larger surveys also made it possible to use popularisation of genealogy as a vehicle to legitimize political ideas about how society should be organized – and in some cases even be used to legitimize political visions of eugenics and racial hygiene.

With this study I provide a clear example of the dynamic relation between broader trends in knowledge production and the legitimization of political ideas. In this study I also present clear cases of the circulation of ideas about race and eugenics amongst ordinary people during the first half of the 20th century, in contrast to the usual perspective of the researchers or institutions.

Figurförteckning

- Figur 1: Lorenz system. Wretman, Johan, *Släktvetenskapen med hänsyn till svensk forskning* (Stockholm: Norstedt, 1924), s.115. Foto: Diana Collin.
- Figur 2: Tabell över anförlustens storlek. Wretman, Johan, *Kort handbok i svensk släktforskning* (Stockholm: Fritze, 1916), s. 64. Foto: Diana Collin.
- Figur 3: Otto von Bismarcks samsläkttavla. Wretman, Johan, *Släktvetenskapen med hänsyn till svensk forskning* (Stockholm: Norstedt, 1924), s.147. Foto: Diana Collin.
- Figur 4: Antavla i sju led. Wretman, Johan, *Släktvetenskapen med hänsyn till svensk forskning* (Stockholm: Norstedt, 1924), s. 200-201. Foto: Diana Collin.

Käll- och litteraturförteckning

Otryckta källor och arkivmaterial

Landsarkivet i Östersund (LAÖ)

Hasselbergiska släktarkivet 1835–1929, Volym 35, volym 36

Norrköpings stadsarkiv (NSA)

Släkten Swartz i Norrköping, Sjätte generationen: Erik C:son Swartz (1887–1963), Volym 3, volym 5

Uppsala Universitetsbibliotek (UUB)

Herman Lundborgs brevsamling

Uppsala Universitetsbibliotek (UUB)

Rasbiologiska institutets arkiv, Verksamhetsberättelser och verksamhetsplaner, B3, Volym 1

Riksarkivet, Stockholm (RA)

Johannes Hovings samling, Volym 15

Johannes Hovings, Accession från Sveriges pressarkiv och pressmuseum, Volym 34

Tryckta källor och litteratur

AF, ”Resa i krigszoner. Till Danmark, Tyskland, Belgien och England efter krigsutbrottet”, *Östgötha-Correspondenten* 12/9 1939.

Almquist, Johan Axel, *Svensk genealogisk litteratur* (Stockholm: Kungl. boktr., 1905).

Anderson, Benedict R. O’G, *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism* (London: Verso, 2016).

Anrep, Gabriel, *Svenska släktboken: första serien. 3* (Stockholm: 1875).

Arosenius, Edvard, *Sverges Familjenamn - förteckning enligt nådigt uppdrag utarbetad av därtill förordnade sakkunnige* (Stockholm Ecklesiastikdepartementet: 1920).

Baur, Erwin, Fischer, Eugen & Lenz, Fritz, *Ärfilighet och rashygien* (Stockholm: Norstedt, 1925).

Beckman, Jenny, ”Landskapsfloror”, i *Vetenskapens sociala strukturer: sju historiska fallstudier om konflikt, samverkan och makt*, red., Sven Widmalm (Lund: Nordic Academic Press, 2008).

- Benson, Keith, "Field Stations and Surveys", i *The Cambridge history of science Vol. 6 The modern biological and earth sciences*, red. Peter J. Bowler & John V. Pickstone (Cambridge, Cambridge Univ. Press: 2009).
- Bihang till Riksdagens protokoll vid Lagtima Riksdagen i Stockholm år 1898. Första samlingen. 2:dra Afdelningen. Första bandet. Motioner, väckta inom Första Kammaren, n:ds 1 – 38. Motioner i Första Kammaren, N:o 6, s. 17.*
- Björkman, Maria & Widmalm, Sven, "Selling Eugenics: The Case of Sweden", *Notes & records of The Royal Society* Nr 64 (London: Royal Society of London, 2010), s. 379–400.
- Björkman, Maria, "Rasforskaren som fortsatte", *Medicinska moraler och skandaler: vetenskapens (etiska) gränser*, red. Motzi Eklöf (Stockholm: Carlssons, 2019), s. 88–113.
- Björkman, Maria, *Den anfrätta stammen: Nils von Hofsten, eugeniken och steriliseringarna 1909–1963* (Linköping: Diss.: Linköpings universitet, Arkiv, 2011).
- Broberg, Gunnar & Tydén, Mattias, *Oönskade i folkhemmet: rashygien och sterilisering i Sverige* (Stockholm: Dialogos, 2005).
- Broberg, Gunnar, *Statlig rasforskning: en historik över Rasbiologiska institutet* (Lund: Avd. för idé- och lärdomshistoria, 1995).
- Burian, Richard M. & Zallen, Doris T., "Genes", i *The Cambridge History of Science Vol. 6 The Modern Biological and Earth Sciences*, red. Peter J. Bowler & John V. Pickstone (Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2009).
- Credo: katolsk tidskrift* (Stockholm: 1920-1975).
- D'Onofrio, Andrea, "Rassenzucht und Lebensraum: zwei Grundlagen im Blut- und BodenGedanken von Richard Walther Darré", *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* 49, 2 (Berlin: Deutscher Verl. der Wissenschaften, 2001), s. 141–157.
- Delsalle, Paul, *A History of Archival Practice* (Milton Park, Abingdon, Oxon: Routledge, 2017).
- Deniker, Joseph, *The races of man: an outline of anthropology and ethnography* (London: Walter Scott, 1900).
- Devrient, Ernst, *Familienforschung* (Leipzig: B.G. Teubner, 1911).
- Eberstein, Gösta, *Förslag till lag om släktnamn m.m.* (Stockholm: Nord. bokh., 1921).
- Ehrenreich, Eric, *The Nazi ancestral proof: genealogy, racial science, and the final solution* (Bloomington: Indiana University Press, 2007).
- Ell, "Bakom Gyldene Gripens murar. Visit i Knas Sven Olbers Östgötaborg 'Fridlyst fornminnesfält... Räv sax utlagd", *Aftonbladet* 11/12 1940.
- Entzenberg, Sonja, "De första bestämmelserna om personnamn". *Det får ju vara någon ordning på torpet!: svenska personnamnsregler i ett historiskt perspektiv* (Uppsala: Språk- och folkminnesinstitutet, 2006).
- Esildsen, Kasper Risbjerg, "Inventing the archive", *History of the Human Sciences*, 26 (London: Sage Publications, 2013), s. 8–26.
- Esildsen, Kasper Risbjerg, "Leopold Ranke's Archival Turn: Location and Evidence in Modern Historiography", *Modern Intellectual History*, 5 (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), s. 425–453.

- Fangerau, Heiner, *Etablierung eines rassenhygienischen Standardwerkes 1921–1941: Der Baur-Fischer-Lenz im Spiegel der zeitgenössischen Rezensionenliteratur* (Frankfurt am Main/Bern: Peter Lang, 2001).
- Fangerau, Heiner, Müller, I., "Das Standardwerk der Rassenhygiene von Erwin Baur, Eugen Fischer und Fritz Lenz im Urteil der Psychiatrie und Neurologie 1921–1940", *Der Nervenarzt*, Volym 73, Nr 11 (2002), s. 1039.
- Foucault, Michel, *Sexualitetens historia. Bd 1, Viljan att veta* (Göteborg: Daidalos, 2002).
- Fournier, August, *Nekrologe. Ottokar Lorenz* (Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung. Universitätsbibliothek: Johann Christian Senckenberg, 1905), s. 190ff.
- Friedrich, Markus, "Genealogy as Archive-Driven Research Enterprise in Early Modern Europe" *Osiris: research journal devoted to the history of science and its cultural influences* 32 (Bruges: Editions "De Tempel", 2017).
- Fysisk fostran: organ för Förbundet för fysisk fostran* (Stockholm: Fysisk fostran, 1916).
- Gardell, Sölve, *Gravmonument från Sveriges medeltid: typologi och kronologi* (Stockholm: Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, 1937)
- Gatterer, Johann Christoph, *Abriss der Genealogie* (Göttingen: in Vanderhoek und Ruprechts Verlage, 1788).
- Gatterer, Johann Christoph, *Handbuch der neuesten Genealogie und Heraldik, worinnen aller jezigen europäischen Potentaten Stammtafeln und Wappen enthalten sind: Nebst einer kurzen Vorstellung aller jezregierenden Kaiser, Könige, Churfürsten, geistlicher und weltlicher Fürsten... Aufs neue aus gefertiget* (Nürnberg: Im Verlag der Kasvischen Handblung, 1761).
- Gausemeier, Bernd, "From pedigree to database. Genealogy and Human Heredity in Germany, 1890–1914", *PREPRINT 294 Conference. A Cultural History of Heredity III: 19th and Early 20th Centuries* (Max Planck Institute for the History of Science, 2005), s. 179-182.
- Gausemeier, Bernd, "In Search of the Ideal Population", *Heredity explored: between public domain and experimental science, 1850-1930*, red. Staffan Müller-Wille, & Christina Brandt Cambridge (Massachusetts: The MIT Press, 2016).
- Gausemeier, Bernd, "'Auf der Brücke zwischen Natur und Geschichtswissenschaft' Ottokar Lorenz und die Neuerfindung der Genealogie um 1900", *Wissensobjekt Mensch. Humanwissenschaftliche Praktiken im 20. Jahrhundert* red. Florens Vienne & Christine Brandt (Berlin: Kulturverlag Kadmos, 2016).
- Gausemeier, Bernd, "Pedigree vs. Mendelism. Concepts of Heredity in Psychiatry before and after 1900" *A Cultural History of Heredity IV: Heredity in the Century of the Gene*, Conference preprint 343 (2008).
- Gausemeier, Bernd, *Heredity explored: between public domain and experimental science, 1850-1930* red. Staffan Müller-Wille, & Christina Brandt (Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 2016), s. 344.
- Gobineau, Arthur de & Schemann, Ludwig, *Versuch über die Ungleichheit der Menschenrassen* (Stuttgart: Fr. Frommanns Verlag, E. Hauff, 1898).
- Gobineau, Arthur de, *Essai sur l'inégalité des races humaines* (Paris: 1853-1855).
- Grant, Madison. & Osborn, Henry Fairfield, *The passing of the great race: or the racial basis of European history* (New York: C. Scribner's Sons, 1916).

- Günther, Hans F. K., *Adel und Rasse* (München: Lehmanns, 1926).
- Günther, Hans F. K., *Europas raser* (Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1925).
- Günther, Hans F. K., *Rassenkunde des deutschen Volkes* (München: Lehmann, 1923).
- Hagerman, Maja, ”Herman Lundborg och den nazistiska världsbilden”, i *De intellektuellas förräderi?*, red. Maria Björkman, Patrik Lundell & Sven Widmalm (Lund: Arkiv, 2016), s. 159.
- Hagerman, Maja, *Det rena landet: om konsten att uppfinna sina förfäder* (Stockholm: Prisma, 2006).
- Hasselberg, Bertil, *Släkten Arbman från Arboga. Dess genealogi och historia* (Uppsala: Appelbergs boktryckeriaktiebolag, 1939).
- Heredity Explored – Between Public Domain and Experimental Science, 1850–1930*, red. Staffan Müller-Wille & Christina Brandt (Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 2016).
- Zeininger de Borja, Conde Enrique-Carlos, ”L’ordre De Saint-Lazare”, *Hidalguía: la revista de genealogía, nobleza y armas, Consejo superior de investigaciones científicas*, (Madrid: 1953-)
- Hildebrand, Bengt, *Handbok i släkt- och personforskning D. 1 Metodlära, medeltidsförhållanden, historiografi och bibliografi* (Stockholm: Wahlström & Widstrand, 1961).
- Hilgartner, Stephen *Science on Stage: Expert Advice as Public Drama* (Stanford, California: Stanford University Press, 2000).
- Hjelt, August Johannes, *Det svenska tabellverkets uppkomst, organisation och tidigare verksamhet: några minnesblad ur den svensk-finska befolkningsstatistikens historia* (Helsingfors: O. W. Backmans boktryckeri, 1900).
- Hoving, Johannes, *Antavla och namnförteckning över förfäder till Johannes Walter Wilhelm Hoving, Ebba Bertha Elisabeth Hoving, Eva Magdalena (Magda) Hoving Hedman, Karin Maria Hoving Lönegren och Victor Harald Hoving* (Stockholm: Det Skandinaviska Släkt Studie Samfundet, 1941).
- Hutton, Christopher, *Race and the Third Reich: linguistics, racial anthropology and genetics in the dialectic of Volk* (Cambridge: Polity, 2005).
- Jaeger, Hans, ”Generations in History: Reflections on a Controversial Concept” *History and Theory*, vol. 24, no. 3, (New Jersey: Wiley, 1985), s. 273–292.
- Johannisson, Karin, *Det mätbara sambället: statistik och sambällsdröm i 1700-talets Europa* (Stockholm: Norstedt, 1988).
- Justitiematrikel: 1914*, red. Hjalmar Gullberg (Stockholm: 1914), s. 383.
- Kamke, Ivar, & Lundborg, Herman, *Svedes of to-day: Portraits reproduced in collotype from crayon drawings* (Stockholm: Norstedt, 1935).
- Kjellman, Ulrika, ”How to picture race?” *Scandinavian Journal of History*, 39:5 (Routledge, Taylor & Francis Group, 2014), s. 580-611.
- Kjellström, Johannes, *Ett svenskt-nordiskt släktforskningsinstitut: ett kulturprogram för forskning och skola* (Uppsala: Almqvist & Wiksells boktryckeri AB, 1945).
- Klingspor, Bogislaw, *Grunddragen av Sveriges äldsta bebyggelsehistoria i geografisk-arknologisk belysning*, Norstedt (Stockholm: 1937).
- Knowing global environments: new historical perspectives on the field sciences*, red. Jeremy Vetter (New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, 2011).

- ”Lag angående handelsregister, firma och prokura”, i: *Svenske författningssamling 1887:42*. (Stockholm: Svensk författningssamling, 1825–2018).
- Larsson, Robert, *Arv och prägel: biologiska kåserier* (Stockholm: Albert Bonniers förlag, 1917).
- Kå, ”Gyldene Gripen vill bli Birgittaorden”, *Aftonbladet* 14/12 1940.
- Hvar 8 dag* Nr 5, 3 November (Göteborg: D. F. Bonniers boktryckeri AB, 1907), s. 78.
- Liedman, Sven-Eric, *Den osynliga banden: Anders Berch och ekonomiämnena vid 1700-talets svenska universitet* (Stockholm: Arbetarkultur, 1986).
- Ljungström, Olof, *Oscariansk antropologi: etnografi, förhistoria och rasforskning under sent 1800-tal* [Ny, bearb. utg.] (Hedemora: Gidlund, 2004).
- Lorenz, Ottokar, *Lehrbuch der gesammten wissenschaftlichen Genealogie: Stammbaum und Abnentaler in ihrer geschichtlichen, sociologischen, und naturwissenschaftlichen bedeutung* (Berlin: Hertz, 1898).
- Lundborg, Herman och Bergman, E., ”Handbok i hembygdsforskning – Förslag till ett kapitel om rasbiologi och släktforskning”, *Tidskrift för det svenska folkbildningsarbetet* Häfte 2 (1923), s. 35–49.
- Lundborg, Herman, *Medizinisch-biologische Familienforschungen innerhalb eines 2232köpfigen Bauerngeschlechtes in Schweden (Provinz Blekinge)* (Jena: Fischer, 1913).
- Lundborg, Herman, *Rasbiologi och rashygien: små populärvetenskapliga skisser* (Norstedt: Stockholm, 1914).
- Lundborg, Herman, *Svenska folktyper: bildgalleri, ordnat efter rasbiologiska principer och försedd med en orienterande översikt* (Stockholm: Tullberg, 1919).
- Lundborg, Herman, *Die Rassenmischung beim Menschen* (The Hague: Nijhoff, 1931).
- Lundborg, Herman, *Släktforskning och familjeregistrering: en för Sverige mycket betydelsefull uppgift* (Göteborg: 1926).
- Lundgren, Frans, ”The politics of participation: Francis Galton's Anthropometric Laboratory and the making of civic selves.” *The British Journal for the History of Science* (Cambridge: Cambridge University Press, 2011).
- Müller-Wille Staffan, & Hans-Jörg Rheinberger, Bernd Gausemeier, ”Heredity, Race and Eugenics” *A Cultural History of Heredity* (Chicago: The University of Chicago Press, 2012), s. 124.
- Müller-Wille, Staffan & Brandt, Christina, ”From Heredity to Genetics: Political, Medical, and Agro-Industrial Contexts”, i *Heredity Explored: Between Public Domain and Experimental Science, 1850-1930*, red. Staffan Müller-Wille & Christina Brandt (Massachusetts: Massachusetts Institute of Technology, 2016).
- Müller-Wille, Staffan & Rheinberger, Hans-Jörg *A Cultural History of Heredity* (Chicago: The University of Chicago Press, 2012).
- Neubecker, Ottfried, *Heraldik: källor, symbolik, användning* (Stockholm: LiberFörlag, 1982), s. 6.
- Nihlén, John & Klingspor, Bogislaw, *Sockenboken: råd och anvisningar för hembygdskskildrare* (Stockholm: 1949).
- Nord[stjärnan]* (Stockholm: Skandinaviska släkt-studie-samfundet, 1939–1945).
- Nordstjernen* (New York: Nordstjernen Pub. & Print. Co., 1872–1966). Återfinnes i dess moderna tapping på adressen www.nordstjernen.com

- Noreen, Adolf & Grape, Anders, *Svensk namnbok: till vägledning vid val av nya släktnamn* (Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1921).
- Olsson, Sven, *Aristogeneia: in memoriam patris incomparabilis Oscarii-Frederici Olavi Ostro-Gothibae studii pie dedicavit Adelbertus Frederici* (Linköping: Östgöta Correspondentens Boktryckeri, 1934).
- Olsson, Sven, *Blått blod: en inledning till aristogeniken efter professorerna Lundborg, Eble, Schemann, Günther och andra. rasforskare* (Stockholm: Bokförlag Scriptura, 1933).
- Olsson, Sven, *Den Göthiska Nord-rasen* (Stockholm: Genealogia Gothica, 1933).
- Olsson, Sven, *S.S.S.S. 1920-1938: En historik, tillägnad G.L:son v. Horn på 70-årsdagen* (Stockholm: Skandinaviska släkt-studie-samfundet, 1938).
- Olsson, Sven, *The Gothic Race In Word and Picture* by Walter-Valentinson Wolfenstein (Norrköping: Order Of The Golden Griffon, 1933).
- Personhistorisk tidskrift* (Stockholm: Svenska autografsällskapet, 1898-).
- Poursuivant (A. Berghman), ”Ogräs i ordensfloran”, *Svenska Dagbladet* 08/12 1940.
- Press – stopp Nytt, ”Knas Sven Olber till försvar för ’Gyldene Gripen’ Byter namn av praktiska skäl, förklarar dr Frederickson”, *Aftonbladet* 9/12 1940.
- Rasfrågor i modern behysning, med särskild hänsyn till det svenska folket: populär handledning*, red. Herman Lundborg (Stockholm: 1919).
- Skandinaviska Släkt Studie Samfundet, *Familjens krönika* (Stockholm: E. Olofssons boktryckeri, 1942).
- Skandinaviska Släkt-Studie Samfundet *S. S. S. S. 1938–1943: En historik tillägnad Johannes Hoving på 75-årsdagen: Germanitas Genealogia Gothica* (Stockholm: Skand. släkt-studie-samf., 1943).
- Släktens bok: antavlor – stamtavlor – biografier – autografier – bildgallerier – urklippssamling / c [denna släktbok utgiven av C.E. Åkerhielm med redaktionellt biträde av Skandinaviska Släkt Studie Samfundet och illustrerad av John Sjösvärd]*, red. Carl Evert Åkerhielm (Stockholm: Kulturhistoriska förlaget, 1939).
- Stockholms-Tidningen* 17 februari 1935.
- Stoddard, Lothrop, *Racial Realities in Europe* (New York: Charles Scribner’s Sons, 1924).
- Svensk släkt-kalender* (Stockholm: 1884–1887).
- Svenska teknologföreningen 1861–1936: biografier. D. 1, Födelseåren 1811–1884*, red. Govert Indebetou, & Erik Hylander (Stockholm: Svenska teknologföreningen [distributör], 1937).
- Svenska ättartal* (Stockholm: 1889–1908).
- Swartz, Erik C:son, *Kortfattad handledning vid förandet av Släktens bok* (Stockholms: Gernandts Boktryckeri, 1939).
- Swartz, Erik C:son, *Genealogia Gothica*, Genealogia Gothica (Stockholm: 1930-1937).
- The Racial Characters of the Swedish Nation: Anthropologia suecica 1926*, red. Frans Josua Linders & Herman Lundborg (Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1926).
- Tunlid, Anna, *Ärftlighetsforskningens gränser: Individer och institutioner i framväxten av den svenska genetiken* (Lund: Diss: Avdelningen för idé och lärdomshistoria, Lunds universitet, 2004).
- Understanding field science institutions*, red. Helena Ekerholm, Karl Grandin, Christer Nordlund, & Patience A Schell (Sagamore Beach, MA: Science History Publications, 2017).

- Vetter, Jeremy, “Lay Observers, Telegraph Lines, and Kansas Weather: The Field Network as a Mode of Knowledge Production”, *Science in Context* 24 (4) (2011), s. 259-280.
- von Hofsten, Nils, *Ärftlighetsläran grunder* (Stockholm: Medicinskt folkbibliotek, 1927–1931).
- von Horn, Gustaf, *Rikets regenter: rasbiologiska randnoter* (Stockholm: Skandinaviska släkt studie samfundet, 1936).
- von Stiernman, Anders Anton, *Matrikel öfver Swea rikets ridderskap och adel, uppå des begäran wid 1751. års riks-dag, utgifven med historiska och genealogiska anmärkningar af ... Anders Ant. von Stiernman. [Del 1], Förra del.* (Stockholm: tryckt uti Kongl. Tryckeriet, 1754).
- von Stradonitz, Stephan Kekule, *Abnentafel-Atlas: Abnentafeln zu 32 Abnen der Regenten Europas und ihrer Gemablinnen* (Berlin: Stargardt Verlag, 1898–1904).
- von Stradovitz, Stephan Kekulé, ”Ziele und Aufgaben der wissenschaftlichen Genealogie”, *Der deutschen Adelsblatt* (Berlin: Verlag Deutsches Adelsblatt GmbH, 1900), s. 4ff.
- von Warnstedt Christopher, *Genealogisk tidskrift* (Stockholm: Föreningen för släktforskning, 1946), s. 149.
- Warmholtz, Carl Gustaf, *Bibliotheca historica sueo-gothica; eller Förteckning uppå så väl trykte, som handskrifne böcker, tractater och skrifter, hvilka handla om svenska historien, eller därutinnan kunna gifva ljus; med kritiska och historiska anmärkningar: af Carl Gust. Warmholtz = 1-15. 1782-1817* (Stockholm: Nordström, Edman, Zeipel, Palmblad, 1782-1817).
- Weismann, August, *Das Keimplasma: Eine Theorie der Vererbung* (Jena: Fischer, 1892).
- Westrin, Th., ”Lorenz” *Nordisk familjebok: konversationslexikon och realencyklopedi*, 16 (Stockholm: Nordisk familjebok., 1912), s. 1112–1113.
- Wieselgren, herr, ”Om vidtagande af åtgärder för åvägabringande af en tillfredsställande rättsordning i fråga om släkt- eller efternamn” i: *Bibang till Riksdagens protokoll vid lagtima riksdagen i Stockholm år 1898. Första samlingen. Afd. 2, Motioner väckta inom Första Kammaren Bd 1. No 6* (Stockholm: Riksdagen, 1898).
- Wretman, Johan, *Släktvetenskapen med hänsyn till svensk forskning* (Stockholm: Norstedt, 1924).
- Wretman, Johan, *Kort handbok i svensk släktforskning* (Stockholm: Fritze, 1916).
- Östgöta-Bladet* 24 mars 1933.
- Östgöta-Correspondenten* 7 april 1934.
- Östling, Johan, *Nazismens sensmoral: svenska erfarenheter i andra världskrigets efterdyning* (Stockholm: Atlantis, 2008).

Digitala källor

- Eriksson, Britas Benjamin, *Delaktighet som pedagogik – föreställd ras och publikpositioner i den svenska folktipsutställningen* publicerad år 2013. URN: urn:nbn:se:uu:diva-207584
[https://tobiashubINETTE.wordpress.com/texter/texter-om-nationalsocialism-och-fascism/\[31/1 2020\]](https://tobiashubINETTE.wordpress.com/texter/texter-om-nationalsocialism-och-fascism/[31/1 2020]).
- <https://www.saob.se>
- [https://www.scb.se/hitta-statistik/artiklar/2015/De-naturliga-efternamnen/ \[4/2 2021\]](https://www.scb.se/hitta-statistik/artiklar/2015/De-naturliga-efternamnen/)

Linde, Rolf, *Om namnbyten och namnlagar i Sverige. Ett litet kommittéarkiv betraktat i ett större sammanhang. 1918 års släktnamnsutredning.*
<https://riksarkivet.se/Sve/Arkivhistorier/dokbilder/2003/surnames.pdf>

SCB, *Befolknings- och välfärdsstatistik 2016:1, Personnummer. Personnummer [Elektronisk resurs]*
 (Stockholm: Statistiska centralbyrån, 2016). http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:scb-2016-be96br1601_pdf

Arachne, grekiska för spindel, är namnet på en skriftserie som ges ut av Institutionen för litteratur, idéhistoria och religion vid Göteborgs universitet. Redaktör för serien är Henrik Björck. I *Arachne* ingår:

- 1 Sven-Eric Liedman m.fl., *Tio studier i Hegels rättsfilosofi* (1986)
- 2 Sven-Eric Liedman, *Form och innebäll i den dialektiska traditionen och som en outnyttjad möjlighet i dagens humanvetenskaper* (1987)
- 3 Anders Nodin, *Kampen om konsten: Om betydelsen av utställningen "Entartete Kunst" i nazismens konstpolitik* (1987)
- 4 Mikael Hård, *In the Icy Waters of Calculation: The Scientification of Refrigeration Technology and the Rationalization of the Brewing Industry in the 19th Century* (1988)
- 5 Nils Wiklander, *From Laboratory to Utopia: An Inquiry into the Early Psychology and Social Philosophy of B. F. Skinner* (1989)
- 6 Sven-Eric Liedman & Ingemar Nilsson (red.), *Om ideologi och ideologianalys: Uppsatser och texter* (1989)
- 7 Sven-Eric Liedman (red.), *Sju uppsatser om Marx* (1993)
- 8 Sven-Eric Liedman (red.), *"Deutscher Idealismus": Papers Presented at a Symposium on German Idealism in November 1991* (1993)
- 9 Henrik Björck, *Teknisk idéhistoria* (1995)
- 10 Lars-Ingvar Sörenson, *Naturrätt, egendomsrätt och praxis* (1997)
- 11 Henrik Björck (red.), *Idé- och lärdoms historia i Göteborg 1997: Ställningar och förhållanden efter fyrtio år* (1997)
- 12 Ingemar Nilsson (red.), *Vetenskap och historia: Sju essäer* (1998)
- 13 Anders Frenander, *Debattens vågor: Om politisk-ideologiska frågor i efterkrigstidens svenska kulturdebatt* (1999)
- 14 Tomas Jonsson, *"Att anpassa sig efter det möjliga": Utsagningsbegreppet och SAP:s ideologiska förändring 1911–1944* (2000)
- 15 Sven-Eric Liedman (red.), *Kants tredje kritik: Sju essäer* (2000)
- 16 Ingemar Nilsson (red.), *Idéhistoriska perspektiv: Symposium i Göteborg, mars 2000* (2000)
- 17 Johan Kärfelt & Sven-Eric Liedman (red.), *Om utopier: En vänbok till Nils Eriksson* (2002)
- 18 Maria Johansen & Thomas Karlsruhn (red.), *Om text: En vänbok till Eva-Lena Dahl* (2002)
- 19 Aant Elzinga & Ingemar Nilsson (red.), *Vetenskapshistoriska uppsatser* (2004)
- 20 Johan Kärfelt (red.), *I skuggan av samtiden: En vänbok till Sven Eric Liedman och Amanda Peralta* (2006)
- 21 Mats Andréén, Henrik Björck, Johan Kärfelt & Cecilia Rosengren (red.), *Drömmar: En vänbok till Ingemar Nilsson* (2010)
- 22 Mats Andréén, Henrik Björck, Johan Kärfelt & Cecilia Rosengren (red.), *Språket i historien: En vänbok till Bo Lindberg* (2011)
- 23 Britas Benjamin Eriksson, *Att inventera ett folk: Populariseringar av vetenskaplig släktforskning i Sverige i början av 1900-talet* (2022)

